

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
HADİS TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

HADİSLERDE İFFET MESELESİ

Yüksek Lisans Tezi

OSMAN KAMİL DİREK

İSTANBUL, 2024

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

HADİSLERDE İFFET MESELESİ

Yüksek Lisans Tezi

OSMAN KAMİL DİREK

TEZ SAVUNMA JÜRİSİ

- TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. KADİR DEMİRCİ
- ÜYE: DOÇ. DR. ATAULLAH ŞAHYAR
- ÜYE: DR. FAHREDDİN YILDIZ

İSTANBUL, 2024

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi
Osman Kamil Direk'in *Hadislerde İffet Meselesi* adlı tez çalışması, Enstitümüz
Yönetim Kurulunun tarih vesayılı kararıyla oluşturulan jüri
tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi: .../.../.....

Öğretim Üyesi Adı Soyadı			İmzası
1.	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Kadir Demirci	
2.	Jüri Üyesi	Doç. Dr. Ataullah Şahyar	
3.	Jüri Üyesi	Dr. Fahreddin Yıldız	

ÖZET

HADİSLERDE İFFET MESELESİ

Arapçadan Türkçeye tercüme edilirken kelimeler ve kavramlar anlam kaybına uğrayabilmektedir. İffet kavramı da anlam kaybına uğramış kelimelerden biridir. Zira iffet, toplumda ahlakî bir erdem olarak kabul edilir ve çoğunlukla hayâ ile ilişkilendirilerek cinsel anlamda günahlardan uzak durmak şeklinde tanımlanır. Ancak iffet kavramının Kur'an-ı Kerim ve hadislerdeki kullanımı, en dar anlamıyla insanlara el açmaktan uzak durma ve namusunu koruyarak zinaya bulaşmamaktır. Bununla birlikte İslam ahlak felsefesinde temel bir erdem olarak kabul edilen iffet, sehâ (cömertlik), vera' (sakınma), sabır, rıfk (yumuşak huyluluk) gibi pek çok kavramla ilişkilendirilmiştir. Dolayısıyla iffet kavramı incelenirken tüm bu anlam yelpazesi dikkate alınmalıdır. Tezimizde, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in iffeti hangi anlamda kullandığı, hadislerde iffetin hangi manaları çağrıştırdığı tespit edilmiştir.

Bir kavram ve bir mesele olarak iffetin hadislerdeki kullanım alanlarını tespit etmek tezimizdeki amaçtır. Bu amaç gerçekleştirirken öncelikle iffetin en genel anlamıyla neleri çağrıştırdığı belirlenmiştir. İffetin ilişkili olduğu kelimeler ve kavramlar tespit edilmiştir. İslam ahlak felsefesindeki kullanımları dikkate alınmıştır. Bunlardan elde edilen sonuçlara göre hadislerde iffet kavramının doğrudan ve dolaylı kullanımları incelenmiş ve anlam yelpazesi ortaya koyulmuştur.

İffet ile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmış olsa da çoğunluğu iffeti ahlakî bir konu olarak ele almıştır. Yapılan çalışmalar genellikle Hz. Yusuf ve Hz. Meryem özelinde hayâ ile ilişkilendirilerek ve iffetin Kur'an-ı Kerim'deki kullanımıyla alakalıdır. Bizim çalışmamızın bunlardan farkı iffetin sadece ahlakî bir kavram olarak incelenmesinden ziyade hadislerde hangi anlamlarda ve hangi kavramlarla ilişkili olarak kullanıldığını tespit ederek kavramsal analizini yapmak ve iffetin kavramsal çerçevesini hadislerden temellendiren bir çalışma olmasıdır.

Anahtar kavramlar: Hadis, Sünnet, İffet, Erdem, Hayâ, Zina

ABSTRACT

THE ISSUE OF CHASTITY IN HADITHS

When translating from Arabic to Turkish, words and concepts can often lose their meanings. One such term that has suffered from semantic loss is the concept of ‘iffah’ (chastity). In society, ‘iffah’ is commonly considered a moral virtue and is often associated with modesty, typically defined as abstaining from sinful sexual behavior. However, in the context of the Qur'an and Hadith, the term ‘iffah’ is used, in its most restricted sense, to mean refraining from begging others and preserving one's honor by avoiding adultery. Furthermore, in Islamic moral philosophy, ‘iffah’ is regarded as a fundamental virtue and is associated with various concepts such as generosity (seha), abstinence (wara'), patience (sabr), and gentleness (rifq). Therefore, when examining the concept of ‘iffah’, one must consider this broad spectrum of meanings.

In our thesis, the meanings attributed to ‘iffah’ by the Prophet Muhammad (pbuh) and the connotations of ‘iffah’ in the Hadiths are identified. The aim of this study is to determine the contexts in which the concept of ‘iffah’ is employed in the Hadiths, both as a concept and as an issue. In pursuit of this aim, we first identify the most general meanings that ‘iffah’ evokes. The words and concepts associated with ‘iffah’ are determined, and its usages within Islamic moral philosophy are considered. Based on the findings derived from these considerations, the direct and indirect usages of the concept of ‘iffah’ in the Hadiths are examined, and its range of meanings is revealed.

Although there have been various studies on ‘iffah’, the majority of these have approached ‘iffah’ as a purely ethical matter. Most existing studies focus on modesty and are related to the use of ‘iffah’ in the Qur'an, often in the context of the stories of Prophet Yusuf and Maryam. The distinction of our study is that, rather than merely examining ‘iffah’ as an ethical concept, it undertakes a conceptual analysis by identifying the meanings and related concepts of ‘iffah’ as used in the Hadiths, thereby establishing a conceptual framework for ‘iffah’ grounded in the Hadiths.

Keywords: Hadith, Sunnah, Iffah, Virtue, Modesty, Adultery

ÖNSÖZ

Kavramlar zamanla ve çevresel faktörlerin etkisiyle anlam kaybı yaşayabilir. Anlam kaybı yaşayan kavramlardan biri de iffet kavramıdır. Bundan dolayı iffet kavramının sahip olduğu mana zenginliğinin tespit edilmesi gerekir. Zira iffetin ayet ve hadislerdeki bazı kullanımları günümüzde unutulmuş durumdadır.

İffet kavramı en genel anlamıyla sakınma anlamı taşır. Bu genel anlamı haramlardan sakınma ve dilenmekten sakınma anlamları izler. Söz konusu anlamlardan birincisi ile hayâ, vera‘, sabır, deat, vakar, rıfk gibi kavramlar bağlantılıdır. İkinci anlamla ise cömertlik, kanaat, sabır gibi kavramların alakası mevcuttur. Dolayısıyla iffetin tüm bu kavramlarla anlam ilişkisi bulunmaktadır.

Hadislerde pek çok kez zikredilen iffet kelimesinin ifade ettiği manalar, iffetle ilişkili çeşitli kelime ve kavramlarla birlikte değerlendirilecek ve benzerlikleri ve farklılıkları belirtilecektir. Bu sayede kavramın anlam yelpazesinin sınırları çizilebilecek ve kavramın mana zenginliği ortaya konulabilecektir. Bunların tekrardan gün yüzüne çıkarılmasıyla da kavramın değeri yeniden vurgulanacaktır.

İffet kavramının kıymetli oluşu çalışmanın da önemini artıracaktır. Bunun bilincinde olarak Hz. Peygamber (s.a.v.)’in iffetle neyi kastettiğini araştırmak, hadislerde iffetin nasıl ifade edildiğini tespit etmek ve en nihayetinde iffet meselesini hadislerle temellendirmek en büyük kazanımım olacaktır.

Tez konumun belirlenmesinden tamamlanmasına kadar her aşamada desteğini esirgemeyen ve deneyimlerini benimle paylaşarak rehberlik eden değerli danışman hocam Prof. Dr. Kadir Demirci’ye sonsuz şükranlarımı sunarım. Tez sürecimde akademik bilgileriyle bana ilham kaynağı olan jüri üyelerim Prof. Dr. Hasan Cirit, Dr. Öğretim Üyesi Fahreddin Yıldız ve Doç. Dr. Ataullah Şahyar’a içten teşekkürlerimi sunarım. Onların eleştirel bakış açıları ve samimi destekleri, bu çalışmayı daha kapsamlı bir hale getirmiştir.

Bir diğer teşekkürümü lisans ve yüksek lisans hayatım boyunca her türlü desteğini hissettiğim İlimler ve Sanatlar Merkezi’ndeki (İSM) hocalarıma, ağabeylerime, arkadaşlarıma ve kardeşlerime sunmak isterim.

Tez süresi boyunca manevi desteklerini daima yanımda hissettiğim, teşvikleriyle her zaman beni cesaretlendiren, dualarıyla yüreğimde bana rehberlik eden, sabırlarıyla ve sevgileriyle yanımda olan sevgili anne ve babama, abim ve ablama teşekkürü bir borç bilirim.

Tez sürecim boyunca yanımda olan, bana her daim inanan, sabrı, sevgisi ve anlayışıyla bu yoğun süreçte en büyük dayanağım olan sevgili eşime ve varlığıyla bizi neşelendiren, bana her gün ayrı bir motivasyon kaynağı olan biricik oğlum Ömer Selim'e en derin minnettarlığımı ifade etmek isterim. Onların inancı ve desteği olmasaydı bu yolda ilerlemek benim için çok daha zor olabilirdi.

Osman Kamil DİREK

İstanbul, 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	ix
GRAFİKLER	x

GİRİŞ

KONU, AMAÇ, YÖNTEM VE KAYNAKLAR

GİRİŞ	3
I. Tezin Konusu, Önemi ve Amacı	3
II. Tezin Yöntemi	4
III. Kaynakları	5

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

I. İffetin Sözlük Anlamı	9
II. İffetin İstilahî Anlamı:	10
III. Kur'ân-ı Kerim'de İffet	11
A. İffetin Mal-Mülk İle Anamlarda Zikredilmesi	12
1. İffetinden Dolayı El Açmayan Kimseler	12
2. Zengin Velinin Yetim Malına Tenezzül Etmemesi.....	13
B. İffetin Cinsel Arzularla İlgili Anamlarda Zikredilmesi	14

1. Evlenme İmkânı Bulamayanların İffetlerini Koruması	14
2. Yaşlı Kadınların İffetlerini Korumaya Özen Göstermeleri	15
IV. İffetle Yakın ve Zıt Anlamlı Kavramlar.....	15
A. Yakın Anlamlı Kavramlar	15
1. Hayâ	16
2. Muhsan.....	17
3. Mahrem	20
4. İsti'sâm.....	22
5. Tayyib	24
6. Ğınâ.....	25
7. Namus-İrz-Ar-Şeref-Onur	26
B. Zıt Anlamlı Kavramlar.....	28
1. Fuḥş/Fahşâ.....	28
2. Zinâ	30
3. Bağy	31
4. Müsafeha.....	32
V. Bir Erdem Olarak İffet.....	33
A. Hayâ	35
B. Yumuşak Başlılık (Rıfk).....	35
C. Güzel Gidişatlık (Hüsnü hedy).....	36
D. Barışsever Olma (Müsâleme)	36
E. Arzuları Dizginlemek (Deat).....	37
F. Sabır	37
G. Kanaat.....	38
H. Ağırbaşlılık (Vakar).....	39
I. Sakınma (Vera')	40
J. Düzenli Olma (İntizâm)	40

K. Özgürlük (Hürriyet).....	41
L. Cömertlik (Sehâ).....	42

İKİNCİ BÖLÜM

HADİSLERDE İFFET MESELESİ

I. İffetin Doğrudan Zikredildiği Hadisler	45
A. Haramlardan Uzak Durma Anlamında Kullanılması	46
1. Hırsıza ve Zina Eden Kadına Sadaka Verilmesi Hadisi	47
2. Eşi Hayızlı Olan Kimseye Helal Olan Eylemleri Bildiren Hadis	49
3. Herakliyyus Hadisi	50
4. Hz. Peygamber (s.a.v.)’in İffeti İsteme Hadisi	52
5. İffetli Kalmak İçin Evlenen Kimse Hadisi	53
6. Cennet Ehli Kimselerin Özelliğini Bildiren Hadislerde İffet	54
7. Bir Şeyi İsterken Ahlakî Sınırlar İçerisinde Talep Etmeyi Bildiren Hadis	56
8. Organların İffetini Bildiren Hadis	58
9. En İffetli Kimselerin Bildirildiği Hadis	58
B. Dilenmeme, Başkalarına El Açmama, Kanaatkâr Olma Anlamında Kullanılması	59
1. Bâb Başlıklarında İffetin Zikredilmesi	60
1.1. Bâblardaki Hadislerde İffetin Kullanımı	61
1.2. Bâblardaki Diğer Rivayetler	62
1.2.1. <i>Sahîh-i Buhârî</i> ’deki Rivayetler	62
1.2.2. <i>Sünen-i Nesâî</i> ’deki Rivayet	63
1.2.3. <i>Sünen-i Ebû Dâvûd</i> ’daki Rivayetler	63
2. Kim İffeti İsterse Allah Onu İffetli Kılar Hadisi	64
3. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Hutbede İffeti Tavsiye Etmesi	66
4. Allah’ın Kanaatkâr Kimseleri Sevdiğini Bildiren Hadis	67

5. Gerçek Miskinin Kim Olduğunu Bildiren Hadis	70
6. İffetini Korumak İçin At Besleyen Kimse Hadisi	72
7. Açlıktan Yorgun Düşülse Bile İffetli Davranmak Gerekliğini Bildiren Hadis	73
8. Ebû Talha'nın Kavmindeki Kimselerin İffetli Oluşunu Bildiren Hadis	75
9. Yetim Malına El Uzatılmayacağını Bildiren Hadis	75
II. İffetin Mana Olarak Zikredildiği Hadisler	75
A. Hayâ	76
B. Zinadan Sakınmak	78
C. Sehâ (Cömertlik).....	80
D. Kanaat	82
E. Dilenmekten Sakınma	84
F. Sabır	85
G. Rıfk (Yumuşak Başlılık).....	87
H. Vera' (Sakınma)	89
I. Arzuları Dizginleme (Deat).....	90
J. Vakar	92
K. Organların İffeti.....	93
1. Gözün İffeti	94
2. Elin İffeti	95
3. Midenin İffeti	96
4. Fercin İffeti.....	97
SONUÇ	99
KAYNAKÇA	104

KISALTMALAR

as.	: Aleyhi's-selam
b.	: İbn
c.	: Cilt
c.c.	: Celle celâlehû
çev.	: Çeviri yapan
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
H.z.	: Hazret-i
ö.	: Ölüm
r.a.	: Radıyallâhü anh/a
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
trc.	: Tercüme eden
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
yy.	: Yüzyıl

GRAFİKLER

Grafik 1. <i>Kütüb-i Sitte</i> 'de Zikredilen İffet Kelimesinin Sayısı	45
Grafik 2. İffet Kelimesinin <i>Kütüb-i Sitte</i> 'de Zikredilme Oranları.....	46
Grafik 3. İffet Kelimesinin <i>Kütüb-i Sitte</i> 'de <i>Haramlardan ve Mürûeti Zedeleyen Durumlardan Uzak Durma Anlamında Kullanılma Sayısı</i>	47
Grafik 4. <i>Kütüb-i Sitte</i> 'de İffet Kelimesinin Dilenmeme, Başkalarına El Açmama, Kanaatkâr Olma Anlamlarında Kullanılma Sayısı	60

GİRİŞ

KONU, AMAÇ, YÖNTEM VE KAYNAKLAR

GİRİŞ

Toplumda ahlakî bir erdem olarak kabul edilen iffet kavramının doğru şekilde anlaşılması son derece önemlidir. Zira mezkûr kavramın ifade ettiği mana günümüzde son derece kısıtlanmıştır. İffet kavramı çoğunlukla kadına indirgenerek zinadan kaçınma ve namusunu koruma gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Ancak iffet, bu anlamlarla beraber çok daha önemli diğer manaları da bünyesinde barındırmaktadır. Bu manalardan bazıları bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından da kullanılmıştır.

İffet kavramının sahip olduğu anlam zenginliğini ortaya çıkarmak için kavramın öncelikle ayet ve hadislerde hangi anlamlarda kullanıldığını tespit etmek gerekir. Buradan hareketle iffet kavramının çağrıştırdığı yakın ve zıt anlamlı kelimelerle ve İslam ahlak felsefesinde kabul gören alt erdemlerle olan ilişkileri açıklanarak en genel anlamıyla iffetin tanımını yapmak kavramın değerini ortaya koyacaktır. Tezimizde, iffetin anlam yelpazesiyle kavramın muhteva derinliğine ve mana çeşitliliğine vurgu yaparak günümüzdeki tek bir anlama indirgenmiş iffet anlayışının önüne geçilecektir. Dolayısıyla iffet, temellerini Kur'an ve sünnetten alarak sahip olduğu mana çeşitliliğiyle Müslümanlara gerek ahlakî anlamda gerek diğer alanlarda rehberlik edecektir. İffetin hadislerdeki kullanımlarını tespit etmek de bunun için en güzel yollardan biridir.

İffeti ahlakî bir değer olarak incelemek yerine kavramsal açıdan analiz edeceğimiz için öncelikle mezkûr kavramla ilişkili kelimeler tespit edilmelidir. Kelimelerin tespit edilmesi kavramı doğru tanımlamak ve çerçevesini doğru bir şekilde çizmek için önemlidir. Bundan dolayı öncelikle klasik Arapça sözlüklerde ve Türkçe sözlüklerde kavramın tanımları, eş, yakın ve zıt anlamlı kelimeleri araştırılacaktır. Akabinde Kur'an-ı Kerim'de iffetin doğrudan zikredildiği ayetlerdeki manaları belirlenecektir. Daha sonra İslam ahlak felsefesinde kabul görmüş iffet erdemi ve bu erdemle bağlantılı diğer erdemlerin ifade ettiği muhtevalar tespit edilecektir. Tüm bu çalışmalardan sonra iffet kavramının çerçevesi az çok şekillenmiş olacaktır. En son iffetin doğrudan ve dolaylı olarak zikredildiği hadislerdeki manaları belirlenecektir. Bu kısımda iffetin hangi manalarıyla hadis rivayetlerinde zikredildiği ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) iffeti hangi anlamlarda kullanıldığı açıklanacaktır. Bu sayede iffetin mana zenginliği hadislerle temellendirilecektir.

I. Tezin Konusu, Önemi ve Amacı

Kavramlar zamanla anlam kaymaları yaşayabilir. Bunda dönemsel farklılığın olması, çevresel faktörler, tercüme faaliyetleri önemli rol oynar. İffet bu kavramlardan biridir. Arapça kökenli olan kelime Türkçeye çevirisi sırasında anlam daralmasına uğrayarak sadece hayâ ile ilişkilendirilerek kullanılmaktadır. Bu durumlar kavramın önemini kaybettirmektedir. Bunu engellemenin yolu da iffetin sahip olduğu anlamsal zenginliği ortaya çıkarmaktır. Dolayısıyla iffetin kavramsal analizini

yaparak anlam yelpazesini oluşturmak kavramın önemini artıracaktır. Anlam yelpazesini oluştururken en temel kaynak Kur'an, sünnet ve İslami disiplinler olacaktır.

Günümüzde neredeyse tek bir anlamı ifade edecek şekilde kullanılan iffet kelimesi ayet ve hadislerde birden fazla manada kullanılmıştır. Ayrıca İslami disiplinlerin gelişmesi, zamanın ilerlemesi, çevresel faktörler gibi durumlar sonucunda iffetin kapsamı çok daha zenginleşmiştir. İffetin kavram analizini yaparken zamanla sahip olduğu bu yeni anlamlar ve kullanımlar da dikkate alınmıştır.

Araştırmamızdaki hedefimiz hadislerden hareketle kavramın kavramsal analizini yapmaktır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) iffeti hangi anlamlarda kullandığını, rivayetlerde iffet meselesinin nasıl işlendiğini tespit etmektir. Dolayısıyla ilk sorumuz iffetin kavramsal çerçevesini çizirken sınırları nasıl belirleyeceğiz, sorusudur. Bu sorunun cevabına ulaşmak için temel nokta ayetler ve İslami disiplinler olmuştur. İkinci sorumuz ise çerçevesi çizilen iffet meselesi hadislerde nasıl işlendi, sorusudur. Bu soruya verilecek cevaplar iffetin anlamlarını hadislerden temellendirecektir. Tezimizdeki iki bölüm genel olarak bu sorulara cevap verecek şekilde ayrılmıştır.

Tezin sonucunda iffetin hadislerde hangi anlamlarda ve hangi kavramlarla ilişkili olarak kullanıldığı görülecektir. Bunlardan hareketle iffetin bugün hangi anlamlarda kullanılabileceği ve hangi kavramlarla ilişkili olduğuna vurgu yapılmıştır. Dolayısıyla günümüzde tek anlamı ifade eden kavram olması yerine çok anlamlı bir kavram olması, iffetin önemini ve değerini artıracaktır.

II. Tezin Yöntemi

Hadislerde iffet meselesinin tahlilini yaparken iki yol izleyeceğiz. Öncelikle iffetin doğrudan zikredildiği hadisler incelenecektir. İffetin hangi anlamlarda kullanıldığının tespiti yapılacaktır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in iffeti nasıl anlamlandırdığı, iffete hangi manaları yüklediği daha rahat görülecektir. Ancak tek başına bu yeterli değildir. Zira iffet kavramı ilerleyen bölümlerde de görüleceği üzere pek çok kelime ve kavramla ilişkilidir. Dolayısıyla kavramın analizi yapılırken bağlantılı olduğu diğer kelime ve kavramlar da dikkate alınmalıdır. Bundan dolayı ikinci yol olarak hadislerde mana olarak var olan yani iffetin dolaylı olarak zikredildiği hadisler araştırılacaktır. Rivayetlerde mana olarak iffetin varlığı, iffetin yakın ve zıt anlamlı kelimelerle olan ilişkisine bağlıdır. Zira bir kavramın anlam yelpazesi çıkarılırken ilişkili olduğu diğer kelimeleri görmezden gelmek eksik olacaktır. İffetle bağlantılı olan kelime ve kavramlar sayesinde de iffetin dolaylı olarak zikredildiği rivayetlerin tespiti yapılabilir.

İffet ile ilişkili kavramların tespitinde klasik ve modern Arapça ve Türkçe sözlükler yardımcı olacaktır. Sözlüklerdeki tanımlardan hareketle yakın ve zıt anlamlı kelimeler belirlenmelidir. Zıt anlamlı kelimeler belirlenirken mezkûr kelimenin doğrudan zıt anlamlısı yerine mana olarak zıt anlamlı olması yeterli sayılmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de iffetin doğrudan zikredildiği ayetler tespit edilerek hangi anlamlarda kullanıldığı vurgulanacaktır. Ayrıca İslam ahlak felsefesinde kabul görmüş iffet erdemini alt erdemleriyle birlikte incelemek de bizlere iffetle ilişkili kelime ve kavramları sunacaktır. Özellikle iffetin alt erdemleriyle olan alakalarının ortaya çıkarılması iffetin anlam derinliğini ve muhteva zenginliğini gösterecektir.

İffetle ilişkili kavramlar belirlendikten sonra bunların kısaca açıklanması ve iffetle ne cihetten alakalı olduklarını belirtmek önemlidir. Aksi taktirde kavramsal çerçeve oluşturulurken bir bütünlükten söz etmek imkansızdır. Ayrıca iffetin dolaylı olarak zikredildiği hadislerin tespiti de doğru yapılamaz. Bunlar sağlanmazsa iffetin sahip olduğu anlam derinliği açıkça gösterilemez. Bundan dolayı bu kelime ve kavramlar kısaca açıklanmalı ve iffetle ilgileri belirtilmelidir. İffetle ilişkili kavramlar belirlendikten sonra hadislerdeki kullanımları tespit edilecektir. İffetin doğrudan ve dolaylı olarak zikredildiği hadislerin tespiti bizlere iffet meselesinin kavramsal çerçevesini çizme imkânı verecektir.

İffetle ilişkili rivayetler genellikle *Kütüb-i Sitte* hadislerinden seçilmiştir. Konumuzla ilişkisi olmadığından dolayı ayrıca sıhhat değerlendirmeleri yapılmayacaktır. Çalışmamızdaki zaman ve konu kısıtlamasından dolayı iffetle bağlantılı rivayetlerin tespitinde *Kütüb-i Sitte* hadisleri ile yetinilmiştir. Konu bütünlüğü açısından rivayetler senetsiz bir şekilde rivayet edilecektir. Farklı eserlerdeki aynı ve benzer rivayetler bir arada değerlendirilecektir.

İffetin anlam yelpazesinin çizilmesiyle birlikte kavramın sahip olduğu mana derinliği görülecektir. Dolayısıyla popüler kültürdeki deforme olmuş iffet anlayışı yerini temellerini Kur'an ve sünnetten alan iffet anlayışına bırakacaktır. Bu alanda yapılacak yeni çalışmalarla konunun ve kavramın ehemmiyeti daha da büyüyecektir.

III. Kaynakları

Hadislerde iffet meselesinin tespit iffet ile ilişkili kelime ve kavramların belirlenmesiyle mümkündür. Bu kavramların tanımlanması ve iffet ile alaka düzeylerinin belirtilmesi önemlidir. Dolayısıyla önce kavramların tespiti daha sonra da bunların tanımlamaları yapılmalıdır.

İffetle ilişkili kavramların tanımlanmasında klasik ve modern Arapça ve Türkçe sözlüklerden faydalanıldı. Bunlar arasında Ferâhîdî'nin (ö. 175) *Kitâbü'l-ayn*'ı, İbn Düreyd'in (ö. 321) *Cemheretü'l-luğa*'sı, Ezherî'nin (ö. 370) *Tehzîbü'l-luğa*'sı, Tâlekânî'nin (ö. 385) *Muhît fi'l-luğa*'sı, İbn Fâris'in (ö. 395) *Mücmelü'l-luğa*'sı, Cevherî'nin (ö. 400) *Tâcü'l-luğa*'sı, Herevî'nin (ö. 401) *Ğarîbeyn fi'l-Kur'ân ve'l-hadîs*'i, Râgıb İsfahânî'nin (ö. 5. yy.ın ilk çeyreği) *Müfredât*'ı, İbn Manzûr'un (ö. 711) *Lisânü'l-arab*'ı, Cürçânî'nin (ö. 816) *Ta'rîfât*'ı, Fîrûzâbâdî'nin (ö. 817) *Kâmûsü'l-muhît*'i, Zebîdî'nin (ö. 1205) *Tâcü'l-arûs*'u ve Ahmet Muhtar Ömer'in (ö. 2003) *Mu'cemü'l-luğati'l-arabiyyeti'l-muasıra*'sı, zikredilebilir. Ayrıca Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan ve dijital ortamda hizmete sunulan Türk Dil Kurumu Sözlükleri (<https://sozluk.gov.tr/>) ve Kubbealtı akademisi Kültür ve Sanat Vakfı tarafından hazırlanıp dijital ortamda hizmete sunulan Kubbealtı Lugatı'ndan (<https://lugatim.com/s>) da istifade edilmiştir.

İslam ahlak felsefesindeki iffet anlayışını kavramak için İbn Miskeveyh'in (ö. 421) *Tehzîbü'l-ahlâk*'ı, Ragıb İsfahânî'nin *Müfredât*'ı ve *Zerî'a ilâ mekârimi's-ş-şerî'a*'sı Gazzâlî'nin (ö. 505) *Mizânü'l-amel*'i, Nasıruddin Tûsî'nin (ö. 672) *Ahlâk-ı Nâsırî*'si, Cürçânî'nin *Ta'rîfât*'ı, Mahmut Kaya'nın *Kindî-Felsefî Risaleler*'i, Ayşe Sıdika Oktay'ın *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*'si örnek olarak verilebilir.

Hadislerde iffet meselesini incelerken tüm hadis külliyyatında araştırma yapmak çalışmanın boyutunu açacağı için *Kütüb-i Sitte* rivayetleri tercih edilmiştir.

İffet meselesiyle ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır. İffetle doğrudan veya dolaylı olarak ilişkili olan çalışmalar arasında şunlar zikredilebilir: Mustafa Aygen'in "Kur'an-ı Kerim Işığında İffet, Hayâ ve Müstehcenlik" adlı doktora tezi, Edibe Boyraz'ın "Tasavvufta Edep ve Hayâ Kavramlarının Çocuğun Ahlaki Gelişimdeki Yeri" adlı doktora tezi, Hatice Kübra Yılmaz'ın "İslâm Ahlâk Felsefesi'nde İffet Erdemi ve Temellendirilişi" adlı yüksek lisans tezi, Münevver Assun Yavuz'un "Semantik Analiz Yöntemi Açısından Kur'an-ı Kerim'de İffet Kavramı" adlı yüksek lisans tezi, Mustafa Telli'nin "Hayâ Kavramında Peygamberlerin Örnekliği" adlı yüksek lisans tezi, Mehmet Ali Aracı'nın "Kur'an'da Hayâ Kavramı" adlı yüksek lisans tezi, Rabia Yıldırım'ın "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Hayâ Eğitimi" adlı yüksek lisans tezi, Adem Dölek'in "Ayetlerde ve Hadislerde İnsan Onurunu Koruyan Önemli Vasıflardan: İffet" adlı makalesi, Abdurrahman Kasapoğlu'nun "Kur'an'ın İffet Anlayışı - Batılı Cinsel Ahlâk Anlayışlarıyla Bir Mukayese" adlı makalesi, Süleyman Gür'ün "Kur'an'a Göre Müslüman Gençte Bulunması Gereken İki Önemli Ahlaki Değer: İffet ve Hayâ" adlı makalesi ve Zekeriya Güler'in "Hz. Peygamber'in Hadislerinde İffet Kavramı" adlı dergi yazısı örnek olarak verilebilir. Bunlarla beraber Hz. Yusuf ve Hz. Meryem'in iffetleriyle alakalı hususi kitaplar, çeşitli tez ve makaleler de kaleme alınmıştır. Tüm bu çalışmalar iffet meselesiyle ilgili pek çok meseleye ışık tutsa da hadislerdeki iffet meselesi hakkında bizlere

detaylı bilgiler vermemektedir. Çünkü zikredilen eserlerde genellikle iffetin Kur'an'ı Kerim'deki işlenişi, Hz. Yusuf ve Hz. Meryem'in iffeti veya hayâ ile ilişkilendirilerek iffet meselesi incelenmiştir. Zikredilen çalışmaların büyük çoğunluğu iffetin anlam analizinden çok iffeti ahlakî bir erdem olarak ele almıştır. Dolayısıyla iffetin anlam analizi hakkında kapsamlı değerlendirmeler yapılmamıştır. Bizim çalışmamızın farkı da hadislerdeki iffet meselesinin anlam alanına odaklanarak iffetin analizini yapmak olacaktır. Hadislerdeki iffetin anlam alanının ve kapsamının tespit edilmesi, iffetin kullanımının incelenmesi çalışmamızı farklı kılacak unsurlardandır. Çalışmamızda hadislerdeki iffet meselesinin analizini yaparak literatürdeki boşluğu doldurmayı hedeflemekteyiz.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

BİRİNCİ BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

I. İffetin Sözlük Anlamı

İffet “عفة” sözcüğü “عفف” kökünden türemiş bir mastardır. Helal olmayan şeylerden sakınmak¹, haramlardan ve dünyevi arzulardan kaçınmak², kötü iş ve sözlerden uzak durmak³, cinsel organı helal olmayan yollardan korumak⁴, insanlardan bir şey istememek⁵ gibi anlamlarda kullanılmıştır. Ayrıca iffet, şehvetin üstünlüğünü kontrol altına alan ve şehvetin üstesinden gelen hal için de kullanılmıştır.⁶ Cinsel arzuları kontrol etmek için gösterilen sabra da iffet denilmektedir.⁷ İffet sözcüğü temiz anlamında kullanıldığı⁸ gibi bir kimsenin ahlaken temizliğini ifade etmek için kullanılan بَرّ sözcüğü de iffet ile açıklanmıştır.⁹ İffetli olan erkeğe “afif,¹⁰ kadına ise afife” denilmektedir¹¹. Zikredilen anlamlardan farklı olarak bir hayvanın memesinde arta kalan süt için de iffet sözcüğü kullanılmıştır.¹²

İffet sözcüğünün anlamlarına bakıldığında anlamların dört kısımda toplandığını söyleyebiliriz:

- 1- Helal olmayan her türlü işten uzak durmak
- 2- İnsanlardan bir şey istemekten kaçınmak
- 3- Maddi manevi temiz olmak
- 4- Hayvan memesindeki arta kalan süt

¹ Halil b. Ahmed Ferâhîdî, *Kitâbü'l-ayn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 3/190; Muhammed Murtaza Zebîdî, *Tâcû'l-arûs* (Kuveyt: Matba'atü Hükümeti'l-Kuveyt, 1987), 16/172; Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemü'l-luğati'l-Arabiyyeti'l-muasıra* (Kahire: Alemü'l-Kütüb, 2008), 1521.

² İsmail b. Hammad Cevherî, *Sihâh Tâcû'l-luğa ve sihâhü'l-arabiyye* (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1987), 4/1405; Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1993), 9/253; Ebu Hüseyin İbn Fâris, *Mücmelü'l-luğa* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986), 609; Ebu't-Tahir Fîrûzâbâdî, *Kâmûsü'l-muhît* (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2008), 1114.

³ Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemü'l-luğati'l-Arabiyyeti'l-muasıra*, 2/1521-1522.

⁴ Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemü'l-luğati'l-Arabiyyeti'l-muasıra*, 2/1521-1522.

⁵ Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemü'l-luğati'l-Arabiyyeti'l-muasıra*, 2/1521.

⁶ Râgıb İsfahânî, *Müfredât fî ğaribi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1991), 573.

⁷ Ebu Hâmid Gazzâlî, *Mizânü'l-amel* (Mısır: Dâru'l-Ma'ârif, 1964), 324; Ebu Hâmid Gazzâlî, *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1982), 4/67.

⁸ Cevherî, *Tâcû'l-luğa*, 5/1975.

⁹ Ferâhîdî, *Kitâbü'l-ayn*, 1/129; Cevherî, *Tâcû'l-luğa*, 3/864; İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 5/310.

¹⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 9/253.

¹¹ Zebîdî, *Tâcû'l-arûs*, 24/173.

¹² İbn Fâris, *Mücmelü'l-luğa*, 609; Zebîdî, *Tâcû'l-arûs*, 24/174.

II. İffetin Istılahî Anlamı:

İffet kavramı zamanla anlam zenginliğine uğrayarak farklı disiplinlerin konuları arasına dâhil olmuştur. Nitekim İslam ahlak felsefesinde iffet, insandaki temel bir erdem olarak kabul edilmiş ve bu ana erdemle ilişkili alt erdemler belirlenmiştir. Dolayısıyla iffet kavramı, İslam ahlak felsefesinde özellikle üzerinde durulan kavramlardan biridir. Âlimlerin farklı tanımlamaları olmakla birlikte pek çoğunun tanımından ortak bir sonuç çıkarmak mümkündür.

Kindî (ö. 252/866), iffeti kişinin bedenini eğitmesi için gerekli olan şeyleri edinmesi, daha sonra bunları koruyarak benimseyip hayatında tatbik etmesi ve bu duruma aykırı olan şeyleri yapmaması şeklinde tanımlar.¹³ İbn Miskeveyh'e (ö. 421/1030) göre iffet cinsel arzuların bir erdemidir. Bu erdemin insanda görünmesi, kişinin arzularını doğru şekilde yönlendirmesiyle olur. Yani kişi isteklerini doğru şekilde ayırt etmeli, onlara uymamalıdır. Böylece şehvetlerine köle olmaktan kaçınan hür kimse olur.¹⁴ Râgıb el-İsfahânî'nin (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) iffet tanımı ise, nefiste kendisi sayesinde şehvetin üstün gelmesinden kaçınacağı bir halin ortaya çıkmasıdır.¹⁵ Gazzâlî (ö. 505/1111) iffetin tanımını şehvet kuvvetinin düşünen nefse boyun eğmesi şeklinde yapar.¹⁶ Yani iffetin, baskı altına alınan ve dini ölçüler içinde beslenen şehvet kuvvetinin meyvesidir.¹⁷ Tûsî (ö. 672/1274) de iffeti, şehvetin düşünen nefse itaat etmesi olarak tanımlar.¹⁸ Cürcânî'nin (ö. 816/1413) tanımı ise şehvet gücünün ifrat ve humûdu (sönüklük, iktidarsızlık) arasında orta durumu ifade eden yapıdır.¹⁹ Kınalızâde'ye (ö. 979/1572) göre iffet, hareket ettirici şehvet gücünün terbiye edilmesiyle ölçülü fiilleri meydana getiren huydur.²⁰

Kısaca iffet, kişinin kendi namus ve şerefini yok edecek, insan onuru ile bağdaşmayan durumlardan sakınması demektir.²¹ Dolayısıyla iffet, insandaki şehvet gücünün dizginlenerek ölçülü fiillerin ortaya çıkmasıyla mümkündür. İnsan işleyeceği fiillerin sonucunu düşünerek haram yollara gitmekten kendini sakındırarak helal yola sokar. Bu sayede şehvet gücünün isteklerini dizginlemiş olur. Yani şehvet gücü insanın iradesiyle kontrol altında tutulabilir. İnsanın kendisini haram yollardan

¹³ Mahmut Kaya, *Kindî - Felsefî Risaleler* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2002), 194.

¹⁴ İbn Miskeveyh, *Tehzîbü'l-ahlâk* (Mısır: Matba'tü'l-Haseniyye, 1911), 14.

¹⁵ İsfahânî, *Müfredât*, 573.

¹⁶ Gazzâlî, *Mizânü'l-amel*, 269.

¹⁷ Ebu Hâmid Gazzâlî, *Amellerde İlâhî Terazi-İmam-ı Gazâlî*, çev. Abdullah Aydın (İstanbul: Batur Matbaası, 1971), 157.

¹⁸ Nasiruddin Tûsî, *Ahlak-ı Nâsirî: Nasiruddin Tûsî*, çev. Anar Gafarov - Şükürov (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2007), 92.

¹⁹ Seyyid Şerîf Cürcânî, *Kitâbü't-ta'rîfât* (Beyrut: Mektebetü Lübnân, 1985), 156.

²⁰ Ayşe Sıdika Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2005), 171.

²¹ Adem Dölek, "Ayetlerde Ve Hadislerde İnsan Onurunu Koruyan Önemli Vasıflardan: İffet" (Kutlu doğum Haftası "Hz. Peygamber ve İnsan Onuru" Sempozyumu, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 621.

sakındırarak helal dairede kalması o kimseyi iffetli kılar. Eğer şehvet gücü dizginlenmezse insan kendisini haram yollardan alamaz. Dolayısıyla o kimse için iffetli denilemez.

İbn Miskeveyh, Tûsî ve Kınalızâde gibi âlimler iffeti temel bir erdem olarak incelemişlerdir. Bundan dolayı iffet erdeminin alt basamağında yer alan ve iffet ile bir yönden ilişkisi bulunan tali erdemleri tek tek zikretmişlerdir.²² İffet erdeminin altına sıralanan tali erdemler âlimlere göre bazı farklılıklar içerse de genel olarak birbirine benzer erdemleri sıraladıkları görülür. Nitekim İbn Miskeveyh²³, Tûsî²⁴ ve Kınalızâde²⁵ on iki ve Gazzâlî on yedi²⁶ alt erdem zikretmiştir. Mezkûr âlimler iffet erdeminin altında yer alan erdemleri sıralarken genellikle hayâ (utanma duygusu), deat (sükûnet), sabır, sehâ (cömertlik), hürriyet, kanaat, demâse (yumuşak huyluluk), intizâm (düzenli olma), hüsnü'l-hedy (güzel hal), müsâleme (barışseverlik), vakâr (ağır başlı olma) ve verâ (takvalı olma) gibi erdemlere yer vermişlerdir.²⁷

III. Kur'ân-ı Kerim'de İffet

Kur'an-ı Kerim'de iffet kelimesi doğrudan geçmemektedir. Ancak iffet kelimesinden türetilen عَفْ kökünün farklı formları dört ayette geçmektedir.²⁸ Bakara Suresi 273. ayetinde, Nisâ Suresi 6. ayetinde, Nûr Suresinin 33. ve 60. ayetlerinde iffet kelimesinden türetilen fiil formları zikredilmiştir. Zikredilen ayetlerdeki kullanımlar incelendiğinde genel olarak iffetin iki kısımda kullanıldığı görülmektedir. Bakara Suresi 273. ayeti ve Nisa Suresi 6. ayetinde iffet, mal-mülk ile ilişkili olarak kullanılmıştır. Nûr Suresinin 33. ve 60. ayetlerinde ise cinsel arzularla ilgili olarak kullanılmıştır. Dört ayetin detaylı incelenmesi iffetin kullanımlarıyla ilgili önemli detaylar sunacaktır. Dolayısıyla bu ayetler sırasıyla değerlendirilecektir.

²² Ramazan Turan, “İbn Miskeveyh’de Erdem Kavramı ve Temel Erdemler”, *Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (2015), 17.

²³ İbn Miskeveyh, *Tehzîbü'l-ahlâk*, 20.

²⁴ Nasîruddin Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsirî* (Beyrut: Dârü'l-Hâdî, 2008), 170.

²⁵ Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, 184.

²⁶ Gazzâlî, *Mizânü'l-amel*, 280.

²⁷ Turan, “İbn Miskeveyh’de Erdem Kavramı ve Temel Erdemler”, 17.

²⁸ Muhammed Fuad Abdülbaki, *Mu'cemü'l-Müfrehres li-Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim* (Kahire: Darul'-Kütübi'l-Misriyye, 1945), 466.

2. Zengin Velinin Yetim Malına Tenezzül Etmemesi

وَابْتَئُوا الْيَتَامَىٰ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَنْ يَكْبَرُوا ۚ وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ ۖ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا

فَلْيُكَلِّم بِالْمَعْرُوفِ ۚ فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهَدُوا عَلَيْهِمْ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ حَسِيبًا

“Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri deneyin; eğer onların yeterli fikrî olgunluk düzeyine eriştiklerini tespit ederseniz hemen mallarını kendilerine verin, büyüyecekler de mallarını alacaklar diye o malları israf ile ve tez elden yiyip tüketmeyin. Zengin olan (veli), yetim malına tenezzül etmesin, yoksul olan da kararınca yesin. Mallarını kendilerine verdiğiniz zaman yanlarında şahit bulundurun; hesap sorucu olarak da Allah yeter.”³⁵

Ayette zikredilen yeste‘fif kelimesi terk etmek, bırakmak şeklinde açıklanmıştır.³⁶ Bu anlamlardan hareketle yeste‘fif kelimesi, zengin olan kimsenin yetim malından yememesi³⁷ ve yetimin malına az veya çok hiçbir surette ilişmemesi³⁸ gerektiği şeklinde ifade edilmiştir.

Mezkûr ayette yetim malının velileri tarafından yenilip yenilemeyeceği hakkında ihtilaf vardır.³⁹ Bir kısım âlim bu ayetten hareketle zengin velilerin yetimlerin mallarını yiyemeyeceğini söylemiştir. Zira “zengin olan (veli), yetim malına tenezzül etmesin” ayeti buna delalet eder.⁴⁰ Ayrıca yeste‘fif kelimesinin anlamı da bu durumu açıkça izah etmektedir. İhtiyaç sahibi velilerin yetimlerin malını yemesi hususunda ise ihtilaf vardır.⁴¹ Bu ihtilaf açıklanırken zikredilen Hz. Ömer’in “gerçekten Allah’ın malını, yetimin malı gibi bir konuma koydum. Eğer zengin olursam iffetli olurum, eğer ihtiyaç içinde olursam borç alırım, sonra borcumu öderim”⁴² cümlesindeki iffet kelimesi ayetteki kullanım ile paralellik göstermektedir.

³⁵ Karaman vd., *Kur’an Yolu Meâli*, 83-84.

³⁶ Ahmed b. Hüseyin Beyhakî, *Ahkâmü’l-Kur’ân li’ş-Şâfiî* (Kahire: Mektebetü’l-Hâncî, 1994), 1/195; Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Ulûmü’l-Kur’ân ve usûlü’l-‘tefsîr* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1978), 121; Muhammed b. İdris Şâfiî, *Tefsîr-i Şâfiî* (Suudi Arabistan: Dâru’t-Tedmiriyye, 2006), 2/530.

³⁷ Ebu Osman Saîd b. Mansûr, *Sünen-i Saîd b. Mansûr* (Riyad: Dâru’s-Sumey’î, 1997), 3/1154; Ebu Cafer Muhammed b. Cerir Taberî, *Tefsîr-i Taberî* (Kahire: Dâru’l-Hicr, 2001), 6/416.

³⁸ Ebu Muhammed Hüseyin b. Mes’ud Begavî, *Me’âlimü’l-tenzîl fî tefsîri’l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 1999), 1/167; Râgıb İsfahânî, *Tefsîr-i Râgıb İsfahânî* (Riyad: Dâru’l-Vatan, 2003), 3/1105.

³⁹ Abdülkahir Cürcânî, *Dercü’l-dürer fî Tefsîri’l-ayet ve’s-süver* (Amman: Dâru’l-Fikr, 2009), 1/467.

⁴⁰ İbn Feres Endelüsî, *Ahkâmü’l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2006), 2/64.

⁴¹ Cürcânî, *Dercü’l-dürer*, 1/467.

⁴² Ebu Hüseyin Ali b. Halef İbn Battâl, *Şerhu sahihi’l-Buhârî* (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 2003), 8/183.

Yeste‘fif kelimesi istif‘al kalıbında kullanılmıştır. Dolayısıyla “affe” kelimesine göre daha belîğ olup daha fazla iffetin talep edildiği belirtilmiştir. İffetin fazlasının talep edilmesiyle de iffetin içselleştirilmesi istenmiştir.⁴³

B. İffetin Cinsel Arzularla İlgili Anlamlarda Zikredilmesi

İki ayette iffet kelimesi zinadan sakınma, zinaya götürecek durumlardan korunmaları gibi anlamlarda kullanılmıştır.

1. Evlenme İmkânı Bulamayanların İffetlerini Koruması

وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّى يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ۖ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُوا كِتَابَ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا وَآتُوهُمْ مِّنْ مَّالِ اللَّهِ الَّذِي الْبِكُمْ ۖ وَلَا تُكْرِهُوا قِتْيَانَكُمْ عَلَى الْبِعَاءِ إِنْ أَرَدْتُمْ نَحْصًا لِّتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيَوةِ الدُّنْيَا ۖ وَمَنْ يُكْرِهْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِهِمْ عَفُورٌ رَّحِيمٌ

“Evlenme imkânı bulamayanlar, Allah lütfundan ihtiyaçlarını giderinceye kadar iffetlerini korusunlar. Bedelini ödeyerek hür olmak isteyen köle ve câriyelerinizin -kendilerinde hayır görürseniz- tekliflerini kabul edin. Allah’ın size verdiği maldan da onlara verin. Namuslu yaşamak isterlerse, dünya hayatının geçici menfaatini elde etmek için câriyelerinizi fuhuş yapmaya zorlamayın. Kim onları zorlarsa, bilsinler ki böyle zorlanmalarından sonra onlara Allah rahmet ve mağfiretiyle muamele edecektir. Bilinsin ki Allah onların zorlamaları sebebiyle bağışlayıcıdır, esirgeyicidir.”⁴⁴

Ayette zikredilen iste‘affe fiili “iffet isteme” anlamına gelir. Fiilin bu anlamı iffetli olmaya çalışma, iffetli kalmaya gayret etme⁴⁵, zinadan uzak durma⁴⁶, sabırlı olma⁴⁷ şeklinde açıklanmıştır. Kısaca evlenme imkânı bulamayan kimselerin sabrederek zina ve zinaya götürecek sebeplerden uzak durması istenmiştir. Bu sayede ayette zikredilen kimseler haramlardan uzak kalarak iffetlerini koruyacaklardır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) “Ey gençler topluluğu! Sizden biri, maddi durumu elverişliyse evlensin. Çünkü evlenmek, gözleri korur ve iffetli bir yaşamı sağlar. Evlenmeye maddi

⁴³ Muhyiddin Derviş, *İ’râbü’l-Kur’ân ve Beyânühû* (Dimeşk: Dâru’l-Yemâme, 1994), 2/161; Mahmud Sâfi, *Cudûl fî i’râbi’l-Kur’ân ve sarfihî ve beyânihî* (Dimeşk: Dâru’r-Reşid, 1995), 2/442; Mahmud b. Ömer Zemahşerî, *Keşşâf an hakâiki gavâmizi’t-tenzil* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-Arabî, 1986), 1/476.

⁴⁴ Karaman vd., *Kur’an Yolu Meâli*, 372.

⁴⁵ Vehbe Züheylî, *Tefsîrû’l-münîr* (Dimeşk: Dâru’l-Fikr, 1991), 18/228.

⁴⁶ Ebu Mansur Mâtürîdî, *Tefsîrû’l-mâtürîdî* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2005), 7/556.

⁴⁷ Ebu Muhammed Hüseyin b. Mes’ud Begavî, *Şerhu’s-sünne* (Beyrut: Mektebü’l-İslâmî, 1983), 6/1617; Muhammed b. İdris Şâfiî, *Tefsîr-i Şâfiî* (Suudi Arabistan: Dâru’t-Tedmiriyye, 2006), 3/1141.

durumu yetmeyen kimse ise oruç tutsun. Çünkü oruç, onun için bir koruyucudur.” hadisinde gençlere orucu tavsiye ederek iffetlerini korumalarını amaçlamıştır.⁴⁸

2. Yaşlı Kadınların İffetlerini Korumaya Özen Göstermeleri

وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ الَّتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ أَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ ۖ وَأَنْ يَسْتَغْفِقْنَ خَيْرٌ ۚ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

“Evlenmekten umudunu kesmiş yaşlı kadınların, açılıp saçılmadan giysilerini çıkarmalarında onlar için bir sakınca yoktur, bununla beraber iffetlerini korumaya özen göstermeleri kendileri için daha hayırlıdır. Allah her şeyi işitip bilmektedir.”⁴⁹

Mezkûr ayette örtünme konusunda istisna bir hüküm belirtilmiştir. Evlenme durumu kalmamış yaşlılar için getirilen bu istisna hükme göre belli şartlarda örtülerini açmalarına izin verilmiştir. Ancak bu izni kullanmak yerine örtülerini kapalı tutmaya devam etmeleri iffet olarak nitelendirilmiştir.⁵⁰ Dolayısıyla örtülerini çıkarmamaları onlar için daha hayırlı kılınmıştır.⁵¹

IV. İffetle Yakın ve Zıt Anlamlı Kavramlar

İffet kavramının tanım ve tarif çerçevesini netleştirmek için kavram ile yakın ve zıt anlamlı kelimelerin de incelenmesi ve iffet kavramıyla olan ilişkilerinin vurgulanması gerekir. İffet kavramının anlam çerçevesini doğru biçimde çizmek bu sayede mümkün olacaktır. İffet kelimesiyle yakın ve zıt anlamlı kelimelerin belirlenmesinde kelimelerin sözlük anlamları, ayet ve hadislerdeki kullanımları ve günümüzdeki karşılıkları dikkate alınarak belirlenmiştir.

A. Yakın Anlamlı Kavramlar

İffet kavramıyla yakın anlam ilişkisine sahip kelimeleri tespit ederken öncelikle seçilen kelimelerin sözlük ve ıstılah anlamlarının iffetle doğrudan ilişkili olmalarına dikkat edilmiştir.

⁴⁸ Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş'as Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, (Beyrut: Dâru'r-Risaleti'l-Âlemiyye, 2009), “İmâre”, 20.

⁴⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu Meâli*, 376.

⁵⁰ Ebu İshak Sa'lebi, *Keşf ve'l-beyân an Tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2002), 7/117,118.

⁵¹ Ahmed b. Hüseyin Beyhakî, *Âdâb li-beyhakî* (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1988), 598; Ebu Muhammed Mekki b. Ebî Talib, *Hidâye ilâ Bulûğî'n-nihâye* (Şarika: Mecmu'atü Buhûsi'l-Kitâb ve's-Sünne, 2008), 8/5152.

1. Hayâ

H-Y-Y “حي” kökünde türetilen حي kelimesinin iki temel anlamı bulunur. Bunlardan biri ölümün zıttı olan hayat ve canlılıkla ilgilidir.⁵² Kelimenin bu anlamıyla da bağlantılı olarak bir kimsede hayânın olmaması o kişi adeta dünyada ölü, ahirette günahkâr kılar.⁵³ Zira hayânın azlığı kalbi ve ruhu öldürür.⁵⁴ Nahl Suresinin 65. ayetinde kelime canlılık verme, hayat verme anlamında kullanılmıştır.

وَاللَّهُ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ

“Allah gökten su indirip onunla ölmüş toprağa hayat vermektedir. Kuşkusuz bunda dinlemesini bilen bir topluluk için açık delil bulunmaktadır.”⁵⁵ Bununla bağlantılı olarak yeryüzünün hayat kaynağı kabul edilen yağmura حيا denilmiştir. Aynı şekilde neredeyse ölümsüz bir varlık kabul edilen dişi deve de حي olarak adlandırılmıştır.⁵⁶

Kelimenin ikinci temel anlamı ise utangaçlık ve mahcubiyet ile ilgilidir.⁵⁷ Utanç ve mahcubiyet üç şekilde gerçekleşmektedir. Bunlardan ilki insanlardan utanmaktır. Esasen insanların en çok utanma durumu diğer insanlara karşı olmaktadır. Diğer insanların gözünde ayıplanacak duruma düşmekten çekinir. İkincisi kişinin kendisinden utanmasıdır. Kendi yaptığı hata ve kusurlardan dolayı mahcubiyet duyabilir. Üçüncüsü de kişinin Allah’a karşı mahcubiyet duymasındır. Bir kimsede en çok olması gereken hayâ çeşidi budur.⁵⁸ Her üç durumda da kişiyi ayıplanmaktan kurtaran duygu hayâdır. Hayâ kelimesinin utanç ve mahcubiyet anlamında kullanımına Kasas Suresinin 25. ayeti örnek olarak verilebilir.

فَجَاءَتْهُ إِخْدَبُهُمَا تَمْشِي عَلَى اسْتِخْيَافٍ قَالَتْ إِنَّ أَبِي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ أَجْرَ مَا سَعَيْتُ لَنَا ۖ فَلَمَّا جَاءَهُ وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقِصَصَ قَالَ لَا تَخَفْ نَجَوْتُ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

⁵² Ebu Hüseyin İbn Fâris, *Mu'cemü'l-mekâyisi'l-luğa* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1979), 2/122.

⁵³ Yâsir Abdurrahman, *Mevsû'atü'l-ahlâk ve 'z-züh'd ve 'r-regâik* (Kahire: Müessesetü İkra', 2007), 1/283.

⁵⁴ Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricü's-sâlikîn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1996), 2/248.

⁵⁵ Karaman vd., *Kur'an Yolu Meâli*, 285.

⁵⁶ İbn Fâris, *Mu'cemü'l-mekâyisi'l-luğa*, 2/122.

⁵⁷ İbn Fâris, *Mu'cemü'l-mekâyisi'l-luğa*, 2/122.

⁵⁸ Râgıb İsfahânî, *Zerî'a ilâ mekârîmi 'ş-şerî'a* (Kahire: Dâru's-Selâm, 2007), 208.

“Bu esnada kızlardan biri utangaç bir eda ile yürüyerek yanına geldi; “Bizim yerimize (hayvanlarımızı) sulamanın karşılığını ödemek üzere babam seni çağırıyor” dedi. Mûsâ, babalarının yanına gelip de ona başından geçenleri anlatınca, “Korkma, zalimler guruhundan kurtuldun” dedi.”⁵⁹

Kelimenin bu ikinci anlamı iffet kavramıyla doğrudan bağlantılıdır. Zira utangaçlık ve mahcubiyet kişinin mahremiyetini korumasıyla ilgilidir. Aşağıdaki hadis-i şerifte hayânın bu anlamdaki kullanımı mevcuttur:

الإِيمَانُ بِضْعٌ وَسِتُّونَ شُعْبَةً، وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ

Hiz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “İman altmış küsur şubedir. Hayâ da imanın bir şubesidir.”⁶⁰ Bir kimsenin mahremiyetini koruması ise ancak kişinin haram yollardan kendini alıkoymasıyla mümkündür. Buradan hareketle iffet ve hayâ arasında sıkı bir bağ olduğu söylenebilir. Ayrıca develerin genital bölgelerini örterek mahremiyetlerini muhafaza etmelerinden dolayı bu bölgelerine حياء denilmektedir.⁶¹

Kısaca hayâ kavramı kişinin utanma duygusunu ve mahcubiyetini ifade eder. Eğer bir kimsede utanma duygusu varsa o kişi kendisini utandıracak durumlara sokmaktan alıkoyar. Nefsin istek ve arzularını sınırlamış ve engellemiş olur. Dolayısıyla kişiyi harama düşmekten muhafaza eder. Bu anlamda hayâ kavramı ile iffet kavramı birbirine yakın anlamdaki iki kelimedir. Zira iffet kavramı da kişinin nefsinin arzu ve isteklerini dizginleyerek aklın ve şeriatın izin verdiği yönde kullanmasıdır. Bundan dolayı her iki kavramın da kişiyi harama düşmekten alıkoyan kavramlar olduğunu söylemek mümkündür. Hatta bağlama göre birbirlerinin yerine de kullanılmaktadır.

2. Muhsan

H-S-N “حصن” kökünden türetilen حصن kelimesinin temel birkaç anlamı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi korunaklı, dayanıklı olma, kale, hisâr, zırh gibi anlamlardır.⁶² Zikredilen anlamların ortak noktası korunaklı olma durumudur. Zira kale ve hisarlar çevreledikleri mekânları ve kendisine sığınanları, zırh kişinin bedenini muhafaza eder, onları dış etkilere karşı korurlar. Kelimenin zikredilen anlamı anlaşıldığı üzere maddi korumayla ilgilidir. Kur’ân-ı Kerim’de bu anlamda bir

⁵⁹ Karaman vd., *Kur’an Yolu Meâli*, 409.

⁶⁰ Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail Buhârî, *Câmi’u’s-sahih*, (Mısır: Dâru Tavki’n-Necât, 1893), “İmân”, 3.

⁶¹ İbn Fâris, *Mu’cemü’l-mekâyisi’l-luğa*, 2/122.

⁶² Sâhib b. Abbâd Tâlekânî, *Muhît fi’l-luğa* (Beyrut: Alemü’l-kütüb, 1994), 1/193.

kullanım da mevcuttur. Haşr Suresinin 14. ayetinde “müstahkem yerler” anlamında şu şekilde kullanılmıştır.

لَا يُغَايِلُونَكُمْ جَمِيعًا إِلَّا فِي قُرَى مُحَصَّنَةٍ أَوْ مِنْ وَرَاءِ جُدُرٍ ۚ بَأْسُهُمْ بِيَتْنِهِمْ شَدِيدٌ ۚ تَحْسِبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتَّىٰ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ

“Onların topu birden sizinle, ancak müstahkem yerlerde ve siperler ardında olduklarında savaşırlar. Kendi aralarındaki gerginlik ve çatışma şiddetlidir: Sen onları birlik içinde sanırsın, oysa kalpleri dağınıktır. Çünkü onlar aklını iyi kullanamayan kimselerdir.”⁶³

Söz konusu edilen anlamlarla birlikte hisân kelimesi atlar için de kullanılmaktadır.⁶⁴ Zira atların binicileri için kale gibi sağlam ve güvenilir bir koruma sağladığı düşünülür. Nitekim bir şiirde bu durum şu şekilde ifade edilmiştir:

أَنَّ الْحَصُونَ الْخَيْلَ لَا مَدْرَ الْقَرَىٰ

“Gerçekten kaleler; şehirlerin surları değil, atlardır.”⁶⁵

H-S-N kelimesinden türetilen diğer bir kelime de ihsan kelimesidir. İhsan kelimesinin kök anlamı incelendiğinde men etme, alıkoyma gibi manaların olduğu görülür.⁶⁶ Burada kastedilen men etme, alıkoyma daha çok kişiyi Allah’ın yasaklarından, günahlardan, yanlış işlerden korunmayla ilgilidir. İhsan kelimesi Kur’ân-ı Kerim ve hadislerde İslam, özgürlük, evlilik ve iffet anlamlarında kullanılmıştır.⁶⁷ Dikkat edilirse zikredilen bu anlamlar belli şeyleri kısıtladığı görülür. Nitekim kişi İslam’ı kabul ettiğinde Allah’ın emirlerine uyma ve yasaklarından kaçınma suretiyle ihsan sahibi olur. Aynı şekilde evlenerek kendisini zina tehlikesinden kaçınma ve iffetini koruma suretiyle ihsan sahibi olur. Bahsedilen bu anlamlar manevi yani ahlâkî bir korumayla ilgilidir. Dolayısıyla kelimenin daha çok iffet ile ilgili kullanımı yaygınlık kazanmıştır.⁶⁸ Söz konusu kullanımdan hareketle fıkıh literatüründe ihsan kelimesi terim anlam kazanmıştır. Fıkıhtaki tanımı “bir kimsenin fiilen veya hükmen zinaya karşı tam bir koruma altında olması ve bunu sağlayacak belli bir konuma sahip bulunması”⁶⁹ şeklindedir. Muhsin-muhsan kelimeleri de bu anlamda kullanılan kavramlardır. Kişi eğer

⁶³ Karaman vd., *Kur’an Yolu Meâli*, 586.

⁶⁴ İsfahânî, *Müfredât*, 239.

⁶⁵ İsfahânî, *Müfredât*, 239.

⁶⁶ Ebû Ubeyd Ahmed b. Muhammed Herevî, *Ğarîbeyn fi ’l-Kur’ân ve ’l-hadis* (Suudi Arabistan: Mektebetü Nizâr Mustafâ el-Bâz, 1999), 2/456.

⁶⁷ Ebû'l-Fazl İyâz b. Musâ Kâdî İyâz, *Meşârikü ’l-envâr alâ sıhâhi ’l-âsâr* (Tunus: Mektebetü'l-Atîka, 1978), 1/205.

⁶⁸ Münevver Assun Yavuz, *Semantik Analiz Yöntemi Açısından Kur’an-ı Kerim’de İffet Kavramı* (İğdır: İğdır Üniversitesi, 2022), 15.

⁶⁹ Şamil Dağcı, “İhsan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000).

iffetini kendisi koruyorsa “muhsin” kavramıyla, bir başkası vasıtasıyla koruyorsa “muhsan” kavramıyla anılır.⁷⁰ Kur’ân-ı Kerim’de muhsinîn ve muhsanât şeklinde farklı ayetlerde bu kavramlar kullanılmıştır. Örneğin Nisâ Suresinin 24. ayetinde ve Mâide Suresinin 5. ayetinde şu şekilde zikredilmiştir:

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ ۖ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً ۚ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا

“Elinizin altında bulunan câriyeler müstesna, evli kadınlar da size haram kılındı; Allah’ın size emri budur. Bunlardan başkasını, iffetli yaşamak ve zina etmemek kaydıyla, mallarınızla (mehir vecibesini göz ardı etmeden) istemeniz size helâl kılındı. Onlardan karı-koca ilişkisi yaşadıklarınıza kararlaştırılmış olan mehirlerini verin. Mehir kesiminden sonra karşılıklı anlaşmanızda size günah yoktur. Şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir.”⁷¹

الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ ۚ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَلَائِلٌ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حَلَائِلٌ لَهُمُ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ ۚ وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ

“Bugün size iyi ve temiz nimetler helâl kılınmıştır. Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği size helâldir; sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir. Gayri meşrû ilişkide bulunmak veya gizli dost tutmak şeklinde değil de meşrû bir nikâhla evlenmek şartıyla mümin kadınlardan iffetli olanlar ile sizden önce kendilerine kitap verilenlerden iffetli kadınlar -mehirlerini verdiğiniz takdirde- size helâldir. Kim inanmayı reddederse ameli kesinlikle boşa gider. O, âhirette de hüsrana uğrayanlardanır.”⁷²

Zikredilen bu iki ayette muhsin-muhsan kavramları iffetli olma, evli olma ve özgür olma anlamlarında kullanılmıştır. Biraz önce de değinildiği gibi bu kullanımların hepsinde zinadan alıkoyma, zinadan engelleme anlamları mevcuttur.⁷³ Dolayısıyla kişiye manevi bir koruma sağladığı söylenebilir.

Hadis-i şeriflerde de H-S-N kökünden türetilmiş çeşitli kelimeler kullanılmıştır. Örneğin evli olmayıp zina eden kimseye yüz sopa vurulması gerektiğini beyan şu hadisi şerifte H-S-N fiili evli olma anlamında kullanılmıştır.

⁷⁰ İsfahânî, *Müfredât*, 239.

⁷¹ Karaman vd., *Kur’an Yolu Meâli*, 88.

⁷² Karaman vd., *Kur’an Yolu Meâli*, 115.

⁷³ Hayreddin Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 2/45.

عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَنَّهُ أَمَرَ فِيمَنْ رَأَى وَمُحْصِنٍ بِجَلْدِ مِائَةٍ، وَتَغْرِيبِ عَامٍ

Zeyd b. Hâlid (r.a.) dedi ki: “Allah Resulü (s.a.v.) evli olmayan bir kimsenin zina etmesi durumunda, ona yüz değnek vurulmasını ve bir yıl sürgün edilmesini emretmiştir.”⁷⁴

Özetle H-S-N kelimesinin en temel anlamı koruma, korunaklı olma ve men etme olduğu söylenebilir. Hem maddi koruma hem de manevi koruma için kullanılabilen kelimenin daha çok manevi korumayla ilgili olan kısımlar iffet ile ilişkilidir. Zira iffet kavramının anlamları arasında haramlardan uzak kalma, günahlardan korunma, maddi ve manevi olarak temiz olma gibi manalar mevcuttur. Buradan hareketle muhsân kelimesi ile iffet kelimesinin yakın anlamlı kavramlar olduğunu söyleyebiliriz.

3. Mahrem

H-R-M “حرم” kökünden türetilen kelimelerin çeşitli anlamları ve farklı kullanım yerleri vardır. Bunların başında mezkûr kökten türetilen harrame (حرم) fiili gelmektedir. Haram kıldı, yasakladı, men etti gibi anlamlara gelen harrame fiili Kur’ân-ı Kerim’de çok defa geçmektedir. Bakara Suresinin 173. ayetini örneği olarak verebiliriz.

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخَيْزِيرِ وَمَا أُهْلَ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Allah size yalnızca murdar eti, kanı, domuz etini ve Allah’tan başkasının adına kesilmiş olanı haram kıldı. Ama biri zorda kalırsa, haksızlığa sapmadıkça, sınırı aşmadıkça kendisine günah yoktur. Biliniz ki Allah bağışlayan ve esirgeyendir.”⁷⁵

H-R-M kökünden türetilen bir diğer kelime harâm (حرام) kelimesidir. Harâm, yasaklanmış (memnu‘) olan şeydir. Yasaklama kaynağına göre harâmın birkaç çeşidinden söz edilebilir.⁷⁶ Bunların ilki Allah tarafından yasaklanan, yapılmaması emredilen, yapılmaktan men edilen ilahî yasaklardır. Harâm denilince akla gelen ilk anlam ilahî yasaklamayla ilgili olanlardır. İkincisi insânî yasaklar olup bunlar insanlar tarafından engellenen, men edilen şeylerdir. Mesela arabaların kırmızı ışıktan geçmesinin yasaklanması bu kullanıma bir örnektir. Üçüncüsü aklın ve mantığın kabul etmediği,

⁷⁴ Buhârî, “Şehâdât”, 8.

⁷⁵ Karaman vd., *Kur’an Yolu Meâli*, 32.

⁷⁶ İsfahânî, *Müfredât*, 229.

reddettiği aklî yasaklardır. Parçanın bütünden daha büyük olduğunu kabul etmek gibi. Bu üç kullanımdan bizi en çok ilgilendiren kısım birincisidir. Nitekim fıkıh literatüründe terim anlam kazanacak kullanım da budur.

Hurmet kelimesinden türetilen muharrem (ç. muharremât) haram kılınan, yasaklanan şey demektir. Bu geniş kullanımla birlikte fıkıhta daha özel bir anlam kazanan muharremât kelimesi kendileriyle evlenilmesi dinen yasak olan kadınları belirtir.⁷⁷

Harâm kelimesinin mastarı olan mahrem kelimesi yasaklanan, haram kılınan, helal olmayan şey anlamlarına gelir. Aynı zamanda bir fıkıh terimi olan mahrem, kendileriyle evlenilmesinin dinen yasaklandığı kadın ve erkek kimseleri ifade eder.⁷⁸ Bu anlamda muharremât kelimesine göre daha geniş bir anlama sahiptir. Mahrem kelimesi Kur’ân-ı Kerim’de geçmemekle birlikte muharremât kelimesinin mana olarak geçtiği ayetleri mahrem kelimesi için de örnek olarak verebiliriz. Nisâ Suresinin 23. ayeti buna bir örnektir:

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمُ الَّتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُمُ مِنَ الرَّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَنِسَاءُكُمْ الَّتِي فِي حُجُورِكُم مِّن نِّسَائِكُمُ الَّتِي دَخَلْتُم بِهِنَّ فَإِنْ لَّمْ تَكُونُوا دَخَلْتُم بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَخَالَاتُكُمُ الَّتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُمُ الَّتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأُمَّهَاتُكُمْ أَلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا

“Anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşin kızları, kız kardeşin kızları, sizi emziren anneleriniz, sütbacılarınız, eşlerinizin anneleri, kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı. Eğer onlarla birleşmiş değilseniz (nikâh ortadan kalktığında) kızlarını almanızda size bir sakınca yoktur. Kendi sulbünüzden olan oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi birden almak da size haram kılındı; ancak geçen geçmiştir, Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”⁷⁹

Zikredilen ayette Yüce Allah evlenilmesi haram kimseleri açıklamıştır. Dolayısıyla Müslümanın harama düşmemesi için bu kimselerle evlilik düşüncesinden uzak durması gerekir. Aksi takdirde Allah’ın emrini yerine getirmemiş ve haram işlemiş olur.

Mahrem kelimesine Farsça olumsuzluk ön eki olan “na”nın eklenmesiyle meydana gelen nâmahrem kelimesi, Kur’ân-ı Kerim’de geçmemekle birlikte Türkçede kullanılan dini bir kavramdır.⁸⁰ Aralarında evlenmek için bir yasağın olmadığı kimseleri ifade eder.⁸¹

⁷⁷ Fahrettin Atar, “Muharremât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006).

⁷⁸ Salim Öğüt, “Mahrem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003).

⁷⁹ Karaman vd., *Kur’an Yolu Meâli*, 88.

⁸⁰ Assun Yavuz, *Semantik Analiz Yöntemi Açısından Kur’an-ı Kerim’de İffet Kavramı*, 13.

Özetle H-R-M kelimesinin en temel anlamı yasaklama ve haram kılmaktır. Mahrem ve muharremât kelimeleri ise kendileriyle evlenilmesi yasak olan kimseleri ifade eder. Dolayısıyla mezkûr kelimeler doğrudan iffetle ilişkilendirilebilir. Zira iffet, helal olmayan her türlü söz ve fiilden uzak durmak, haramdan kaçınmak ve harama bulaşmamak demektir. Bir kimse kendisiyle evlenilmesi haram olan kimseyle yani mahremiyle evlilikten uzak kalarak kendisine helal kılınan kimseyle yani namahremiyle evlenerek iffetini korumuş olur.

4. İsti'sâm

A-S-M “عصم” kökünden türetilen kelimelerin anlamına bakıldığında engelleme, koruma, muhafaza etme, önleme gibi anlamlara geldiği görülür.⁸² Nitekim Ebu Tâlib'in Peygamberimizi (s.a.v.) metheden şu sözünde mezkûr kelimenin koruma, hâmisî olma anlamı mevcuttur.

ثَمَالِ الْبِتَامِي عَصَمَةً لِلْأَرَامِلِ

“Yetimlerin dayanağı, dul kadınların koruması”⁸³

A-S-M kökünden ifti'âl kalıbında türetilen i'tesame fiili sığınmak, dayanmak, tutunmak, yapışmak gibi anlamlara gelmektedir.⁸⁴ Ali İmran Suresinin 103. ayetinde mezkûr fiil sımsıkı sarılmak, yapışmak, tutunmak anlamında şu şekilde kullanılmıştır:

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ فُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا ۚ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

“Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı yapışın; bölünüp parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani siz birbirinize düşman idiniz de Allah gönüllerinizi birleştirdi ve O'nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi Allah kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle açıklıyor ki doğru yolu bulasınız.”⁸⁵

⁸¹ Ögüt, “Mahrem”.

⁸² Abdülhak b. Seyfeddin Dihlevî, *Lema 'âtü't-tenkih fi şerhi Mişkâti'l-Mesâbih* (Dimeşk: Dâru'n-Nevâdir, 2014), 1/444.

⁸³ Dihlevî, *Lema 'âtü't-tenkih*, 1/444.

⁸⁴ İsfahânî, *Müfredât*, 570.

⁸⁵ Karaman vd., *Kur'an Yolu Meâli*, 70.

Mezkûr kökten istif'âl kalıbında türetilen iste'same fiili ise gûnahtan kaçınma, hatadan yüz çevirme, direnme, karşı koyma gibi anlamlarda kullanılmıştır.⁸⁶ İste'same fiili Yusuf Suresinin 32. ayetinde zikredilmiştir.

قَالَتْ فَذَلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّنِي فِيهِ ۖ وَلَقَدْ رَاودْنَاهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاَسْتَعْصَمَ ۖ وَلَئِنْ لَمْ يَفْعَلْ مَا امُرُهُ لَيَكُونَنَّ مِنَ الصَّاعِرِينَ

“Kadın dedi ki: “İşte hakkında beni kınadığınız şahıs budur. Ben onunla birlikte olmak istedim. Fakat o iffetini korudu. Andolsun, eğer kendisinden istediğimi yapmazsa, mutlaka zindana atılacak ve elbette sürünenlerden olacaktır!”⁸⁷

Aziz'in karısının istekleri karşısında Hz Yusuf iffetini korumuş, Allah'a sığınmıştır. Hz Yusuf'un iffetini koruması, Allah'a sığınması iste'same fiili ile belirtilmiştir. İste'same fiilinin istif'âl kalıbı gereği ismetin yani sığınmanın, korunmanın talep edilmesi anlamı olduğunu söyleyenler olmuştur.⁸⁸ Ancak mezkûr fiilin talep anlamı taşımadığını beyan edenler de olmuştur. Buna göre iste'same fiili i'tesame fiiliyle aynı anlamda kullanılmıştır. Çünkü sözlükte ismet, mutlak sığınmayı, korunmayı ifade eder. Burada talep yerine mübalağa anlamı vardır. Mübalağa anlamı ismetin kesin varlığına delalet eder. Dolayısıyla iste'same fiilinde ismet (sığınma) anlamı i'tesame fiiline göre daha yoğundur. Kaçınılmaz bir sığınmayı ifade eder. Ancak ismeti talep etme anlamı bizzat ismetin var olduğuna delalet etmez. Bundan dolayı iste'same fiiline mübalağa anlamı vermenin daha doğru olduğu zikredilmiştir.⁸⁹

Hiz. Yusuf'un mezkûr olay karşısında iffetini koruması ve günaha düşmekten Allah'a sığınması iste'same fiiliyle ifade edilmiştir. Dolayısıyla iste'same fiilinin iffet ile doğrudan ilişkili olduğu söylenebilir. Zira günaha düşmekten Allah'a sığınma, haramdan kaçınma iffetin anlam çerçevesi içerisinde yer alan manalardır. Bununla beraber ayetin meallerinde iste'same fiili için doğrudan “iffetini korudu” anlamı da verilmiştir.⁹⁰

⁸⁶ Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemü'l-luğati'l-Arabiyyeti'l-muasıra*, 2/1510.

⁸⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu Meâli*, 249.

⁸⁸ Muhammed b. Ahmed Ebû Zehra, *Zehratü't-tefâsîr* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 2007), 7/3820; Ebu'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Yûsuf Semîn el-Halebî, *Dürrü'l-masûn fî 'ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn* (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2006), 6/491.

⁸⁹ İbn Esîr, *Bahru'l-muhît*, 6/272; Semîn el-Halebî, *Dürrü'l-masûn*, 6/491; Ebu Zeyd Abdurrahman b. Muhammed Seâlibî, *Tefsîru's-Seâlibî Cevâhiru'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1997), 3/324.

⁹⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu Meâli*, 249.

5. Tayyib

T-Y-B kökünden türetilen tayyib kelimesi sözlükte temiz, pak, hoş, huzur, leziz, bereketli toprak, helal, iffetli gibi anlamlara gelmektedir. Zıttı habîs kelimesidir. Ayrıca Medine şehri için de kullanılan bir kelimedir.⁹¹ Tayyib kelimesi Kur’ân-ı Kerim’de çeşitli türevleriyle kullanılmıştır. Mâide Suresinin 87. ayetinde helal ve temiz anlamında şu şekilde zikredilmiştir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْرِمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ

“Ey iman edenler! Allah’ın size helâl kıldığı iyi ve güzel şeyleri haram saymayın, sınırı da aşmayın. Allah sınırı aşanları sevmez.”⁹²

İbrahim Suresinin 24. ayetinde ise kelime-i tayyibe şeklinde kullanılmıştır. Güzel söz olarak tercüme edilen bu sözden kastın doğru söz, doğru inanç ve kelime-i tevhid olduğu belirtilmiştir.⁹³

Hadis-i şeriflerde de benzer anlamlarda kullanılmıştır.

مَنْ تَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ مِنْ كَسْبٍ طَيِّبٍ، وَلَا يَقْبَلُ اللَّهُ إِلَّا طَيِّبًا، كَانَ إِذَا بَضَعَهَا فِي كَفِّ الرَّحْمَنِ، يُرِيهَا كَمَا يَرِي أَحَدُكُمْ فَلَوْهُ أَوْ فَصِيلَةً حَتَّى تَكُونَ مِثْلَ الْجَبَلِ

Hiz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Kim temiz (helal) kazancından sadaka verirse ki Allah ancak temiz olanı kabul eder, sanki o sadakayı Rahman’ın eline koymuş gibi olur. Allah onu dağ gibi oluncaya kadar tıpkı sizden birinizin yavrusunu veya tayını yetiştirdiği gibi büyütür.”⁹⁴ Bu hadiste tayyib kelimesi helal kazanç anlamında kullanılmıştır. Ayrıca hoş koku ve hoş tat,⁹⁵ huzurlu bir yaşam⁹⁶ anlamlarında da kullanılmıştır. Hatta “إِنَّ اللَّهَ طَيِّبٌ لَا يَقْبَلُ إِلَّا طَيِّبًا”⁹⁷ şeklinde Yüce Allah (cc) için de zikredilmiştir.

Tayyib kelimesinin anlam dağarcığına bakıldığında genellikle maddi anlamda bir temizliğin kastedildiği görülür. Bununla beraber kelimenin manevi anlamda da temizliği ifade ettiğini söylemek mümkündür. Zira Medine şehrine şirklerden temizlenmesinden dolayı Hiz. Peygamber tarafından Tâbe, Taybe isimleri verilmiştir.⁹⁸ Manevî anlamda temizlik anlamı Nûr Suresinin 26. ayetinde de mevcuttur.

⁹¹ Tâlekânî, *Muhîr fî l-luğa*, 2/332; Ferâhidî, *Kitâbü l-ayn*, 3/69; İbn Manzûr, *Lisânü l-arab*, 1/563.

⁹² Karaman vd., *Kur’an Yolu Meâli*, 129.

⁹³ Muhammed b. Ali Şevkânî, *Fethü l-kadîr* (Dimeşk: Dâru İbn Kesîr, 1993), 3/127.

⁹⁴ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes Asbahî, *Muvatta’*. (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsî l-Arabî, 1985), “Sadaka”, 1.

⁹⁵ Buhârî, “Fedâilü l-Kur’ân”, 17.

⁹⁶ Buhârî, “Teheccüd”, 12.

⁹⁷ Ebu’l-Hüseyn Müslim b. Haccac Nisâbüri, *Sahihu Müslim*, (Beyrut: Dâru İhyâi’l-Kütübi’l-Arabî, 1991), “Zekât”, 65.

⁹⁸ Yahyâ b. Şeref Nevevî, *Tahrîru elfâzi t-tenbih* (Dimeşk: Dâru’l-Kalem, 1987), 137.

الْحَبِيبَاتُ لِلْحَبِيبِينَ وَالْحَبِيبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ أُولَئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ هُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ

“Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler de kötü kadınlara lâyıktır. Temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara yakışır. Onlar, iftiracıların kendileri hakkında söylediklerinden uzaktırlar; onlar için bir bağışlama, değerli bir nasip vardır.”⁹⁹

Ayetin tefsirlerine bakıldığında habîsât/habîsîn- tayyibât/tayyibîn kelimelerinin manevî ifadeler çağrıştırdığı görülür. Nitekim ayetin siyâk-sibâkı göz önüne alındığında İfk hadisesiyle doğrudan bağlantılı olduğu söylenebilir. Dolayısıyla tefsirlerde mezkûr kelimeler Hz. Aîşe’ye (ra) iftira atan erkek ve kadınlar ve Hz. Aîşe’ye (ra) iftira atmayan erkek ve kadınlar şeklinde yorumlanmıştır. Bununla beraber mezkûr kelimeler zina yapan kadın ve erkekler ve zina yapmayan kadın ve erkekler için de kullanıldığı zikredilmiştir. İkinci anlam Nûr Suresinin 3. ayetiyle ilişkilendirilmiştir.¹⁰⁰ Bu ayette Yüce Allah (cc) “Zina eden erkek ancak zinakâr veya müşrik bir kadınla evlenir, zina eden kadınla da ancak zinakâr veya müşrik bir erkek evlenir. Bu müminlere haram kılınmıştır.”¹⁰¹ buyurmuştur.

Kısaca tayyib kelimesi maddi ve manevî anlamdaki temizliği ifade eden bir kelimedir. Her iki kullanımı da ayet ve hadislerde mevcuttur. İffetin anlam dağarcığında manevî temizlik, günahlardan uzak durma, haramlardan Allah’a sığınma olduğunu izah etmiştik. Sözlüklerde tayyib kelimesinin açıklaması yapılırken bizzat iffet ile ilişkisi de kurulmuştur.¹⁰² Dolayısıyla tayyib kelimesi doğrudan iffet ile alakalı olduğu söylenebilir.

6. Ğınâ

İffet kavramının Kur’ân-ı Kerim’deki kullanım alanlarından biri insanlardan bir şey istemekten kaçınma, başkalarına el açmaktan sakınma olduğu açıklanmıştı. Ğ-N-Y kökünden türetilen ğınâ kelimesinin iffetin bu anlamıyla yakın anlam taşıdığını söylemek mümkündür.

Ğ-N-Y “غني” kökünden türetilen ğınâ “غنى” kelimesinin iki temel anlamı vardır. Bunlardan ilki yeterli olmak, kâfi gelmek anlamlarıyla ilgilidir. Mal-mülk bakımından zengin olma, yeterli olma, muhtaç olmama, ihtiyaç duymama gibi anlamlara gelmektedir.¹⁰³ Diğer anlamı ise ses ile ilgili olup

⁹⁹ Karaman vd., *Kur’an Yolu Meâli*, 369.

¹⁰⁰ Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer Fahreddin Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 2009), 23/355; Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *Câmi’u li-ahkâmi’l-Kur’ân* (Kahire: Dâru’l-Kütübi’l-Mısriyye, 1964), 12/211.

¹⁰¹ Karaman vd., *Kur’an Yolu Meâli*, 367.

¹⁰² İbn Manzûr, *Lisânü’l-arab*, 1/563; Ahmet Muhtar Ömer, *Mu’cemü’l-luğati’l-Arabiyyeti’l-muasıra*, 2/1429.

¹⁰³ Ferâhidî, *Kitâbü’l-ayn*, 3/294; Cevherî, *Tâcü’l-luğa*, 6/2449; İbn Fâris, *Mücmelü’l-luğa*, 687.

şarkı, şarkı söyleme, makamlı söyleme gibi manalara gelmektedir.¹⁰⁴ İffet kavramını ilgilendiren anlam bunlardan ilkidir.

Ğ-N-Y kökünden türetilen çeşitli kelimeler Kur’ân-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde zikredilmiştir. Fâtır Suresinin 15. ayetinde mezkûr kelime Yüce Allah için şu şekilde kullanılmıştır:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ

“Ey insanlar! Allah’a muhtaç olan sizlersiniz. Allah ise hiçbir şeye muhtaç değildir ve mutlak kemaliyle hep övgüye lâyık olan O’dur.” Ğanî kelimesi Yüce Allah’ın her şeyden müstağni olduğunu ve gerek mal-mülk gerekse de kulların ibadetlerine yani hiçbir şeye ihtiyacı olmadığını gösterir. Hadis-i şeriflerde de zengin kimse,¹⁰⁵ zenginlik¹⁰⁶ gibi anlamlarda kullanılmıştır.

Bakara 273. ve Nisâ 6. ayetlerde ğınâ kelimesi iffet kavramıyla birlikte zikredilmiştir. Her iki ayette de zengin olma, paraya ihtiyacı bulunmama anlamı mevcuttur. Mezkûr kelimenin iffetle anlam ilişkisinin tespitinde Bakara Suresinin 273. ayeti önemli ipuçları sunar. Zira ayette iffetli kimselerin başkalarına el açmadığı, dilenmediği belirtilmiştir. Ğanî kimseler de kendi zenginlikleri dolayısıyla başkalarından para dilenmezler, medet ummazlar.

لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِحْفَافًا ۖ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ

“Kendilerini Allah yoluna adadıklarından seyahat ve ticarete imkân bulamayan yoksullara verin. Yoksulluklarını gizli tuttukları için bilmeyen onları zengin sanır. Kendilerini simalarından tanırısın. Onlar insanlara asla el açmazlar. Hayır için yaptığınız her harcamayı Allah hakkıyla bilmektedir.”¹⁰⁷

Kısaca ayet ve hadislerde genellikle zenginlik anlamında kullanılan ğınâ kelimesi iffet kavramının başkalarına el açmaktan sakınma anlamıyla yakından ilişkilidir.

7. Namus-Irz-Ar-Şeref-Onur

Türkçede iffet kavramıyla aynı anlamları çağrıştıran çeşitli kelimeler bulunmaktadır. Bu kavramlardan bazıları namus, ırz, ar, onur ve şereftir. Zikredilen kelimeler anlam yakınlığı dolayısıyla

¹⁰⁴ İbn Fâris, *Mu’cemü’l-mekâyisi’l-luğa*, 4/397.

¹⁰⁵ Buhârî, “İstikrâz”, 12.

¹⁰⁶ Buhârî, “Duâ”, 45

¹⁰⁷ Karaman vd., *Kur’an Yolu Meâli*, 52.

birbirleri yerine de sıklıkla kullanılmaktadır. Bu kavramların kısaca açıklanması iffetin anlam çerçevesinin tespitinde yararlı olacaktır.

N-M-S “نمس” kökünden türetilen nâmûs kelimesi bir şeyi gizlemek, bir şeyin üzerini örtmek, saklamak gibi anlamlara gelmektedir.¹⁰⁸ Türkçe sözlüklerinde “bir toplum içinde ahlak kurallarına ve toplumsal değerlere bağlılık; iffet:”¹⁰⁹ şeklinde tanımlanmıştır. Kelimenin özellikle Türkçedeki kullanımı iffetle doğrudan ilişkili olup zaman zaman birbirlerinin yerine de kullanılmaktadır.

A-R-Z “عرض” kökünden türetilen ırz kelimesi farklı anlamlara gelmekle birlikte konumuzla alakalı olarak bir kimsenin şerefi ve soyu anlamında kullanılmıştır.¹¹⁰ Türkçede de bu anlama yakın bir kullanım vardır. Türkçe sözlüklerde “bir kimsenin, başkaları tarafından dokunulmaması ve saygı gösterilmesi gereken iffeti:”¹¹¹ ve “bir kimsenin başkaları tarafından dokunulmaması ve kirletilmemesi gereken nâmusu, iffet, şeref ve haysiyeti”¹¹² şeklinde tanımlanan ırz kelimesi görüldüğü üzere iffet ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır.

Türkçede iffetle yakın anlamlı olarak sıklıkla kullanılan kelimelerden biri de ar “عار” kelimesidir. Ayıp, kusur gibi anlamlara gelen ar kelimesi Türkçe sözlüklerde “utanılacak, ayıp şey”¹¹³ ve “utanma, utanç, hayâ, hicap”¹¹⁴ şeklinde tanımlanmıştır.

Ş-R-F “شرف” kökünden türetilen şeref kelimesi yücelik, yükseklik, soyluluk gibi anlamlara gelmektedir.¹¹⁵ Türkçede de benzer bir kullanıma sahiptir. Türkçede “bir kimseye gösterilen saygının dayandığı mânevî yücelik, mânevî ululuk, onur, haysiyet”¹¹⁶ şeklinde tarif edilmiştir.

Fransızcadan Türkçeye geçmiş bir sözcük olan onur kelimesi “insanın kendine karşı duyduğu saygı; alıcnaplık”¹¹⁷ ve “haysiyet, öz saygı, şeref, izzetinefis”¹¹⁸ şeklinde açıklanmıştır. Tanımlardan da anlaşılacağı üzere onur sözcüğü iffet ile yakın anlamda kullanılan kelimelerden biridir.

¹⁰⁸ İbn Fâris, *Mu'cemü'l-mekâyisi'l-luğa*, 5/480; Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, 3/986.

¹⁰⁹ Türk Dil Kurumu Sözlükleri. “namus”. Erişim: 2022. <https://sozluk.gov.tr/>

¹¹⁰ Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed b. Ezherî Ezherî, *Tehzîbü'l-luğa* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2001), 1/291.

¹¹¹ Türk Dil Kurumu Sözlükleri. “ırz”. Erişim: 2022. <https://sozluk.gov.tr/>

¹¹² “Kubbealtı Lugatı”, *Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı* (2024). “ırz”. Erişim: 2024. <https://lugatim.com/s/%C4%B1rz>

¹¹³ “Türk Dil Kurumu Sözlükleri”, *Türk Dil Kurumu* (2022). “ar”. Erişim: 2022. <https://sozluk.gov.tr/>

¹¹⁴ Kubbealtı Lugatı. “ar”. Erişim: 2024. <https://lugatim.com/s/ar>

¹¹⁵ İbn Fâris, *Mu'cemü'l-mekâyisi'l-luğa*, 3/263.

¹¹⁶ Kubbealtı Lugatı. “şeref”. Erişim: 2024. <https://lugatim.com/s/%C5%9Feref>

¹¹⁷ Türk Dil Kurumu Sözlükleri. “onur”. Erişim: 2022. <https://sozluk.gov.tr/>

¹¹⁸ Kubbealtı Lugatı. “onur”. Erişim: 2024. <https://lugatim.com/s/onur>

Zikredilen kelimelerin hepsi Türkçede iffet kavramıyla aynı manayı çağrıştırmakla beraber çoğu zaman birbirlerinin eş anlamlısı olarak kullanılmaktadır.

B. Zıt Anlamlı Kavramlar

İffet kavramıyla zıt anlam ilişkisine sahip kelimeleri tespit ederken öncelikle seçilen kelimelerin sözlük ve ıstılah anlamlarının iffetle doğrudan ilişkili olmalarına dikkat edilmiştir.

1. Fuḥş/Fahşâ

F-H-Ş “فحش” kökünden türetin fuḥş veya fahşâ kelimeleri beş temel anlamı vardır. Bu kelimeler kötü söz ve fiiller, zina ve hayâsızlık, bir şeyin çok olması, aşırıya kaçmak, cimrilik gibi anlamlara gelmektedir.¹¹⁹ Ancak söz konusu anlamlardan zina ve hayâsızlık manası daha çok kullanılmaktadır. Türkçede daha çok fuḥş şeklinde kullanılan kelime “namusa aykırı, meşrû olmayan cinsî münasebet, namussuzluk, zinâ, sefâhat” şeklinde tanımlanır.¹²⁰

Kur’ân-ı Kerim’de F-H-Ş kökünden türetilen fuḥş “فحش” kelimesi 7 ayette, fâhişe “فاحشة” kelimesi 13 ayette, fevâhiş “فواحش” kelimesi 4 ayette zikredilmiştir.¹²¹ Kur’ân-ı Kerim’deki tüm kullanımlar iffet kavramıyla ilişkilidir. Örneğin İsrâ Suresinin 32. ayetinde zina eylemi fâhişe kelimesiyle açıklanmıştır.

وَلَا تَقْرُبُوا الزَّانِيَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً ۖ وَسَاءَ سَبِيلًا

“Zinaya yaklaşmayın! Çünkü o hayâsızlıktır, çok kötü bir yoldur.”¹²² Zina eylemi kişinin kendisine helal olmayan biriyle olan cinsel ilişkisini ifade ettiğinden dolayı kişiyi günaha ve harama sokar. Nahl Suresinin 90. ayetinde de Yüce Allah’ın hayâsızlığı (fahşâ) yasakladığı açıkça belirtilmiştir. Kişinin iffetli olması ise günah ve haramlardan dolayısıyla da zinadan uzak durmasıyla mümkündür. Ayrıca iffet denildiğinde akla ilk gelen anlam kişinin cinsel yönden harama bulaşmamış olmasıdır. Zina ise

¹¹⁹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-arab*, 6/325; İbn Fâris, *Mu’cemü’l-mekâyisi’l-luġa*, 4/478.

¹²⁰ Kubbealtı Lugatı. “fuḥş-fuḥş”. Erişim: 2024. <https://lugatim.com/s/fuhu%C5%9F>

¹²¹ Abdülbaki, *Mu’cemü’l-Müfrehes*, 513.

¹²² Karaman vd., *Kur’an Yolu Meâli*, 297.

bunun tam tersidir. Dolayısıyla iffet ile zina kelimeleri birbirinin zıddıdır. Ayrıca hadis-i şeriflerde de fâhişe kelimesi zina anlamında kullanılmıştır.¹²³

Nûr Suresinin 19. ayetinde ahlaka ters eylemlerin işlenmesi, bu eylemlerin sözünün edilmesi, bu fiillerin kınanmadan kanıksanması fâhişe kelimesiyle ifade edilmiştir.¹²⁴ Dolayısıyla sadece söz konusu ahlaksızca eylem değil bununla ilgili her türlü söz de fâhişe olarak kabul edilmiştir. Tüm bu anlamlar iffet kavramıyla terstir. Zira bahsi geçen eylemler kişiyi günaha ve harama götürür. Ancak iffet kavramı söz, fiil ve davranışlarda helal dairesinin dışına çıkmayı kabul etmez.

A’raf Suresinin 33. ayetinde zikredilen fevâhiş kelimesi de kötülük anlamına gelmektedir. Ayetteki bağlamı dikkate alındığında Yüce Allah’ın açık ve gizli tüm kötülükleri haram kıldığı görülür.

قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ يَعْتِزُّ الْحَقُّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ

“De ki: “Rabbim ancak açık ve gizli kötülükleri, günahı ve haksız yere sınırı aşmayı, hakkında hiçbir delil indirmedeği bir şeyi Allah’a ortak koşmanızı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır.”¹²⁵

Hadis-i şeriflerde de çeşitli türevleri kullanılan fuhş kelimesi çirkinlik, edepsizlik, çirkin söz ve davranış, zina gibi anlamlarda kullanılmıştır. Örneğin Yahudiler, Peygamberimiz (s.a.v.)’e gelerek “السَّامُ عَلَيْكَ” yani ölüm senin üzerine olsun dediklerinde Allah Rasulü (s.a.v.) “وَعَلَيْكُمْ” yani sizin de üzerinize olsun şeklinde cevap vermiştir. Hz. Aişe (ra) ise bu söz karşısında “السَّامُ عَلَيْكُمْ وَلَعَنَكُمُ اللَّهُ وَعَصَبَ” yani ölüm size olsun, Allah’ın laneti ve gazabı sizin üzerinize olsun şeklinde cevap verdiğinde Allah Rasulü (s.a.v.) “وَإِيَّاكَ وَالْغَنَفَ أَوْ الْفُحْشَ” diyerek onu kötü sözlerden alıkoymuştur.¹²⁶ Fuhş kelimesi bu hadis-i şerifte kötü söz anlamında kullanılmıştır. Bu kullanıma benzer bir anlam “kötülük (fuhş) içinde bulunduğu şeyi çirkinleştirir, hayâ ise bulunduğu şeyi güzelleştirir”¹²⁷ hadis-i şerifinde de mevcuttur. Zira fuhş kelimesi burada edepsizlik, kötü söz, kötülük gibi anlamlara gelmektedir.

Kısaca en temel anlamı çirkin iş, hayâsızlık, edepsizlik, kötülük gibi anlamlara gelen fuhs kelimesi ayet ve hadis-i şeriflerde farklı türevleriyle kullanılmıştır. Anlamları dikkate alındığında iffet

¹²³ Müslim, “Tevbe”, 41.

¹²⁴ Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 4/60.

¹²⁵ Karaman vd., *Kur’an Yolu Meali*, 163.

¹²⁶ Buhârî, “Dua”, 61.

¹²⁷ Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid b. Mâce Kazvîni, *Sünenü İbn Mâce*, (Beyrut: Dâru’r-Risâleci’l-Âlemiye, 2009), “Zühd”, 18.

kavramıyla bağdaşmadığı görülür. Nitekim iffet, kişinin haramlardan uzak durmasıyla, hayâ ve edep sahibi olmasıyla, söz ve davranışlarında doğru ve güzel olmasıyla mümkündür.

2. Zinâ

Z-N-Y “زني” kökünden türetilen zinâ kelimesi genellikle bir erkek ve kadın arasındaki meşru olmayan ilişkiler için kullanılmaktadır.¹²⁸ Zinâ kelimesinin sözlük anlamıyla terim anlamı birbirinden farklı sayılmaz. Zira mezkûr kelimenin kullanım alanlarında hep aynı mana anlaşılmıştır. Kur’ân-ı Kerim’de ve hadis-i şeriflerde çok defa zikredilmiştir. Hadis-i şeriflerde gözün zinası, dilin zinası gibi kullanımlarda zina kelimesi mecaz anlamda kullanılmıştır. Zira “Organların İffeti” başlığında da açıklandığı gibi el, göz, dil gibi organlarla yapılacak cinsel içerikli günahlar kişiyi zinaya götürebilmektedir.

Zina kelimesi doğrudan Kur’ân-ı Kerim’de zikredilmekle birlikte zina anlamı taşıyan fahşâ, bağı gibi kelimelerle de dolaylı olarak bahsedilmiştir. İsrâ Suresinin 32. ayetinde “Zinaya yaklaşmayın! Çünkü o hayâsızlıktır, çok kötü bir yoldur” buyrulurken zinanın hayâsızlık (fahşâ) olduğu açıkça belirtilmiştir. Furkan Suresinin 68. ayetinde Rahmân’ın has kullarının Allah ile beraber başka bir ilaha tapmadıkları, adam öldürmedikleri, zina etmedikleri belirtilmiştir. Nûr Suresinin 2. ayetinde ise zina eylemini işleyen kimsenin yüz sopa ile cezalandırılacağı beyan edilmiştir. Nûr Suresinin 3. ayetinde ise mezkûr kelime şu şekilde zikredilmiştir:

الزَّانِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ وَحَرِّمَ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ

“Zina eden erkek ancak zinakâr veya müşrik bir kadınla evlenir, zina eden kadınla da ancak zinakâr veya müşrik bir erkek evlenir. Bu müminlere haram kılınmıştır.”¹²⁹ Zikredilen ayetlerde zina kelimesi açıkça erkek ile kadın arasındaki gayri meşru ilişkiyi ifade etmek için kullanılmıştır. Zina eylemi, şirk, adam öldürme gibi büyük günahlar arasında vurgulanmıştır.

Hadis-i şeriflerde de zina kelimesi sıklıkla yer almaktadır. Ayet-i Kerîmelerde olduğu gibi hadislerde de aynı anlamda kullanılmıştır. Nitekim evli olduğu halde başka biriyle gayri meşru ilişkiye giren bir kimsenin Peygamberimiz (s.a.v.)’e gelerek zina ettiğini itiraf ettiği hadisi şerifte zina kelimesi doğrudan zikredilmiştir.¹³⁰ Aynı şekilde Hz. Ömer’den (r.a.) nakledilen evliyken zina yapan

¹²⁸ Ezherî, *Tehzîbü’l-luğa*, 13/177; Cevherî, *Tâcü’l-luğa*, 6/2368-2369; İbn Fâris, *Mu’cemü’l-mekâyisi’l-luğa*, 3/26,27.

¹²⁹ Karaman vd., *Kur’an Yolu Meâli*, 367.

¹³⁰ Buhârî, “Hudûd”, 21.

erkek ve kadınlara uygulanacak olan recm cezasının Allah'ın kitabında hak bir hüküm olduğu rivayetinde de zina kelimesi doğrudan mezkûr anlamda kullanılmıştır.¹³¹

Kısaca ayet ve hadislerde zina kelimesi evlilik dışı gayri meşru ilişkilerle için kullanılan bir kavramdır. Bu durum ise kişinin iffetini, ar ve namusunu zedeler. Dolayısıyla zinakâr bir kimse için iffetli denilemez. Zira bu kimse helal dairesinden çıkarak ihtiyacını haram yollardan gidermiştir. İffetli kimse ise cinsel ihtiyacını bile helal yollarla gideren, ar ve namusuna leke bulaştırmayan kimsedir. Bundan dolayı zina ve iffet kelimelerinin birbirinin zıttı kelimeler olduğunu söylemek mümkündür.

3. Bağy

B-Ğ-Y “بغى” kökünden türetilen bağy kelimesi haddi aşmak, zulmetmek, taşkınlık yapmak, haksızlık yapmak, tecavüz etmek, fuhuş yapmak, doğru yoldan sapmak gibi çeşitli anlamlara gelmektedir.¹³² Manaların çoğu iffet kavramıyla yakından ilişkilidir.

Bağy kelimesi çeşitli türevleriyle Kur'ân-ı Kerim'de zikredilmiştir. Örneğin Nahl Suresinin 90. ayetinde haddi aşmak anlamında zikredilmiştir.

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَايَ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

“Muhakkak ki Allah adaleti, ihsanı, akrabaya karşı cömert olmayı emreder; hayâsızlığı, kötülüğü ve zorbalığı yasaklar. İşte Allah, aklınızı başınıza alınız diye size böyle öğüt veriyor”¹³³ Haddi aşmak Allah'ın koyduğu sınırları çiğnemek ve helal dairesinden çıkmak demektir. İffet ise bunun tam tersidir. Helal dairesinde kalıp her türlü iş ve davranışta ölçülü olmak demektir.

Meryem Suresinin 20. ve 28 ayetlerinde ise iffetsiz olma anlamında şu şekilde kullanılmıştır:

قَالَتْ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ وَلَمْ أَكُ بَغِيًّا

“Meryem, “Ben iffetsiz olmadığım ve bana bir erkek eli bile değmediği halde nasıl çocuğum olur?” dedi.”¹³⁴

¹³¹ Muvatta', “Hudûd”, 1.

¹³² Ebu Bekir Muhammed b. Hasan İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luğa* (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1987), 1/370; Ezherî, *Tehzîbü'l-luğa*, 8/179-182; Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, 6/2281-2283.

¹³³ Karaman vd., *Kur'an Yolu Meâli*, 289.

¹³⁴ Karaman vd., *Kur'an Yolu Meâli*, 320.

“Ey Hârûn’un kız kardeşi! Baban kötü bir adam, annen de iffetsiz değildi.”¹³⁵

Hadis-i şeriflerde de benzer anlamlarda kullanımlar mevcuttur. Nitekim susuzluktan ölecek köpeğe su veren İsrailoğullarından fahişe bir kadın “بَغِيٍّ مِنْ بَعَائَا بَنِي إِسْرَائِيلَ” ifadesiyle zikredilmiştir.¹³⁶ Aynı şekilde Mersed b. Ebî Mersed Ğanevî adlı sahabî peygamberimize gelerek Anâk adında fahişe bir kadınla evlenmek için izin ister. Bu rivayetteki fahişe kadın “وَكَمَا كَانَ بَغِيًّا، يُقَالُ لَهَا: عَنَاقٌ” şeklinde ifade edilmiştir.¹³⁷

Fuhş kavramını açıklarken zikredildiği gibi zina ile iffet aynı kefededir. Dolayısıyla ayetlerde zikredilen iffetsizlikten kasıt zina yapmaktır. Hz. Meryem’in ise böyle bir davranıştan uzak durduğu ve iffetsiz olmadığı açıklanmış, dolayısıyla da iffetini muhafaza ettiği beyan edilmiştir. Hadis-i şeriflerde zikredilen kadınlar ise zina yaptıkları için iffetsiz, fahişe anlamında bağîyy kelimesi kullanılmıştır. Bu sözcük de anlaşılacağı üzere iffetle zıt olan bir kelimedir.

Hadis-i şeriflerde mezkûr kelimenin günah anlamı da mevcuttur. Nitekim Peygamberimizin (s.a.v.) insanların en hayırlısı olarak takdim ettiği kalbi mahzun olan kimseleri de “*takvâ sahibi, tertemiz olan, günahsız, zulmü olmayan, kin ve haset taşımayan kimse*” olarak açıklamıştır.¹³⁸ Bu hadisi şerifte bağy kelimesi günah anlamında kullanılmıştır. Esasen hadiste zikredilen kalbi mahzun olan kimse aynı zamanda iffetli kimsedir. Çünkü iffet sahibi bir kimse maddi ve manevî temizlik sahibi olup her türlü günah ve haramdan uzak duran kimsedir. Tüm organlarının selamette olduğu dolayısıyla ne sözlü ne de fiilî olarak kimseye zarar vermeyen kimsedir.

Kısaca ayet ve hadislerde çeşitli formlarıyla birlikte sıkça zikredilen bağy kelimesi haddi aşmak, zina etmek, iffetsizlik, günah gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Tüm bu anlam ve kullanımlar iffet kavramıyla zıttır. Bunların varlığı iffeti yok saymaktadır.

4. Müsafeha

S-F-H “سَفَحَ” kökünden türetilmiş kelimelerin anlamı dağ eteği, dökmek, akmak gibi anlamlara gelmektedir. Mesfûh kelimesi akıtılan, dökülen kan için kullanılmıştır. Söz konusu kökten türemiş

¹³⁵ Karaman vd., *Kur’an Yolu Meâli*, 321.

¹³⁶ Buhârî, “Enbiyâ”, 56.

¹³⁷ Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 4.

¹³⁸ İbn Mâce, “Zühd”, 24.

olan müsafaha kelimesi ise evlilik dışı gayri meşru ilişkiler için kullanılan bir kavram olup zina ile aynı anlama gelmektedir.¹³⁹ Bahsi geçen kelimeler ayetlerde hem akıtılmış kan anlamında hem de zina anlamında kullanılmıştır. Ancak konu ile alakalı olmasından dolayı ikinci anlamdaki kullanım incelenecektir.

Nisâ Suresinin 25. ayetinde müsafaha kelimesi evlilik dışı gayri meşru ilişkide bulunma, zina etme anlamında şu şekilde zikredilmiştir:

وَمَنْ لَّمْ يَسْتِطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ۗ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ ۖ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ ۚ فَانْكِحُوهُنَّ بِأَذْنِ أَهْلِهِنَّ وَأَنُوهُنَّ أَجُوزَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرِ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ فَإِذَا أُحْصِيَ فَإِنَّ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ۚ ذَٰلِكَ لِمَنْ حَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ ۚ وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَّكُمْ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“İçinizden mümin ve hür kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyen kimse, ellerinizin altında bulunan mümin câriye kızlarınızdan alabilir. Allah sizin imanınızı daha iyi bilmektedir. Birbirinizden türeyip gelmektesiniz. Öyleyse iffetli yaşamaları, zina etmemeleri, gizli dost tutmamaları şartıyla ve ailelerinin de izniyle onları nikâhlayın, mehirlerini de âdete uygun olarak verin. Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa onlara, hür kadınların cezasının yarısı gerekir. Bu (câriye ile evlenmek), içinizden günaha düşmekten korkanlar içindir; sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”¹⁴⁰ Hadis-i şeriflerde dağ eteği¹⁴¹ ve zina¹⁴² anlamında kullanılmıştır.

Ayette açıkça iffet ile müsafaha kelimesinin anlamca birbirinin zıttı olarak kullanıldığı görülmektedir. Nitekim zina eden kimselerin iffetli bir şekilde yaşamaları mümkün değildir. Zira kişi, haram ilişkilerden, haram yollardan uzak durduğu zaman afif olarak anılır. Aksi durumda kişinin iffetinden söz edilemez.

V. Bir Erdem Olarak İffet

İffet kelimesinin anlam çerçevesinin iyi anlaşılması için İslam ahlak felsefesindeki iffet kavramını da incelememiz gerekmektedir. Zira iffet kavramı bu ilim dalında daha detaylı incelenmiş ve üst erdem olarak nitelenmiştir. Ayrıca farklı görüşler olmakla birlikte yaklaşık on iki alt erdeminden söz edilmiştir. Tüm bu alt erdemler bir şekilde iffetle alakalıdır. Dolayısıyla alt erdemlerin

¹³⁹ Ezherî, *Tehzîbü'l-luğa*, 4/189; Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, 1/375.

¹⁴⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu Meâli*, 88.

¹⁴¹ Buhârî, “Tefsiru'l-Kur'ân”, 466; Müslim, “İmân”, 355.

¹⁴² Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe Absî, *Musannef* (Riyâd: Dâru Küñûzi İşbilyâ, 2010), 9/374.

tespitini yapmak önemlidir. Çünkü tezimizdeki asıl amacımız en genel anlamıyla iffetin hadis-i şeriflerde hangi anlamlarda ve hangi kavramlarla zikredildiğini tespit etmektir.

İffet, kişideki şehvet gücüyle ilgili olup hayvanî nefsin zevk ve arzularıyla ilişkilidir. Bu minvalde en çok kişinin karnı ve cinsel organıyla alakalıdır. Zira karnın haram yiyeceklerden, cinsel organın da gayri meşru ilişkilerden muhafaza edilmesi gerekir. Dolayısıyla iffet, hayvanî nefsin istek ve arzularını engellemektir. Ancak dikkat edilmesi gereken bir nokta ise iffetin, nefsin arzu ve isteklerinin tamamen engelleyip ortadan kaldırmadığıdır. Bilakis iffet, istek ve arzularda aşırılığa kaçmak yani ifrat ile şehvetin donukluğu yani tefrit arasında orta bir yoldur.¹⁴³

İffet, kanaat, cömertlik, zühd gibi faziletlerin temelidir. İffetin yokluğu ise tüm bu güzellikleri örter ve övülmeye değer diğer vasıfları ortadan kaldırır. İffet sıfatıyla nitelenen bir kişide, iffet fazileti diğer bütün faziletlerin savunucusu olur ve güzelliklere ulaşma yolunu kolaylaştırır.¹⁴⁴ Zira iffet, nefsin arzu ve isteklerini dizginleyerek haramlara karşı bir kalkan görevi görür.

İffetin iki temel unsuru vardır. Bunlardan ilki, kalbi bedensel şehvetlere, arzu ve isteklere yönelmekten ve saldırganlığa sebebiyet verecek şeylere inanmaktan alıkoymaktır. Eğer kalpte iffet olmazsa kişi ya başkasında olanı arzu edip o kimseye gıpta eder. Dolayısıyla da o kimseye düşman kesilir. Ya da başkası hakkında suizanda bulunur ki bu da araya düşmanlık sokar. İffetin ikinci temel unsuru ise organları haramlardan muhafaza etmektir. Bu kısım Organların İffeti başlığında detaylıca ele alınmıştı. Kısaca bahsedecek olursak, dilde iffet olmazsa alay etme, dedikodu, gıybet, laf taşıma; gözde iffet olmazsa haram ve şehvet uyandırıcı şeylere ve dünya süsüne bakma; kulakta iffet olmazsa kötü sözleri dinleme gibi durumlar ortaya çıkar. Dolayısıyla organların iffetli olması onları aklın ve şeriatın izin verdiği helal dairesi içinde kullanmakla mümkündür.¹⁴⁵

İslam ahlak felsefesinde iffet kavramı kısaca nefsin arzu ve isteklerine boyun eğmemesi, nefsi dizginlemesi ve onu itidal çizgisinde tutması olarak tanımlanabilir. İffet kavramının alt erdemleri konusunda kaç tane olduğu, erdemlerin sırası, âlimlerin alt erdemleri tanımlamaları gibi konularda görüş ayrılıkları mevcuttur. Tezimizin konusu olmadığından dolayı iffetin alt erdemleri incelenirken bu ihtilaflara değinilmeyecektir. Bundan dolayı Nasîruddin Tûsî'nin sıralaması dikkate alınarak genel olarak kabul görmüş alt erdemler incelenecektir.

¹⁴³ İsfahânî, *Zerî'a ilâ mekârimi's-şerî'a*, 224.

¹⁴⁴ İsfahânî, *Zerî'a ilâ mekârimi's-şerî'a*, 224.

¹⁴⁵ İsfahânî, *Zerî'a ilâ mekârimi's-şerî'a*, 224.

A. Hayâ

Hayâ kavramı İffetle Yakın ve Zıt Anlamlı Kavramlar başlığında ele alınmıştı. Burada daha çok kavramın İslam ahlak felsefesinde ele alınışından bahsedeceğiz.

Hayâ, nefsi kötülüklerden alıkoymadır. Bu haliyle insanı diğer varlıklardan ayıran bir durumdur. Zira insan bu duygusu sayesinde nefsinin arzularını dizginleyebilir. Hayânın temelinde iki unsur vardır. Bunlardan biri iffettir ki nefsin dizginlenmesini sağlar.¹⁴⁶ Bu anlamda iffet ile hayâ birbirleriyle çok yakın anlamda kullanılmıştır. Ancak önceki başlıklarda da ifade edildiği üzere iffet kavramı hayâdan daha zengin anlam yelpazesine sahiptir. İffet, nefsin dizginlenmesini sağlayarak kişiyi günah ve haramlardan koruma görevini üstlenir. Hayânın diğer unsuru da korkma duygusudur ki kişinin ayıplanacak durumlarda olmasını engeller.¹⁴⁷ Korkma duygusu kişide mahcubiyeti uyandırır. Bundan dolayı kişi harama düşmekten, ayıplanacak eylemler yapmaktan uzak durur.

Dolayısıyla utanma duygusu olan bir kimse fâsık, günahkâr olamaz, fâsık, günahkâr olan da utanma duygusuna sahip olmaz.¹⁴⁸ Çünkü fâsıklık ile iffet birbirinin zıttı olup birinin varlığı diğerinin yokluğuna delalet eder.

B. Yumuşak Başlılık (Rıfk)

R-F-K “رفق” kökünden türetilen rıfk kelimesi yumuşak huyluluk, yumuşak başlılık, güzel davranış, naziklik gibi anlamlara gelmektedir. Kişilere yolculukta arkadaşlık edenlere söylenilen rafik kelimesi de aynı kökten türetilmiştir. Kelimenin zıttı kabalık ve sertliktir.¹⁴⁹ Rıfk yani yumuşak başlılık İslam ahlak felsefesinde, ortaya çıkan durum ve davranışları nefsin kabul etmesi, ona boyun eğmesi olarak tanımlanmıştır.¹⁵⁰ Bir kimse nefsin arzu ve isteklerini dizginleyerek oraya yeni bir durum çıkar. Nefsin bu ikinci duruma boyun eğmesi onu benimsediğini gösterir.

R-F-K kökünden türetilen rafik (رفيق), mirfak (مرفق), merâfik (مرافق), mürtefeka (مرتفع) kelimeleri Kur’ân-ı Kerim’de zikredilmiştir. Rafik arkadaşlık, dostluk anlamında, mirfak kolaylık sağlama anlamında, merâfik dirsekler anlamında ve mürtefeka konak, barınak anlamında kullanılmıştır.

¹⁴⁶ İsfahânî, *Zerî’a ilâ mekârimi’s-şerî’a*, 207.

¹⁴⁷ İsfahânî, *Zerî’a ilâ mekârimi’s-şerî’a*, 207.

¹⁴⁸ İsfahânî, *Zerî’a ilâ mekârimi’s-şerî’a*, 207.

¹⁴⁹ Cevherî, *Tâcü’l-luğa*, 4/1482; İbn Düreyd, *Cemheretü’l-luğa*, 2/784; Ferâhîdî, *Kitâbü’l-ayn*, 2/138.

¹⁵⁰ Tûsî, *Ahlak-ı Nâsirî: Nasîruddin Tûsî*, 95.

Hadislerde ise kelimenin sözlük anlamlarından olan nazik davranma, yumuşak olma, güzel davranma gibi manaları daha çok kullanılmıştır.

C. Güzel Gidişatlık (Hüsnü hedy)

H-D-Y “هــدي” kökünden türetilen kelimelerin iki temel anlamı vardır. Bunlardan ilki rehberlik yapmak, yol göstermek, irşat etmek anlamlarına gelmekte olup dalalet kelimesinin zıddıdır. İkinci anlamı ise lütuftur.¹⁵¹ Kur’ân-ı Kerim’de hüsnü hedy kavramı geçmemekle birlikte H-D-Y kökünden türetilen kelimeler sıklıkla hidayet, hidayete erdirmeye, rehberlik yapma, doğru yola erdirmeye gibi anlamlarda zikredilmiştir. Hüsnü hedy kavramı İslam ahlak felsefesinde ise nefsi güzelliklerle tamamlama sevgisi olarak tarif edilmiştir.¹⁵²

Nefsi haram yola düşmekten sakındırma, onu günahlardan uzak tutma iffet ile ifade edilmiştir. Nefsi haramlardan uzak tutma nefsi helallerle bezemekle mümkündür. Zira nefis helal ve haram arasında tercih yapacakken haramdan sakındığı kadar helali tercih etmesi de önemli bir etkidir. Nefsin helali tercih etmesi, hayatın her alanını helaller ile donatması hüsnü hedy kavramıyla açıklanmıştır.

D. Barışsever Olma (Müsâleme)

S-L-M “سلم” kökünden türetilen müsâleme kelimesi barış, huzur, anlaşma, uzlaşma gibi anlamlara gelmektedir.¹⁵³ Müsâleme, İslam ahlak felsefesinde ise kişinin kendisiyle barışık olması ve nefsinde meydana gelecek farklı düşüncelere karşı uzlaşıcı bir tavır sergilemesidir.¹⁵⁴ Kişinin birbiriyle çelişen farklı düşünceleri arasında orta yolu bulmaya çalışması kişiyi sıkıntılı hallerden uzak tutar. Dolayısıyla müsâleme, kişinin nefsinde oluşacak huzur ve sükûnet halidir.

Müsâleme kişinin düşünceleri arasında uzlaşıcı tavır sergilemesini ifade ettiği gibi diğer insanlarla barış ve huzur içinde yaşamasını da belirtir. İnsanlarla güzel geçinme, onlarla uyumlu olma, aklın ve vicdanın rehberliğinde toplumsal kurallara uyma, kavga ve savaştan uzak durma gibi davranışlar da müsâleme kavramıyla ifade edilebilir.

¹⁵¹ İbn Fâris, *Mu’cemü’l-mekâyîsi’l-luğa*, 6/42.

¹⁵² İbn Miskeveyh, *Tehzîbü’l-ahlâk*, 16.

¹⁵³ Ahmet Muhtar Ömer, *Mu’cemü’l-luğati’l-Arabîyyeti’l-muasıra*, 2/1099.

¹⁵⁴ Tûsî, *Ahlak-ı Nâsirî: Nasîruddin Tûsî*, 95.

İffet şehvet gücünün ifrat ve humûdu arasında orta yolu bulan bir yapı olduğu ifade edilmişti. Bu anlamda kişinin nefsinde meydana gelecek düşüncelere karşı uzlaşıcı bir tavır sergileyerek orta yolu bulması müsâleme kavramıyla ifade edilmiştir.

E. Arzuları Dizginlemek (Deat)

V-D-A “دعة” kökünden türetilen deat “دعة” kelimesi sükûnet bulmak, sakinleşmek, huzura kavuşmak, rahatlamak gibi anlamlara gelmektedir.¹⁵⁵ İslam ahlak felsefesinde ise şehvetin harekete geçmesi halinde nefsin bu duruma karşı sakin olması ve dizginini elinde tutması şeklinde tanımlanmıştır.¹⁵⁶ Nefsin arzu ve istekleri karşısında sükûneti koruyarak ölçülü seçimler yapıp kişiyi haramlardan korumaktır.

Deat kavramı kişinin nefsinin dizginlemesidir. Bu kavram Kur’ân-ı Kerim’de zikredilmese de onda temellerini bulmak mümkündür. Zira kişinin nefsinin terbiye etmesinin, nefsin vesveselerinden, istek ve arzularından uzak durmasının esasları açıkça belirtilmiştir. Bundan dolayı bu kavram tasavvuf ilmiyle de yakından alakalıdır. Tasavvuf ilmindeki nefsin terbiye edilmesi ve buna göre elde edilen makamlar ancak şehvi duyguları dizginlemekle mümkündür. Dolayısıyla deat, haramlardan uzak durma ve Allah’ın rızasını kazanarak O’na yakın olmak için gerekli bir erdemdir.

Esasen iffet denilince akla gelen ilk anlam olan kişinin şehvi duygular karşısında kendisine sahip olarak haramdan uzak durması ile deat kavramının mana yelpazesi birbiriyle nerdeyse aynıdır. Dolayısıyla nefsin haram filleri istemesi sonucu kişinin nefsin arzuları karşısında ölçülü seçimler yaparak haramlardan sakınması ve helal eylemleri seçmesidir.

F. Sabır

S-B-R “صبر” kökünden türetilen sabır kavramı nefsi öfkelenmekten ve sıkıntılardan alıkoymak, zorluklara karşı metanet göstermek, razı olmak gibi anlamlara gelmektedir.¹⁵⁷ İslam ahlak felsefesinde ise nefsin, hevâ ve heveslerine boyun eğmemesi için direnç göstermesi şeklinde tanımlanmıştır.¹⁵⁸

¹⁵⁵ Ahmet Muhtar Ömer, *Mu’cemü’l-luğati’l-Arabîyyeti’l-muasıra*, 3/2418.

¹⁵⁶ Tûsî, *Ahlak-ı Nâsirî: Nasîruddin Tûsî*, 95; Cürçânî, *Kitâbü’l-ta’rîfât*, 109.

¹⁵⁷ Cevherî, *Tâcü’l-luğa*, 2/706; Ahmet Muhtar Ömer, *Mu’cemü’l-luğati’l-Arabîyyeti’l-muasıra*, 2/1263.

¹⁵⁸ Tûsî, *Ahlak-ı Nâsirî: Nasîruddin Tûsî*, 95.

Sabır genel bir kavram olup durumlara göre farklı isimlerle de anılmaktadır. Musibet ve sıkıntılara karşı gösterilen dayanıklılık sabır olup zıttı öfkedir. Savaşta düşmana karşı gösterilen sabır cesaret olup zıttı korkaklıktır. Konuşmaya karşı gösterilen sabra ketum denilip zıttı sırı ifşa etmektir.¹⁵⁹ Dolayısıyla sabrı iki kısma ayırmak mümkündür. İlk kısım bedeni sabırdır. Kişinin zorluk, hastalık ve sıkıntılara karşı metanet göstermesi ve kendini kaybetmemesidir.¹⁶⁰ Bedensel sabır kendi başına tam bir erdem kabul edilmez.¹⁶¹ İkinci kısım nefsi sabırdır. Bu da kendi içinde iki bölüme ayrılır. İlk kişinin nefsin arzu ve isteklerine karşı dayanıklılık göstermesidir ki bu iffetle de ifade edilmektedir.¹⁶² Bu kısım deat erdemiyle de büyük benzerlik göstermektedir. İkinci bölüm ise sevilen veya sevilmeyen durumlara karşı gösterilen metanettir. Farklı durumlara göre cesaret-korkaklık, cömertlik-cimrilik, hilm-öfke, sır saklama-sır ifşa etme gibi çeşitlik isimler verilir.¹⁶³

Sabır kelimesi çeşitli türevleriyle birlikte Kur'ân-ı Kerim'de ve hadis-i şeriflerde sıklıkla zikredilmiştir. Örneğin Furkan Suresinin 75. ayetinde zorluklara katlanma anlamında, Yusuf Suresinin 18. ayetinde acıya dayanma, Bakara Suresinin 45. ayetinde Allah'a güvenerek karşılaşılan güçlükleri aşma anlamında kullanılmıştır.

İffetin harama düşmekten nefsi alıkoyma manası nefsi sabır ile örtüşmektedir. Dolayısıyla bu anlamda birbirlerinin yerlerine kullanıldıkları da olmuştur. Ancak anlam yelpazeleri dikkate alındığında iffetin sabırdan daha kapsamlı bir kavram olduğu görülecektir. İslam ahlak felsefesinde ana erdemler açıklanırken sabrın devamlı olarak iffet erdeminin altında tali erdem olarak zikredilmesi bu sebeptendir. Çünkü sabrın tamamı iffeti ifade ederken iffetin hepsi sabrı nitelemez.

G. Kanaat

K-N-A “كَنَعَ” kökünden türetilen kanaat kelimesi razı olmak, yetinmek gibi anlamlara gelmektedir.¹⁶⁴ Türkçede sözlüklerde tanımı “elindekiden hoşnut olup fazlasını istememe, kısmetine, kendisine verilene râzı olma”¹⁶⁵ şeklinde olup her iki dilde de kullanımı aynıdır. İslam ahlak felsefesinde ise kanaat, nefsin maddi gereksinimleri kolaylıkla kabullenmesi ve ihtiyacını gideren

¹⁵⁹ İsfahânî, *Müfredât*, 474; Gazzâlî, *Mizânü'l-amel*, 324.

¹⁶⁰ Gazzâlî, *Mizânü'l-amel*, 324.

¹⁶¹ İsfahânî, *Zerî'a ilâ mekârimi's-şerî'a*, 232.

¹⁶² Gazzâlî, *Mizânü'l-amel*, 324.

¹⁶³ İsfahânî, *Zerî'a ilâ mekârimi's-şerî'a*, 232.

¹⁶⁴ Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, 2/1273; İsfahânî, *Zerî'a ilâ mekârimi's-şerî'a*, 225.

¹⁶⁵ Kubbealtı Lugatı. “kanaat”. Erişim: 2024. <https://lugatim.com/s/kanaat>

şeyden razı olması demektir.¹⁶⁶ Hac Suresinin 36. ayetinde kanaat kelimesi ihtiyacını gizlemek manasında kullanılmıştır.

Elindekiyle yetinme, istememe gibi anlamları esasen iffetin mal-mülk ile kullanımıyla alakalıdır. Zira iffetin bu anlamda kullanımı başkasına el açmama, dilenmeme şeklindedir. Kanaat sahibi insan da elinde olana razı olur, her durumda onunla yetinmeyi bilir ve bundan dolayı diğer insanlardan medet umarak onlara el açmazlar.

H. Ağırbaşlılık (Vakar)

V-K-R “وَقَرٌ” kökünden türetilen vakar kelimesi ağırlık, sakinlik, sükûnet, yumuşaklık, ağırbaşlılık gibi anlamlara gelmektedir.¹⁶⁷ Türkçede hemen hemen aynı anlamda kullanılan vakar ve vakur kavramları ağırbaşlı olma, haysiyetli ve şerefli olma, temkinli davranma gibi anlamlarda kullanılmaktadır.¹⁶⁸ İslam ahlak felsefesinde ise vakar, nefsin arzu ettiği şeye yöneldiğinde, sınırı aşmayacak şekilde sakin ve ölçülü bir tavır takınması şeklinde ifade edilmiştir. Bu sakinlik, arzulananın elde edilmesine engel olmamalıdır.¹⁶⁹ Burada dikkat edilmesi gereken vakarın ölçülü bir tutum olmasıdır. Nefsin bir şeyde aceleci olmaması kadar o şeye kayıtsız kalmamasıdır.

Vakar kalbin sağlamlığından doğan bir ruhsal hal olduğu gibi fiziksel bir haldir de.¹⁷⁰ Yani nefsin isteklerine karşı ölçülü bir tutum sergilenerek kişinin çok ısrarcı veya ilgisiz olması önlenirken bunun davranışlara da yansıtılarak durumlar karşısında ağırbaşlı ve soğukkanlı bir tavır sergilenmesi sağlanır. Bu duruş kişiye onurlu, saygın bir görünüm kazandırır. Dolayısıyla vakar, kişinin hem bilinç düzeyinde hem de davranışlarında bir şeye ilgisiz kalıp onu elden geçirerek veya aceleci ve ısrarcı bir şekilde onu isteyerek değil ağırbaşlı ve onurlu bir duruşla bunu elde etmesidir. Türkçedeki kullanım daha çok bu anlamdaki kişinin davranışlarında ölçülü olmasıyla ilgilidir.

İffet kavramı bünyesinde ölçülü ve tutarlı olma manasını taşıdığı ifade edilmişti. Bu minvalde vakar veya vakur kavramları iffetin bu anlamıyla örtüşmektedir. Açıklandığı üzere bu ölçülülük hem nefsin isteklerine karşı bilinç düzeyinde hem de davranışlarda olmalıdır.

¹⁶⁶ Tûsî, *Ahlak-ı Nâsirî: Nasîruddin Tûsî*, 95.

¹⁶⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 5/290; İbn Fâris, *Mu'cemü'l-mekâyisi'l-luğa*, 6/132; İsfahânî, *Müfredât*, 880.

¹⁶⁸ Kubbealtı Lugatı. “vakar” ve “vakur”. Erişim: 2024. <https://lugatim.com/s/vakar> ve <https://lugatim.com/s/vakur>

¹⁶⁹ Tûsî, *Ahlak-ı Nâsirî: Nasîruddin Tûsî*, 95.

¹⁷⁰ Ebû Hilal Askerî, *Mu'cemü'l-furûki'l-luğaviyye* (Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslamî, 1991), 281.

I. Sakınma (Vera‘)

V-R-A “وع” kökünden türetilen vera‘ kelimesi aşırı çekinme, utanma, sakınma, korkma, zayıflık, dindarlık gibi anlamlara gelmektedir.¹⁷¹ Türkçedeki kullanımı “Allah’tan korkup haramdan, gûnahtan, kötülüklerden sakınma, dinî buyrukları titizlikle yerine getirme, takva” şeklindedir.¹⁷² İslam ahlak felsefesinde ise vera‘, dünya nimetlerine ve nefsin arzu ve isteklerine karşı heves duymaktan kaçınma şeklinde tanımlanır.¹⁷³ Bu anlamıyla deat ve sabır erdemleriyle benzerlik göstermektedir.

İslam ahlakında vera‘ erdeminin (sakınma) üç çeşidinden söz etmek mümkündür. İlki haram şeylerden sakınmaktır ki bunu her Müslümanın yapması gerekir. İkincisi şüpheli şeylerden sakınmaktır ki bunu orta halli Müslümanlar yaparlar. Üçüncüsü birçok helal şeyden kaçınarak zaruri miktardakine razı olmaktır ki bunu peygamberler, siddıklar, şehitler, salihler gibi müttakî kullar yapabilir.¹⁷⁴ Dolayısıyla herkesin vera‘ yönü farklıdır. Kişilerin vera‘ı arttıkça takvası da aynı şekilde artmaktadır.

Buraya kadar anlatılanlardan hareketle şunları söylemek mümkündür. Sabır erdeminin kısımlarından birinin deat erdemiyle büyük benzerlik gösterdiğini ve kişinin arzu ve isteklerine metanet göstermesi anlamına geldiğini ifade etmiştik. Zikredilen her iki erdem de aynı şekilde vera‘ erdemiyle büyük benzerlik göstermektedir. Ancak aralarında şöyle bir fark vardır. Sabır hem bedeni zorluk ve sıkıntılara, nefsi istek ve arzulara metanet göstermektir. Deat nefsin arzu ve isteklerini dizginleyerek daha ölçülü seçimler yapmaktır. Vera‘ ise gerektiğinde mubah ve helallerden dahi sakınarak nefsi arındırmaktır. Bununla beraber her üç erdem de iffet erdeminin temel manasını taşımaktadır.

J. Düzenli Olma (İntizâm)

N-Z-M “نظم” kökünden türetilen intizâm kelimesi dizmek, düzenlemek, sıraya koyma gibi anlamlara gelmektedir.¹⁷⁵ İslam ahlak felsefesinde kişinin tüm işlerinde planlı ve düzenli olmasını ifade eden bir ruh halidir.¹⁷⁶ Kişinin harcamalarını önceden planlaması ve bütçesine ona göre

¹⁷¹ Ferâhîdî, *Kitâbü'l-ayn*, 2/242; Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, 3/1296; İbn Fâris, *Mu'cemü'l-mekâyisi'l-luğa*, 6/100; İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 3/388.

¹⁷² Kubbealtı Lugatı. “vera”. Erişim: 2024. <https://lugatim.com/s/vera>

¹⁷³ İsfahânî, *Zerî'a ilâ mekârimi's-şerî'a*, 227.

¹⁷⁴ İsfahânî, *Zerî'a ilâ mekârimi's-şerî'a*, 227.

¹⁷⁵ Ebu'l-Huseyin Ali b. İsmail İbn Sîde, *Muhkem ve'l-muhîtü'l-a'zam* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 10/31-33.

¹⁷⁶ İbn Miskeveyh, *Tehzîbü'l-ahlâk*, 16.

ayarlaması da intizâm erdeminin anlamları arasındadır.¹⁷⁷ Tanımdan da anlaşılacağı üzere bu düzenin bir meleke haline gelmesi gerekmektedir.

Kişinin hayatını planlaması kişinin yapacağı eylemleri önceden seçme fırsatı verir. Helal ve haram eylemleri önceden düşünerek planlar. Kendisini günaha götürecek fiiller için önceden tedbirler alabilir. Ayrıca harcamalarında bir plan ve denge gözeterek kendisini israftan korur.

K. Özgürlük (Hürriyet)

H-R-R “حرر” kökünden türetilen hürriyet kelimesi köle olmama, bağlı olmama, soylu ve özgür olma, cömert olma gibi anlamlara gelmektedir.¹⁷⁸ Hürlik sıfatı sadece insana has bir durum olmayıp pek çok varlığın hürliğünden söz etmek mümkündür. Örnek olarak yüzün hürlüğü görünen kısmı, kulağın hürlüğü küpe takılan kısmı, evin hürlüğü orta kısmı zikredilebilir. Türkçedeki kullanım kelimenin sözcük anlamıyla hemen hemen aynıdır. Nitekim sözlüklerde “Hür olma durumu, köle ve esir olmama, yasa ve toplum kuralları dışında kendinden üstün bir kuvvetin boyunduruğu altında bulunmama hâli” şeklinde tanımlanmıştır.¹⁷⁹ İslam ahlak felsefesinde kişinin mal varlığını meşru yollarla edinerek ve yine meşru yollarda harcamasına hürriyet denir.¹⁸⁰ Tasavvuf ilminde ise hürriyet genel olarak iki kısma ayrılmıştır. Genel anlamda hürriyet insanın şehvetlerinden sıyrılması, onların esiri olmaması anlamında kullanılmıştır. Özel anlamda hürriyet kişinin kendi iradesini tamamen Allah’ın iradesine teslim ederek tam bir teslimiyet haliyle gerçek özgürlüğe erişmek anlamında kullanılmıştır.¹⁸¹

Hürriyet kelimesinin özellikle Tasavvuf ilmindeki tanımı iffet erdeminin anlam yelpazesıyla son derece örtüşmektedir. Zira şehvetinin esiri olmama, ona boyun eğmeme kişi haramlardan uzak tutarak Allah’a yaklaştıracaktır. Ayrıca İslam ahlak felsefesindeki kullanım da iffetle yakından ilişkilidir. Nitekim kişinin malı helal yoldan kazanıp helal yolda harcaması doğrudan kişiyi haram yollardan uzak tutacaktır. Dolayısıyla zikredilen bu anlamlar da iffet erdemiyle uyumaktadır. Ayrıca şehvete boyun eğmeme anlamında hürriyet kavramı, deat, sabır ve vera erdemleriyle farklılıkları olsa da benzer manalar taşımaktadır.

¹⁷⁷ Gazzâlî, *Mizânü’l-amel*, 282.

¹⁷⁸ Tâlekânî, *Muhîd fi’l-luğa*, 1/157; İbn Düreyd, *Cemheretü’l-luğa*, 1/96; Ahmet Muhtar Ömer, *Mu’cemü’l-luğati’l-Arabiyyeti’l-muasıra*, 1/467.

¹⁷⁹ Kubbealtı Lugatı. “hürriyet”. Erişim: 2024. <https://lugatim.com/s/h%C3%BCrriyet>

¹⁸⁰ İbn Miskeveyh, *Tehzîbü’l-ahlâk*, 16.

¹⁸¹ Cürcânî, *Kitâbü’t-ta’rîfât*, 90.

L. Cömertlik (Sehâ)

S-H-V “سخو” kökünden türetilen sehâ kelimesi cömertlik, eli açıklık, bol bol verme gibi anlamlara gelmektedir.¹⁸² Cûd kavramıyla eş anlamlıdır. İslam ahlak felsefesinde sehâ, kişinin harcamalarındaki dengenin bir tezahürüdür. Mala çok düşkün olup harcamaktan tamamen kaçınmak olan cimrilik ile malını duyarsızca ve hesapsızca savurmak olan israfın arasında bir denge kurmaktır.¹⁸³ Sehâ kavramı insanın verme isteği ve eğilimiyle ilgilidir.¹⁸⁴ Dolayısıyla kişideki verme eyleminin sehâ olabilmesi için gönüllü olarak yapılması ve meleke haline gelmesi gerekir.

Sehâ kavramı iffetin mal-mülk ile ilgili tanımıyla yakından ilişkilidir. Çünkü kişi iffeti gereği ihtiyaç halinde dahi başkalarına el açmaması gerekir. Dolayısıyla almaya alışmaması gerekir. Sehâ kişiyi vermeye yöneltir. Elinde olanı paylaşmayı, elinde olmayanlar için de paylaşma isteği duymayı sağlar. Bundan dolayı hayatında sehâ erdemini tatbik eden kimse hiçbir durumda alma eğiliminde olmaz. Bu anlamda iffetle yakından ilişkili bir erdemdir.

¹⁸² Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, 6/2373; Tâlekânî, *Muhît fi'l-luğa*, 1/370.

¹⁸³ İbn Miskeveyh, *Tehzîbü'l-ahlâk*, 16.

¹⁸⁴ İsfahânî, *Zerî'a ilâ mekârimi's-şerî'a*, 286.

İKİNCİ BÖLÜM
HADİSLERDE İFFET MESELESİ

İKİNCİ BÖLÜM: HADİSLERDE İFFET MESELESİ

İffet ile ilişkili kelime ve kavramlar tespit edildikten sonra iffetin hadislerdeki kullanım alanları araştırılacaktır. İffetin hadislerdeki kullanım alanlarını tespit etmenin iki yolu vardır. İlki, hadislerde doğrudan zikredilen iffet kelimesinin hangi anlamlarda kullanıldığının belirlenmesiyle mümkündür. Dolayısıyla *Kütüb-i Sitte*'de tespit edilen tüm iffet kelimelerinin hangi manalarda kullanıldığı incelenecektir. İffet kelimesinin geçtiği tüm rivayetlerin nakledilmesi kavramın ifade ettiği manaları tespit etmede önemlidir. Bundan dolayı iffetin zikredildiği tüm hadisler kendi içerisinde benzerliğine göre gruplandırılarak analiz edilecektir. Bu rivayetlerde iffetin hangi manalarda kullanıldıkları belirlenecektir. Ayrıca iffetin bâb başlığı olarak kullanıldığı durumlarda bâbdaki diğer hadisler de başlıkla bağlantılı olması açısından ele alınmıştır. Tüm bunları bir arada değerlendirmekle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) iffetle neyi kastettiği anlaşılabilecektir.

İkincisi, iffetle ilişkili kavramların yer aldığı hadislerde, vurgulanan mananın iffetle benzerliğinin veya farklılığının ortaya çıkarılmasıyla mümkündür. Bu bağlamda özellikle Birinci Bölüm'de iffetle ilişkisi kurulan kavramlar incelenecektir. Ancak ilişkili kavramların hepsini değerlendirmek veya *Kütüb-i Sitte*'deki ilgili kavramların tüm rivayetlerini tetkik etmek çalışmanın kapsamı açısından mümkün değildir. Bu yüzden iffetle en çok ilişkili kavramlarla ilgili birkaç hadisi nakletmek, analiz etmek ve iffetle olan bağına ortaya çıkarmakla yetineceğiz.

İffetin kullanım alanını tespit etmede kullandığımız her iki yolu da ifade etmesi açısından “mesele” kelimesi kullanılmıştır. Yani hadislerde iffet meselesi söyleminden maksat, iffet kelimesinin doğrudan ve dolaylı olarak nakledildiği rivayetlerdeki anlamlarıdır. İffetin dolaylı olarak nakledilmesinden maksat da iffetin ilişkili olduğu kelime ve kavramların zikredildiği rivayetlerdir. Zira bu rivayetlerde ilerleyen bölümlerde görüleceği üzere belli benzerliklerden veya farklılıklardan dolayı iffet kavramı dolaylı olarak yer almaktadır. Her iki yolu da irdelememizdeki amaç iffetin zamanla kazanmış olduğu tüm anlam birikiminin temellerini hadislerden bulmaktır. Bu sayede iffetin anlam yelpazesi hadislerle temellendirilebilecektir.

İffetin kelime olarak geçtiği rivayetleri *Kütüb-i Sitte* ile sınırlandırdık. Ayrıca konumuz ile alakalı olmadığı için hadislerin tam isnadı nakledilmeyecektir. Hadislerin sıhhat değerlendirmelerine de değinilmeyecektir.

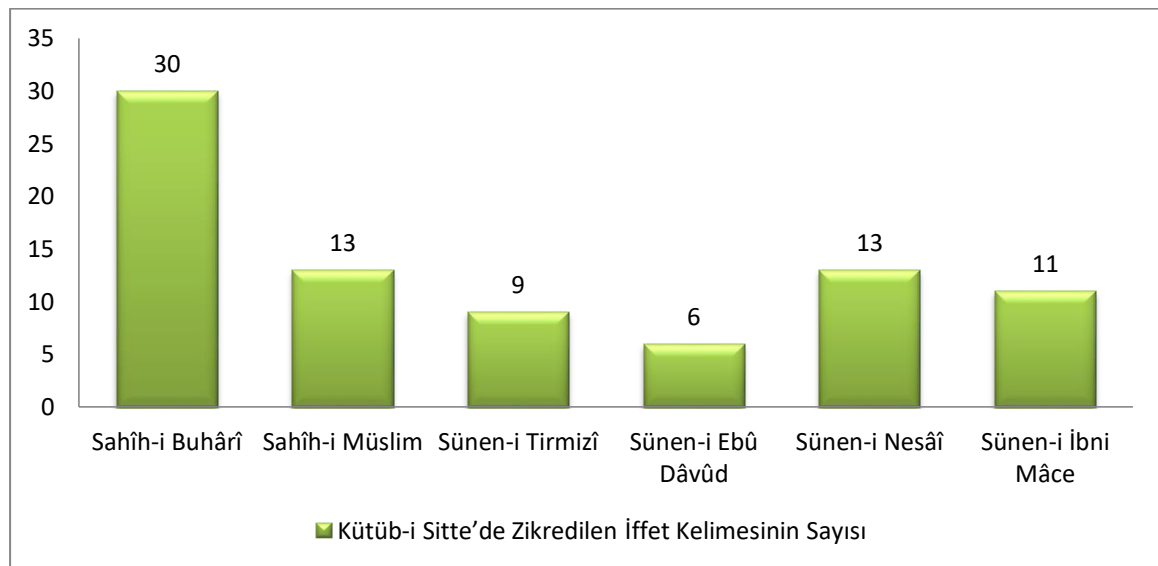
I. İffetin Doğrudan Zikredildiği Hadisler

İffetin doğrudan zikredildiği hadisler tespit edilirken öncelikle iffet kelimesinin çekimleri belirlendi. Gerek isim gerek fiil çekimleri saptandıktan sonra *Kütüb-i Sitte* hadislerinden ilgili kelimeler tarandı. Tarama yapılırken rivayetlerin senet ve metinleri ile birlikte bâb başlıkları ve müellifin açıklamaları da dikkate alınmıştır.

Kütüb-i Sitte'de iffet kelimesinin çeşitli türevleriyle birlikte 82 defa zikredildiği tespit edilmiştir. Bunlardan 30 tanesi *Sahîh-i Buhârî*'de, 13 tanesi *Sahîh-i Müslim*'de, 9 tanesi *Sünen-i Tirmizî*'de, 6 tanesi *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da, 13 tanesi *Sünen-i Nesâî*'de ve 11 tanesi *Sünen-i İbni Mâce*'de bulunmaktadır.¹⁸⁵ İffet bazı hadislerde bir kez zikredilirken bazı hadislerde ise iki kez bahsedilmiştir. Toplam sayıyı tespit ederken hadis sayıları yerine iffet kelimesinin zikredilme sayısını esas aldık. Dolayısıyla bir hadiste iki kez zikredildiğinde toplam kısmına iki ekledik. Belirtilen toplam zikredilme sayılarını aşağıdaki grafikte (Grafik 1.) göstermek mümkündür.

Kütüb-i Sitte'de iffet kelimesinin tespit edildiği rivayetlerin hepsini nakletmeye özen gösterdik. İffet kelimesi, birbirinden farklı hadislerde farklı manalarda kullanıldığı gibi aynı anlamda da kullanılmıştır. Aynı manaya gelse dahi iffetin zikredildiği tüm rivayetleri nakletmek kullanım alanlarını görme açısından önemli fikirler sunacaktır. Hatta bâb başlığı olarak iffet kelimesi kullanıldığında, bâbdaki diğer hadisler de iffet kelimesi geçmese dahi incelenmiştir. Çünkü bu hadisleri incelemek başlıktaki iffet kelimesinin hangi anlamda kullanıldığını açıklayacaktır.

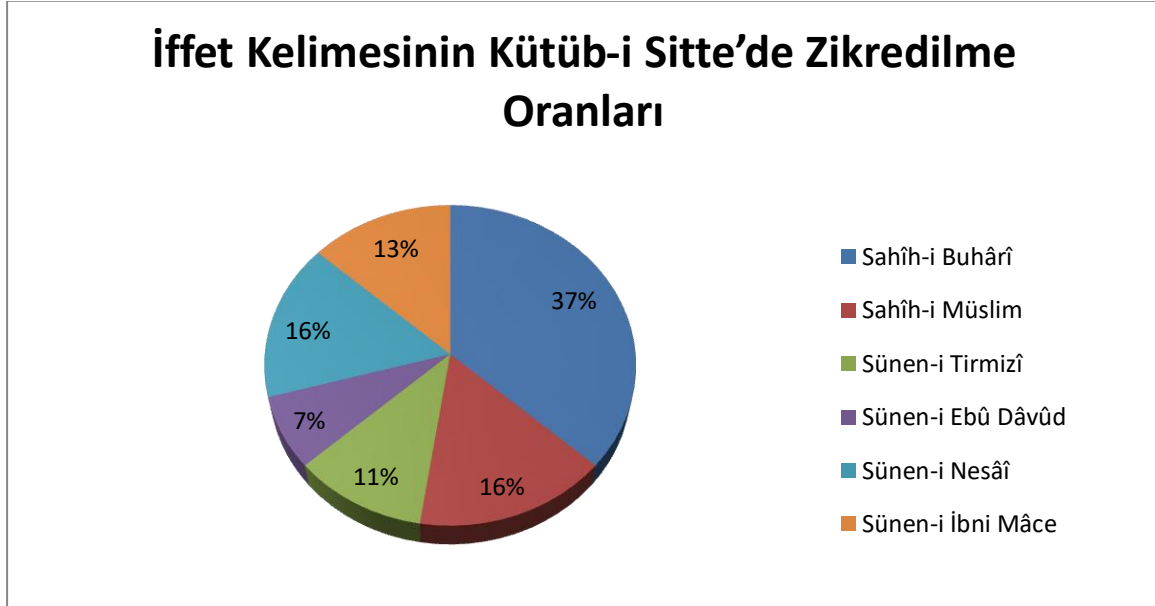
Grafik 1. *Kütüb-i Sitte*'de Zikredilen İffet Kelimesinin Sayısı

¹⁸⁵ Söz konusu hadislerin kaynakları yeri geldikçe dipnotta belirtilecektir.

Kütüb-i Sitte'de iffetin zikredildiği hadis sayıları incelendiğinde beş kitap arasında birbirine yakın bir sonuç çıktığı görülecektir. *Sahîh-i Buhârî*'deki rivayet sayısı ise yaklaşık üçte birlik kısma tekabül etmektedir. Rivayetlerin neden *Sahîh-i Buhârî*'de ağırlıkta olduğu ileriki bölümlerde açıklanacaktır. Kitaplarda iffetin zikredilme oranlarını ise şu şekilde göstermek mümkündür.

Grafik 2. İffet Kelimesinin *Kütüb-i Sitte*'de Zikredilme Oranları

İffetin doğrudan zikredildiği hadisler incelendiğinde genel olarak iffetin iki farklı alanda kullanıldığı söylenebilir. Nitekim bunlardan ilki ve en çok kullanılanı cinsel açıdan haramlardan uzak durmaktır. İkincisi ise olarak başkalarına el açmama, başkalarından bir şey istememe, dilenmeme anlamında kullanılmıştır.

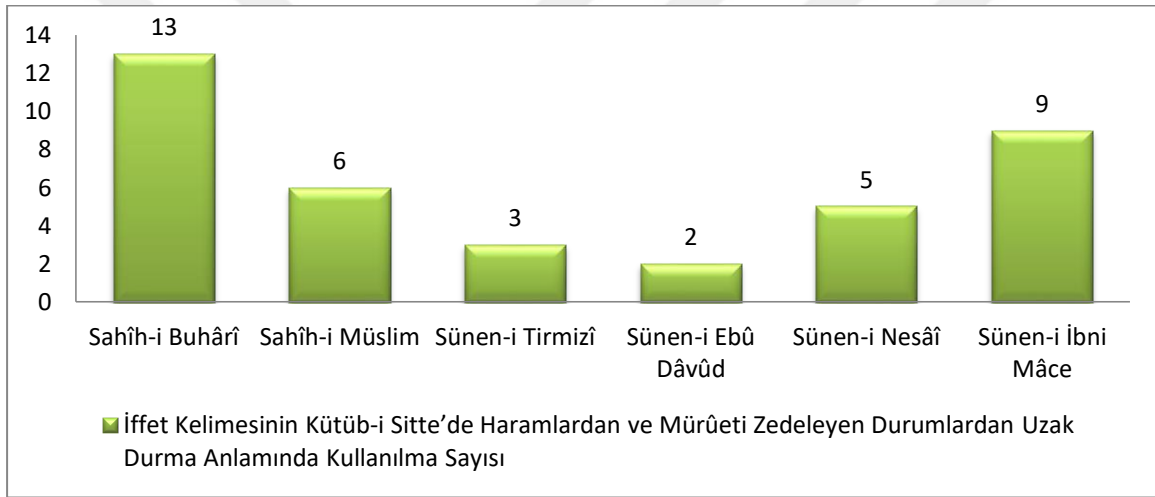
Zikredilen bu kullanım alanlarını detaylıca incelemek iffet kelimesinin anlam yelpazesini tespit etmede son derece önemli olacaktır. Söz konusu hadislerden bazıları çok uzun olduğundan dolayı ilgili yerler özetle zikredilecektir.

A. Haramlardan Uzak Durma Anlamında Kullanılması

İffetin, haramlardan uzak kalma, zinaya bulaşmama, günahlardan korunma ve mürûti zedeleyen her türlü eylemden sakınma gibi manaları kelimenin en çok kullanılan ve akla en çok gelen anlamları arasındadır. İffetin bu anlamlarda kullanıldığı rivayet sayısı yirmi sekizdir. Mezkûr hadisler

Sahîh-i Buhârî'de 9 kez, *Sahîh-i Müslim*'de 5 kez, *Sünen-i Tirmizî*'de 2 kez, *Sünen-i Nesâî*'de 3 kez, *Sünen- Ebû Dâvûd*'da 2 kez ve *Sünen-i İbn Mâce*'de 7 kez nakledilmiştir. Ayrıca *Sahîh-i Buhârî* ve *Sünen-i Nesâî*'de birer kez, *Sünen-i İbn Mâce*'de iki kez bâb başlığı olarak da zikredilmiştir. Yirmi sekiz rivayette toplam otuz sekiz kez iffet kelimesinden bahsedilmiştir. *Sahîh-i Buhârî*'de Herakliyyus hadisi olarak da bilinen rivayette çeşitli bâb başlıklarında bazen kısaltılarak bazen tam haliyle zikredilmek suretiyle iffet kelimesi 9 kez nakledilmiştir. Bu durum iffet kelimesinin *Sahîh-i Buhârî*'de daha çok zikredilmesine sebep olmuştur.

Grafik 3. İffet Kelimesinin *Kütüb-i Sitte*'de Haramlardan ve Mürûeti Zedeleyen Durumlardan Uzak Durma Anlamında Kullanılma Sayısı

İffet kelimesine yüklenen söz konusu anlam günümüzde iffetle özdeşleşmiştir. İffetin en çok kullanılan anlamı olmuştur. Bu durum rivayet sayılarından da anlaşılacağı üzere hadisler için de geçerlidir. İffet kelimesinin zikredildiği rivayetlerde mezkûr mana sıkça kullanılmıştır. Hadislerde genellikle kişinin zinaya bulaşmaması, zinaya düşmemek için evlenmesi, namusunu koruması, hoşgörü ve güzel ahlak sahibi olması, güzel erdemlerle bezenmesi gibi durumlar için kullanılmıştır.

1. Hırsıza ve Zina Eden Kadına Sadaka Verilmesi Hadisi

İffet kelimesinin haramlardan sakınma, günahlardan kaçınma gibi anlamları olduğu ifade edilmişti. Hadislerde de bu anlamda kullanıldığı rivayetler vardır. Bunlardan birinde bir adam sadaka vermeye niyetlendikten sonra bir hırsıza sadaka vermiştir. Sabahleyin insanlar onu ayıplayınca

sadakayı bu kez zina eden bir kadına sonra da bir zengine vermiştir. Daha sonra sadakasının kabul edildiğini ve bu sadakanın nelere sebep olabileceği zikredilmiştir. Bu rivayet *Sahîh-i Buhârî*,¹⁸⁶ *Sahîh-i Müslim*¹⁸⁷ ve *Sünen-i Nesâî*’de¹⁸⁸ yer almaktadır.

Bahsedilen üç rivayet mana itibarıyla aynıdır. Lafızlarda bazı farklılıklar vardır. Bununla birlikte sadaka verme sırası *Sahîh-i Müslim*’de zina eden kadın – hırsız – zengin iken diğer ikisinde hırsız – zina eden kadın – zengin şeklindedir. Farklılıkların manayı değiştirmemesinden ve iffetin kullanım alanında bir değişme olmadığından dolayı *Sahîh-i Buhârî* rivayetini zikretmekle yetineceğiz.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

قَالَ رَجُلٌ: لَأَتَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ، فَخَرَجَ بِصَدَقَتِهِ، فَوَضَعَهَا فِي يَدِ سَارِقٍ، فَأَصْبَحُوا يَتَخَدُّثُونَ: تُصَدِّقَ عَلَى سَارِقٍ، فَقَالَ: اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ، لَأَتَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ، فَخَرَجَ بِصَدَقَتِهِ فَوَضَعَهَا فِي يَدَيِ زَانِيَةٍ، فَأَصْبَحُوا يَتَخَدُّثُونَ: تُصَدِّقُ الزَّانِيَةَ عَلَى زَانِيَةٍ، فَقَالَ: اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ، عَلَى زَانِيَةٍ. لَأَتَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ، فَخَرَجَ بِصَدَقَتِهِ، فَوَضَعَهَا فِي يَدَيِ عَنِيٍّ، فَأَصْبَحُوا يَتَخَدُّثُونَ: تُصَدِّقَ عَلَى عَنِيٍّ، فَقَالَ: اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ، عَلَى سَارِقٍ، وَعَلَى زَانِيَةٍ، وَعَلَى عَنِيٍّ، فَأُتِيَ: فَقِيلَ لَهُ: أَمَا صَدَقْتِكَ عَلَى سَارِقٍ، فَلَعَلَّه أَنْ يَسْتَعِفَّ عَنْ سَرِقَتِهِ، وَأَمَا الزَّانِيَةُ فَلَعَلَّهَا أَنْ تَسْتَعِفَّ عَنْ زِنَاهَا، وَأَمَا الْعَنِيُّ فَلَعَلَّهُ يَغْتَبِرُ فَيَنْفِقَ مِمَّا أَعْطَاهُ اللَّهُ.

Hiz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur. “Bir adam dedi ki: “Mutlaka sadaka vereceğim.” Sadakasıyla dışarı çıktı ve onu bir hırsızın eline koydu. Sabah olunca insanlar, “Bir hırsıza sadaka verdi” diye konuşmaya başladılar. Adam dedi ki: “Allah’ım, Sana hamdolsun. Mutlaka sadaka vereceğim.” Sadakasıyla dışarı çıktı ve onu zina eden bir kadının eline koydu. Sabah olunca insanlar, “Bu gece bir zina eden kadına sadaka verdi” diye konuşmaya başladılar. Adam dedi ki: “Allah’ım, zina eden kadına verdiğim için sana hamdolsun. Mutlaka sadaka vereceğim.” Sadakasıyla dışarı çıktı ve onu bir zenginin eline koydu. Sabah olunca insanlar, “Bir zengine sadaka verdi” diye konuşmaya başladılar. Adam dedi ki: “Allah’ım, , hırsıza, zina eden kadına ve zengine sadaka verdiğim için sana hamdolsun.” Ona şöyle denildi: “Hırsıza verdiğin sadaka sebebiyle belki hırsızlıktan uzak durur. Zina eden kadına verdiğin sadaka sebebiyle belki zinadan sakınır. Zengine verdiğin sadaka, belki onu Allah’ın verdiğinden infak etmeye teşvik eder.”¹⁸⁹

¹⁸⁶ Buhârî, “Zekât”, 14.

¹⁸⁷ Müslim, “Zekât”, 78.

¹⁸⁸ Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb Nesâî, *Sünenü’n-Nesâî* (Halep: Mektebetü’l-Matbû’âtü’l-İslâmiyye, 1930), “Zekât”, 47.

¹⁸⁹ Buhârî, “Zekât”, 14; Müslim, “Zekât”, 78; Nesâî, “Zekât”, 47.

Söz konusu bu rivayetlerde konumuzu ilgilendiren kısım hadislerin son kısmında hırsız ve zina eden kadına verilen sadakanın nelere sebep olabileceğinin açıklandığı kısımdır. Nitekim bu kısım şu şekilde zikredilmiştir.

أَمَّا صَدَقَّتْكَ عَلَى سَارِقٍ فَلَعَلَّهُ أَنْ يَسْتَعِفَّ عَنْ سَرِقَتِهِ

وَأَمَّا الزَّانِيَةُ فَلَعَلَّهَا أَنْ تَسْتَعِفَّ عَنْ زَنَاهَا

“Hırsıza verdiği sadaka sebebiyle belki hırsızlıktan uzak durur.”

“Zina eden kadına verdiği sadaka sebebiyle belki zinadan sakınır.”

Söz konusu hadiste hırsıza verilen sadaka sebebiyle hırsızlıktan vazgeçme ve zina eden kadına verilen sadaka neticesinde zina eyleminden kaçınma anlamı vardır. Bu iki anlam iffet kelimesinin temel iki manasından birine işaret etmektedir. Zira iffet haramlardan uzak durmaktır. Hadiste bahsedilen zina ve hırsızlığın haram fiiller olduğu kesindir. Dolayısıyla bir kimsenin bu eylemlerden sakınması aynı zamanda o kişinin iffetli davrandığını gösterir.

2. Eşi Hayızlı Olan Kimseye Helal Olan Eylemleri Bildiren Hadis

İffetin haramdan kaçınma anlamında kullanıldığı diğer rivayet ise Hz. Peygamber (s.a.v.)’in eşi hayızlı olan kimseye helal olan eylemleri bildirdiği hadistir. Bu rivayet *Sünen-i Ebû Dâvûd*’da¹⁹⁰ yer almaktadır.

عن معاذ بن جبل، قال: سألت رسول الله -صلى الله عليه وسلم- عما يحل للرجل من امرأته وهي حائض؟ قال: فقال:

ما فوق الإزار، والتعفف عن ذلك أفضل

Muâz bin Cebel'den (ra), dedi ki: “Allah Resulüne (s.a.v.) kadının hayızlıyken erkeğe neyin helal olduğunu” sordum. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “İzârın (belden aşağı örtünün) üzeri helaldir, fakat bundan sakınmak daha faziletlidir.”¹⁹¹

Nakledilen hadis-i şerifte Hz. Peygamber (s.a.v.), eşi hayızlıyken cinsel birlikteliği giremeyecek olan kimseye cinsel birleşme haricindeki eylemlerin helal olduğunu ancak bunlardan da kaçınmanın daha faziletli olacağını belirtmiştir. Hadiste bahsedilen durumlar helal olsa bile bu

¹⁹⁰ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 80.

¹⁹¹ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 80.

durumların sebep olabileceği cinsel birleşme eylemi kadın hayız olduğu sürece haramdır. Dolayısıyla bireyi harama yönlendirecek diğer hususlardan kaçınmanın daha uygun olduğu hadiste belirtilmiştir. Bundan dolayı hadiste kullanılan iffet kelimesinin haramdan kaçınma ve harama götürebilecek durumlardan uzak durma gibi anlamlarda kullanıldığını söylemek mümkündür.

Dikkat çeken bir diğer husus bireyin hadisteki eylemden nasıl uzak kalacağıdır. Zira bireyin hadiste bahsedilen durumlardan kendini uzak tutması belli bir iradeyi ve kişinin nefsine hâkim olmasını gerektirir. Dolayısıyla kişinin iffetli olması ve nefsin arzu ve isteklerine hâkim olması arasında bir bağlantı vardır. Nefsin arzu ve isteklerine hâkim olan bir kimse, kişiyi harama sokan ve harama yönlendirecek diğer eylemlere yönlendiren her türlü söz ve davranıştan uzak kalacaktır. Dolayısıyla hadiste zikredilen iffet kelimesini bireyin nefsine hâkim olarak kendisini harama yönlendirmesi muhtemel olan durumlardan dahi sakınması şeklinde izah edebiliriz.

3. Herakliyyus Hadisi

Hiz. Peygamber (s.a.v.) Mekke'li müşrikler ile Hudeybiye Antlaşmasını imzaladıktan sonra farklı memleketlere elçilerle mektuplar göndererek onları İslam'a davet etmiştir. İslam'a davet edilen liderlerden biri de Kudüs'te bulunan Herakliyyus'tur. O zamanlar henüz Müslüman olmayan Ebû Süfyan (ö. 31) da ticaret için oradaydı. Herakliyyus, Ebû Süfyan ve arkadaşlarını sarayındaki meclisine getirtmiştir. Herakliyyus, sorduğu "*Peygamber olduğunu iddia eden adama neşep olarak en yakın olanınız kimdir*" sorusuna "*ona neşep olarak en yakın benim*" cevabını veren Ebu Süfyan'ı muhatap alarak Hiz. Muhammed (s.a.v.) ile ilgili pek çok soru sormuştur. Uzunca bir hadis olmakla birlikte konumuz ile alakalı olan kısım Herakliyyus'un "*size ne emrediyor*" sorusuna verilen cevaptır.

Herakliyyus hadisi olarak da bilinen rivayete *Sahîh-i Buhârî*'de ağırlıklı olarak yer verilmiştir. Rivayetin tam metninin verilmesiyle birlikte özellikle "*ne emredildiğinin*" cevabı bazı bâb başlıklarından hemen sonra da nakledilmiştir. Dolayısıyla çeşitli yerlerdeki Herakliyyus hadisinde 9 kez iffet kelimesi zikredilmiştir.¹⁹² *Sahîh-i Müslim*'de de bir kez nakledilmiştir.¹⁹³ Mezkûr rivayetler aynı manayı çağrıştırdığından dolayı her biri için ortak bir açıklama yapılacaktır. Konu bütünlüğü gereği Herakliyyus hadisindeki ilgili iki kısım zikredilecek, hadisin başına, ortasına ve son kısımlarına değinilmeyecektir.

¹⁹² Buhârî, "Bed'ü'l-vahy", 1; Buhârî, "Salât", 1; Buhârî, "Zekât", 1; Buhârî, "Şehâdât", 29; Buhârî, "Cihâd", 100; Buhârî, "Tefsîr", 60; Buhârî, "Edeb", 8.

¹⁹³ Müslim, "Cihâd", 74.

أَنَّ أَبَا سُفْيَانَ بْنَ حَرْبٍ أَحْبَرَهُ

..... قَالَ: مَاذَا يَأْمُرُكُمْ؟ قُلْتُ: يَقُولُ: اعْبُدُوا اللَّهَ وَخَدُّهُ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا، وَاتَّقُوا مَا يَقُولُ آبَاؤُكُمْ، وَيَأْمُرُنَا بِالصَّلَاةِ وَالصَّدَقِ وَالْعَفَافِ

وَالصَّلَاةِ.....

وَسَأَلْتُكَ بِمَا يَأْمُرُكُمْ، فَذَكَرْتَ أَنَّ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا، وَتَنْهَاهُمْ عَنْ عِبَادَةِ الْأَوْثَانِ، وَيَأْمُرُكُمْ بِالصَّلَاةِ وَالصَّدَقِ

وَالْعَفَافِ.....

Ebû Süfyân (ra) şöyle nakletmiştir: “..... Herakliyus, “[Hz. Muhammed (s.a.v.)] size ne emrediyor” dedi. “Yalnızca Allah’a ibadet edin ve O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın, atalarınızın söylediklerini [inandıklarınızı] terk edin” diyor. Bize namazı, doğruluğu, iffeti ve sıla-i rahimi gözetmeyi emrediyor, dedim.

Herakliyus, [Ebû Süfyân’a] “[Hz. Muhammed (s.a.v.)] size ne emrediyor, diye sordum. Sen de sizlere Allah’a ibadet etmenizi ve O’na hiçbir şeyi ortak koşmamanızı emrettiğini, putlara tapmaktan nehyettiğini ve namazı, doğruluğu ve iffeti emrettiğini söyledin.”¹⁹⁴

Nakledilen hadis-i şeriflerde Hz. Peygamber (s.a.v.)’in insanlara iffeti emrettiği net bir şekilde vurgulanmıştır. Söz konusu hadislerde iffet, haramlardan kaçınma ve mürûeti koruma,¹⁹⁵ zina, leş ve kan yemekten uzak durma¹⁹⁶ şeklinde tanımlanmıştır. Aynî (ö. 855/1451), hadiste emredilen Allah’a ibadetin, doğruluğun, iffetin ve sıla-i rahimin güzel ahlakın tamamına ve fazilet türlerinin kemaline işaret ettiğini vurgular. Nitekim fazilet sözle olur ki bu doğrudur. Fiille olur ki Allah’a yönelik olursa bunun adı namazdır. Fiil kişinin nefesine yönelik olursa bunun adı iffettir. Fiil başkasına yönelik olursa bunun adı da sıla-i rahimdir.¹⁹⁷ Bunlardan hareketle Hz. Peygamber’in (s.a.v.) dört şeyi emrederken kişinin ahlaken kemale ermesinin ve güzel erdemlerle bezenmesinin yolunu gösterdiği söylenebilir. Aynî’nin açıklamasında dikkat çeken husus iffeti haramlardan kaçınma olarak tanımlarken kişinin nefesine yönelik fiilleri olarak yorumlamasıdır. Buradan hareketle kişinin hal ve hareketlerinde haramlardan kaçınarak kendisini helal dairede tutması ahlaken güzelleşmenin ve nefsi güzel hasletlerle bezemenin yolu olduğunu söylemek mümkündür.

Zikredilen hadis-i şerifte iffet, haramlardan kaçınma olarak kullanılmıştır. Burada helal olmayan her türlü haramdan kaçınma anlamı vardır. Herhangi bir kısıtlanma yapılmamıştır.

¹⁹⁴ Buhârî, “Bed’ü’l-vahy”, 1.

¹⁹⁵ Şemseddin Muhammed b. Yusuf Kirmânî, *Kevâkibü’l-derâri fî şerhi Sahihi’l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 1981), 1/57, 2/4; Bedreddin Aynî, *Umdetü’l-kârî şerhu Sahihi’l-Buhârî* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2001), 1/147; Ahmed b. Muhammed Kastallânî, *İrşâdü’s-sâri li-şerhi’l-Buhârî* (Mısır: Matba’tü’l-Kübrâ, 1905), 1/77, 3/2, 4/411.

¹⁹⁶ Molla Gürânî, *Kevseru’l-cârî ilâ riyâzi ehâdisi’l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 2008), 1/51.

¹⁹⁷ Aynî, *Umdetü’l-kârî*, 1/163.

Dolayısıyla günümüzde genel kabul gören zinaya bulaşmama anlamından daha kapsamlıdır. Özellikle hadiste iffetin Allah’a iman, doğruluk ve sıla-i rahimle birlikte zikredilmesi kelimenin anlam zenginliğini göstermektedir. Nitekim sadece zinadan kaçınma anlamı olsaydı diğer haram eylemlerden sakınma da söz konusu edilmeliydi. Ancak hadiste iffet kelimesi genel olarak haramlardan kaçınma ve mürûeti koruma anlamında kullanılmıştır. Bundan dolayı kelimenin sözlük anlamına ek olarak haramlardan sakınma ve mürûeti koruma anlamı olduğu söylenebilir.

4. Hz. Peygamber (s.a.v.)’in İffeti İsteme Hadisi

İffet kelimesinin haramlardan sakınma anlamında kullanıldığı hadislerden biri de Hz. Peygamber (s.a.v.)’in iffeti istediği duasıdır. Bu dua *Sahîh-i Müslim*’de iki kez,¹⁹⁸ *Sünen-i Tirmizî*¹⁹⁹ ve *Sünen-i İbn Mâce*’de²⁰⁰ birer kez zikredilmiştir. İffet, *Sahîh-i Müslim*’deki rivayetin birinde العفاف, diğerinde العفة şeklinde zikredilmiştir. Diğer iki kitapta da العفاف şeklinde nakledilmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) yapmış olduğu duada Rabbinden dört şeyi istemektedir. İsteklerinden biri de iffettir. Söz konusu dört rivayette de Hz. Peygamber (s.a.v.)’in isteklerinde ve sıralamasında bir değişiklik yoktur. Bundan dolayı hadislerden *Sahîh-i Müslim* rivayeti nakledilecektir.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ

اللَّهُمَّ! إِنِّي أَسْأَلُكَ الْهُدَى وَالتَّقَى، وَالْعِفَافَ وَالْغَنَى

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Allah’ım! Senden hidayet, takva, iffet ve gönül zenginliği isterim”²⁰¹

Allah Resulü (s.a.v.) duasında iffeti istediğini açıkça belirtmiştir. Mezkûr rivayetlerde iffet kelimesi helal olmayan durumlardan el çekme, dünya hırslarından sakınma, haramlardan uzak durma gibi manalarla açıklanmıştır.²⁰² Kişinin haramlardan sakınması nefsin arzu ve isteklerini engellemekle mümkündür. Dolayısıyla iffet, kişinin nefsini dizginlemesidir.

¹⁹⁸ Müslim, “Zikr”, 72.

¹⁹⁹ Ebû İsa Muhammed b. İsa Tirmizî, *Câmi’u l-kebîr*, (Beyrut: Dâru’l-Ğurabi’l-İslamî, 1996), “De’avât”, 72.

²⁰⁰ İbn Mâce, “Duâ”, 2.

²⁰¹ Müslim, “Zikr”, 72.

²⁰² Ebu’l-Fazl İyâz b. Musa b. İyâz Yahsûbî, *İkmâlû l-mü’lim bi-fevâidi Müslim* (Mısır: Dâru’l-Vefâ’, 1998), 8/224; Ebu Zekeriyâ Yahya b. Şeref Nevevî, *Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 1972), 17/41; Muhammed b. Abdilhâdî Sindî, *Hâşiyetü’s-Sindî alâ Süneni İbn Mâce* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.), 2/430; Muhammed Emin b. Abdillâh Hererî, *Şerhu Süneni İbn Mâce* (Cidde: Dâru’l-Minhâc, 2018), 22/370.

Hadiste üzerinde durulan dört kavram da bir arada değerlendirildiğinde Efendimizin (s.a.v.) duasının bir bütün olduğu görülecektir. Zira hidayet, bireyin doğru yolu bulması ve bu yolda sapmadan ilerleyebilmesi için bir rehberdir. Takva, bu yolculukta Allah’a olan bağlılığı güçlendiren bir yardımcıdır. İffet, bu yolculukta bireyin nefsinin kontrol etmesini sağlar. Son olarak gönül zenginliği ise kişinin maddeye olan sevgisini azaltıp manevi değerlere yönlendirerek sürecin sonunda içsel huzuru ve mutluluğu getirir. Dolayısıyla iffet, bu yolculukta kişinin nefsinin terbiye etmesidir. Nefsin terbiyesi nefsin arzu ve isteklerini dizginlemekle mümkündür. Dolayısıyla iffetin irade ile alakalı olarak haramlardan sakınmak demek olduğu söylenebilir. Yani bir kimsenin herhangi haram söz veya davranıştan kaçınması bireyin kendi iradesiyle olduğu taktirde kişinin iffet ile nitelenmesi mümkündür. Ayrıca iffetli bireyler nefsin isteklerine hâkim olarak aşırı eylemlerden kaçınırlar. Bundan dolayı iffetli bireylerin söz ve davranışlarında tutarlı olduklarını söylemek mümkündür.

5. İffetli Kalmak İçin Evlenen Kimse Hadisi

İffet kelimesinin haramlardan sakınma anlamında kullanıldığı rivayetlerden biri de iffetli olmak isteyen evli kişiyi belirten hadis-i şeriftir. Bu hadis, *Sünen-i Tirmizî*²⁰³ ve *Sünen-i İbn Mâce*’de²⁰⁴ birer kez, *Sünen-i Nesâî*’de²⁰⁵ iki kez zikredilmiştir. Ayrıca *Sünen-i Nesâî*’de bâb başlığında da nakledilmiştir.²⁰⁶

Belirtilen hadis-i şeriflerde Allah’ın yardımını hak eden üç kimseden bahsedilmiştir. Her dört rivayette de bu kimselerde bir değişiklik yoktur. Ancak sıralamada farklılıklar vardır. Örneğin iffetli olmak isteyen evli kişi *Sünen-i Tirmizî* ve *Sünen-i İbn Mâce*’de son sırada zikredilirken *Sünen-i Nesâî*’de ikinci sırada rivayet edilmiştir. Hadislerin manalarında bir değişiklik olmadığından dolayı rivayetlerden biri nakledilecektir.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ : أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ

ثَلَاثَةٌ حَقٌّ عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ عَوْنُهُمْ: الْمُكَاتَبُ الَّذِي يُرِيدُ الْأَدَاءَ، وَالنَّائِكُ الَّذِي يُرِيدُ الْعَفَاةَ، وَالْمُجَاهِدُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

Hiz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Üç kişiye Allah’ın yardım etmesi haktır. Borcunu ödemek isteyen mükâteb köleye, iffetli kalmak isteyen evliye ve Allah yolundaki mücahide.”²⁰⁷

²⁰³ Tirmizî, “Fedâilü’l-cihâd”, 20.

²⁰⁴ İbn Mâce, “İtk”, 2.

²⁰⁵ Nesâî, “Cihâd”, 12; Nesâî, “Nikâh”, 5.

²⁰⁶ Nesâî, “Nikâh”, 5.

²⁰⁷ Nesâî, “Nikâh”, 5.

Söz konusu hadislerde zikredilen iffet kelimesi haramlardan kaçınmak, zina gibi günahlardan sakınmak olarak tanımlanmıştır.²⁰⁸

Hadis-i şerifte üç durumdan bahsedilmiştir. Bunlar insan için en zor durumlardır. Özellikle kişinin iffetini koruması, haramlara bulaşmaması, helal dairede kalması insanın doğasında yerleşik olan ve en aşağı düzeydeki hayvanî arzularını, şehvetini kontrol altına almasıyla ilgilidir. Kişi Allah'ın yardımıyla bunun üstesinden gelerek haramlardan uzak kalırsa meleklerin ve yüksek derecelilerin seviyesine yükselir.²⁰⁹ Dolayısıyla kişinin iffetli olması arzularını dizginlemesiyle mümkündür. Arzuların dizginlenmesi de kişinin nefsanî isteklere cevap vermemesi, haram yönelmemesi, günahlardan el çekmesidir. Bunlardan hareketle hadislerde zikredilen iffet kelimesinin haramlardan uzak durma ve mürûti koruma anlamına sahip olduğunu söylemek mümkündür.

6. Cennet Ehli Kimselerin Özelliğini Bildiren Hadislerde İffet

İffet kelimesinin haramlardan sakınma anlamında kullanıldığı yerlerden biri de cennet ehlini bildiren rivayettir. Birbirine benzer iki rivayet bulunmaktadır. Bunlardan biri *Sahih-i Müslim*'de zikredilen ve cennet ehlini bildiren rivayettir.²¹⁰ Diğeri de *Sünen-i Tirmizî*'de nakledilen ve cennete ilk girecek üç kısmın bildirildiği hadistir.²¹¹ Her iki rivayette de iffet kelimesi عفيف متعفف şeklinde ikişer kez zikredilmiştir. Bunlardan عفيف haramlardan sakınma anlamında kullanılırken متعفف başkalarına el açmama manasında kullanılmıştır.

Sahih-i Müslim'deki hadis-i şerifte Hz. Peygamber (s.a.v.) cennet ehlinin üç grup insandan oluştuğunu zikretmiş ve bunların iffetli olduklarını belirtmiştir. Bu rivayetin konumuzla ilgili olan kısmında iffet kelimesi şu şekilde nakledilmiştir.

عن عياض بن جمار المجاشعي؛ إن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال

... وأهل الجنة ثلاثة: ذو سلطان مقسط متصدق موفق. ورجل رحيم رقيق القلب لكل ذي قربى، ومسلم. وعفيف متعفف ذو عيال ...

²⁰⁸ Muhammed b. Ali İtyûbî Vellevî, *Zehîratü'l-ukbâ fî şerhi'l-Müctebâ* (Riyâd: Dâru'l-Mi'râc, 2003), 26/157, 27/49; Abdurrahmân b. Abdîrahîm Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî bi-şerhi Câmi'u-t-Tirmizî* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 5/242; Hererî, *Şerhu Süneni İbn Mâce*, 14/439; Sindî, *Hâşiyetü's-Sindî alâ Süneni İbn Mâce*, 2/105.

²⁰⁹ Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 5/242.

²¹⁰ Müslim, "Cennet", 63.

²¹¹ Tirmizî, "Fezâilü'l-cihâd", 13.

H. Peygamber (s.a.v.) Şöyle buyurmuŐ tur: “Cennet ehli       . Adil, cömert ve muvaffak bir yönetici, her akrabaya ve her Müslümana karŐ ı merhametli ve yumuŐ ak kalpli olan kimse, geniŐ  aileye sahip olup iffetli ve kanaatkâr olan kimse.”²¹²

Sünen-i Tirmizî’deki rivayette Allah Rasulü (s.a.v.), cennete girecek ilk     kimsenin özelliklerini belirtmiŐ tir. *Sahîh-i Müslim*’deki rivayete benzemekle birlikte farklı kısımları da vardır. Ancak iffetin zikredildiğ i bölümde herhangi bir kelime deĐ iŐ imi vs. yoktur.

  n   bi h  r  r     n R    l Allah V  l   Allah   l  i v  s  m   al   l

  r  z   l  i   l ölçü ödülün       :       ,                ,                ,                                

H. Peygamber (s.a.v.) Şöyle buyurmuŐ tur: “Cennete girecek ilk     kiŐ i bana bildirildi. [Bunlar] Ő ehit, iffetli ve kanaatkâr, Allah’a en iyi Ő ekilde ibadet eden ve efendilerine dürüst olan köle”²¹³

Hadislerde zikredilen        ve        kelimeleri birbirinden farklı olarak tanımlanmıŐ tır. Nitekim        kelimesi haramlardan uzak durma, günahlardan sakınma Ő eklinde tanımlanırken        dilenmekten sakınan, azla yetinen, kanaatkâr olarak tanımlanmıŐ tır.²¹⁴        kelimesiyle ilgili detaylı bilgilere iffetin mal-mülk ile ilgili kullanımlarını açıklarken değ ineceğ iz.

Sahîh-i Müslim’deki hadis-i Ő erifte cennet ehli bir grubun iffet vasfına haiz olduğ u belirtilmiŐ tir. Burada iffet haramlardan ka  nma Ő eklinde açıklansa da kiŐ iyi haramlara bulaŐ maktan men eden bir g    olduğ una da iŐ aret edilmiŐ tir.²¹⁵ KiŐ i bu gücü sayesinde helal dairesinde kalır ve kendisini günahlardan uzak tutabilir. Hadiste zikredilen        kelimesi, kiŐ inin bir vasfı olarak tanımlansa da aynı Ő eyi   ağ ırtırmaktadır. Her iki durumda da kiŐ inin kendisini günaha düşürecek her türlü hal ve hareketten sakınarak helal dairede kalması belirtilmiŐ tir.

²¹² Müslim, “Cennet”, 63.

²¹³ Tirmizî, “Fezâilü’l-cihâd”, 13.

²¹⁴ Saf  yyurrahm  n Mübârekfûrî, *Minnetü’l-m  n’im f   Ő erhi Sahîhi Müslim* (Riyâd: Dâru’s-Sel  m, 1999), 4/334; Muhammed b. Ali   ty  b   Vellevî, *Bahru’l-muhit  ’s-seccâc f   Ő erhi Sahîhi’l-imâmi Müslim b. Haccâc* (Riyâd: Dâru   bn Cevzî, 2005), 44/68, 76; Mübârekfûrî, *Tuhfetü’l-ahvezî*, 5/223.

²¹⁵ Vellevî, *Bahru’l-muhit  ’s-seccâc*, 44/68.

7. Bir Şey İsterken Ahlakî Sınırlar İçerisinde Talep Etmeyi Bildiren Hadis

İffetli bireyler, nefislerini terbiye ederek ölçülü ve dengeli fiilleri tercih ederler. Bu sayede aşırıya kaçmaktan ve günaha girmekten korunurlar. İffetli bireyler tercih ettikleri fiiller dolayısıyla ahlakî olarak kötü bir duruma düşmezler. Dolayısıyla iffetli bireylerin söz ve davranışlarında ahlakî sınırlar çerçevesinde hareket ettiklerini söylemek mümkündür. İffetli bireylerin davranışlarından biri de başkasından bir şey talep ettiklerinde bunu haddi aşmadan yapmalarıdır. Söz konusu durum hadis-i şeriflerde de açıkça belirtilmiştir. Bir şey isterken iffetli davranmayla ilgili üç rivayet bulunmaktadır. Bunlardan biri *Sahîh-i Buhârî*'de,²¹⁶ diğer ikisi de *Sünen-i İbn Mâce*'dedir.²¹⁷ Ayrıca her iki eserde de birer bâb başlığında bir şey isterken iffetle talep edilmesi gerektiği nakledilmiştir.

Sahîh-i Buhârî'de söz konusu bâb عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَنْ طَلَبَ حَقًّا فَلْيَطْلُبْهُ فِي عَفَافٍ şeklinde belirtilmiştir. Bâbda bir hadis rivayet edilmiş olup zikredilen hadiste iffet kelimesi geçmemektedir. *Sünen-i İbn Mâce*'de ise bâb عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَنْ طَلَبَ حَقًّا فَلْيَطْلُبْهُ فِي عَفَافٍ şeklinde zikredilmiş olup bâbda iki hadis nakledilmiştir. Her ikisinde de iffet kelimesi عَفَاف şeklinde birer kez kullanılmıştır.

Her iki eserdeki bâb başlığında bulunan iffet kelimesi günahlardan uzak durma, haramdan sakınma, helal olmayan durumlardan kaçınma şeklinde açıklanmıştır.²¹⁸

Sahîh-i Buhârî'deki bâbda zikredilen hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Allah, satışta ve alacaklı olduğunda hoşgörülü olan adama rahmet etsin”²¹⁹ Hadiste kişinin alışverişte hoşgörülü olması emredilmiştir. Hadis-i şerifin bâb başlığındaki iffetle olan bağı alacaklısına zorluk çıkarmadan, hakaret etmeden ve dinin izin verdiği sınırlar dışına çıkmadan talepte bulunmak şeklinde izah edilebilir.²²⁰

Sünen-i İbn Mâce'deki söz konusu bâbda iki hadis zikredilmiştir. Her iki hadiste de iffet kelimesi yer almaktadır. İki hadis arasında farklılık olsa da mana itibarıyla aynı şeyi çağrıştırmaktadır. İki hadis de şu şekildedir:

عَنْ ابْنِ عُمرَ وَعَائِشَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ

مَنْ طَلَبَ حَقًّا فَلْيَطْلُبْهُ فِي عَفَافٍ، وَافٍ أَوْ غَيْرِ وَافٍ

²¹⁶ Buhârî, “Buyû”, 16.

²¹⁷ İbn Mâce, “Sadekât”, 15; İbn Mâce, “Sadekât”, 16.

²¹⁸ Kirmânî, *Kevâkıbü'd-derârî*, 9/199; Muhammed b. Abdiddâim Şemseddin Birmâvî, *Lâmi'u's-sabîh bi-şerhi'l-Cami'i's-Sahîh* (Suriye: Dâru'n-Nevâdir, 2012), 7/13; Ahmed b. Ali İbn Hacer Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1959), 4/307; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 11/188; Sindî, *Hâşiyetü's-Sindî alâ Süneni İbn Mâce*, 2/78.

²¹⁹ Buhârî, “Buyû”, 16.

²²⁰ Molla Gürânî, *Kevseru'l-cârî*, 4/376.

Hiz. Peygamber (s.a.v.) ŞÖyle buyurmuştur: “Kim hakkını talep ederse ister tam ister eksik olsun onu iffetli bir Şekilde istesin.”²²¹

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ لِصَاحِبِ الْحَقِّ

”لِخُذْ حَقَّكَ فِي عَفَافٍ، وَافٍ أَوْ غَيْرِ وَافٍ

Hiz. Peygamber (s.a.v.) ŞÖyle buyurmuştur: “Tam olsun eksik olsun, hakkını iffetli bir Şekilde al.”²²²

ŐŐz konusu hadislerde iffet kelimesi haramlardan kaŐınma manasında kullanılmıŐtır. Nitekim yukarıda zikredilen bâb baŐlıklarında yer alan “iffetli bir Őekilde istesin” ifadesi bu hadislerden alınmıŐtır.²²³ Dolayısıyla orada kullanılan manalar bu hadisler iŐin de geŐerlidir. Buradaki “iffetli bir Őekilde iste” ifadesinden maksat talebin edeple yapılması, ŐŐzde ve fiilde aŐırılıŐa kaŐılmamasıdır. Haram kazançlarla, őrkin iŐlerle elde edilen malı deŐil helal kazançla elde edilen malın istenmesidir.²²⁴ Bundan dolayı kiŐi hakkı olanı talep ederken harama dűŐmemek iŐin elinden geleni yapmalıdır. Hakkını ararken alacaŐını daima gŐz Őnűnde bulundurmalıdır. Hakkının tamamını almak műmkűnse bunu alabilir. EŐer műmkűn deŐilse hakkının Őtesinde bir Őey almaktan kaŐınarak sadece hakkını almalıdır.²²⁵

Bâb baŐlıklarından ve hadislerden de anlaŐılacaŐı ũzere iffet kelimesi ŐŐz ve fiillerinde aŐırıya kaŐarak gűnaha dűŐmeme ve haramlardan sakınma anlamında kullanılmıŐtır. Burada dikkat őkken nokta iffet ile Őlölű fiiller arasında baŐlantı kurulmasıdır. Bireyin durumlar karŐısında fevri davranarak haddi aŐan eylemler yerine Őlölű fiilleri tercih etmesi o kiŐinin iffetli davrandıŐını gŐsterir. Dolayısıyla kiŐi kabalık yerine kibarlıŐı, kızmak yerine affetmeyi, yıkıp dŐkmek yerine yapıcı olmayı seŐer. Bireyin tarafından tercih edilen bu eylemler de kiŐinin diŐer insanlar arasındaki saygınlıŐını artırır. Buradan hareketle bireyin diŐer insanlarla olan ŐŐz konusu iletiŐiminde iffetin somut yansımalarını gŐrmek műmkűndűr. Zira haddi aŐan ŐŐz ve davranıŐlar iffet ile uyuŐmamaktadır.

²²¹ İbn Mâce, “Sadakât”, 15.

²²² İbn Mâce, “Sadakât”, 15.

²²³ İbn Hacer Askalâni, *Fethu 'l-bârî*, 4/307.

²²⁴ Ebu'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr Süyűti vd., *Őerhu Sünen-i İbn Mâce* (Kadimi Kűtűbhâne, ts.), 174.

²²⁵ Hererî, *Őerhu Süneni İbn Mâce*, 14/145; Sindî, *HâŐiyetű's-Sindi alâ Süneni İbn Mâce*, 2/78.

8. Organların İffetini Bildiren Hadis

Genel olarak haramlardan sakınma olarak tanımlanan iffet kelimesi bazı organlarla birlikte kullanılarak onların günahlardan uzak kalmasını ifade etmektedir. Organların iffeti şeklinde anlaşılacak bu durum ile ilgili *Sünen-i İbn Mâce*'de bir rivayet bulunmaktadır.²²⁶

Sünen-i İbn Mâce'de zikredilen hadis-i şerifte Hz. Peygamber (s.a.v.), ashabına Tâ-Sîn-Mîm (Kasas) Suresini okurken Hz. Musa'nın (a.s.) anlatıldığı kısma gelince Hz. Musa'nın (a.s.) fercini korumak için kendisini kiraladığından bahsetmektedir.

عُثْبَةُ بْنُ النُّدَرِ يَقُولُ: كُنَّا عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَرَأَ {طسم} [القصص]، حَتَّى إِذَا بَلَغَ قِصَّةَ مُوسَى قَالَ

إِنَّ مُوسَى أَجَرَ نَفْسَهُ ثَمَانِينَ سَنِينَ، أَوْ عَشْرًا، عَلَى عَقَّةٍ فَرَجِهَ وَطَعَامٍ يَطْنِيهِ

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Şüphesiz Musa [as] sekiz veya on yıl, namusunu koruma ve karnını doyurma karşılığında kendini çalıştırmıştır”²²⁷

Hadis-i şerifte zikredilen namusunu koruma (عَقَّةٍ فَرَجِهَ) ifadesinden maksat fercini zinadan korumaktır. Çünkü Hz. Musa (as) kendisini namusunu korumak için kiraladığında henüz peygamber değildi ve masumiyeti yoktu. Bundan dolayı zinadan kaçınmak için kendini çalıştırmıştır.²²⁸ Hadiste fercin haramlardan korunmasından bahsedilmesi bireyin zina gibi eylemlerden kaçınmasını ifade eder. Dolayısıyla bireyi harama sokacak uzuvların korunması dolaylı olarak bireyin haramlardan uzak durmasına sebep olacaktır.

Söz konusu rivayette fercin iffetinden bahsedilmiştir. Aynı şekilde vücudumuzdaki el, göz, dil, kulak gibi organların iffetinden de bahsetmek mümkündür. Ancak hadislerde iffet kelimesi doğrudan bu organlarla birlikte zikredilmediği için bu bölümü ilerleyen kısımlarda açıklayacağız.

9. En İffetli Kimselerin Bildirildiği Hadis

İffet kelimesinin zikredildiği rivayetlerin biri de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) insanların en iffetli olanlarını bildirdiği hadistir. Bu durum *Sünen-i İbn Mâce*'de bir bâb başlığı olarak ele alınmış ve

²²⁶ İbn Mâce, “Ruhûn”, 5.

²²⁷ İbn Mâce, “Ruhûn”, 5.

²²⁸ Hererî, *Şerhu Süneni İbn Mâce*, 14/216.

bâbda iki hadis nakledilmiştir.²²⁹ Her iki hadiste de iffet kelimesi kullanılmıştır. Ayrıca söz konusu hadis *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da da bir kez zikredilmiştir.²³⁰ Her üç rivayet de aynı olduğundan dolayı bir tanesi zikredilerek açıklama yapılacaktır.

قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -:

إِنَّ أَعَفَّ النَّاسِ قِتْلَةُ أَهْلِ الْإِيمَانِ

Hiz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “İman ehli kimseler öldürme şekli yönünden insanların en iffetli kimseleridir.”²³¹

Hadiste nakledilen iffet kelimesi (أَعَفَّ) haramlardan uzak durma, uygun olmayan durumlardan kaçınma, merhametli olma gibi anlamlara gelmektedir.²³² Hadiste zikredilen öldürme şekli işkence, uzuvları kesme, maktulü tahrip etme gibi fiilleri çağrıştırır. Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) bahsettiği iman ehli bu gibi davranışlardan uzak kalarak insanlar içinde en iffetli kimseler olmuşlardır. Zira iffet, aşırıya kaçan eylemlerden sakınmayı gerektirir. Bireyin ölçü dışına çıkan her türlü söz ve davranışı iffet ile çelişir. Dolayısıyla iffetli bireyler öldürme fiilinde bile (söz konusu öldürme haksız yere adam öldürmek değildir) haddi aşmaktan kaçınırlar. Dolayısıyla hadiste zikredilen iffet kelimesini bireyin haddi aşmayarak haramlardan sakınması şeklinde tanımlamak mümkündür.

B. Dilenmeme, Başkalarına El Açmama, Kanaatkâr Olma Anlamında Kullanılması

İffet kelimesinin en çok kullanılan manalarından biri de şüphesiz mal-mülk ile ilişkili kullanımlarıdır. Bu minvalde iffet, dilenmeme, insanlara el açmama, azla yetinme, kanaatkâr olma, başkasının malına göz dikmeme gibi anlamları çağrıştırmaktadır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de zikredilen dört ayetten ikisi iffetin bu anlamlarıyla ilgilidir. Hadis-i şeriflerde iffetin bu anlamlarda kullanılma sayısı, rivayetler ve bâb başlıklarıyla birlikte otuz üçtür. Mezkûr rivayetler *Sahîh-i Buhârî*'de 14 kez, *Sahîh-i Müslim*'de 5 kez, *Sünen-i Tirmizî*'de 3 kez, *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da 4 kez, *Sünen-i Nesâî*'de 5 kez ve *Sünen-i İbn Mâce*'de 2 nakledilmiştir.

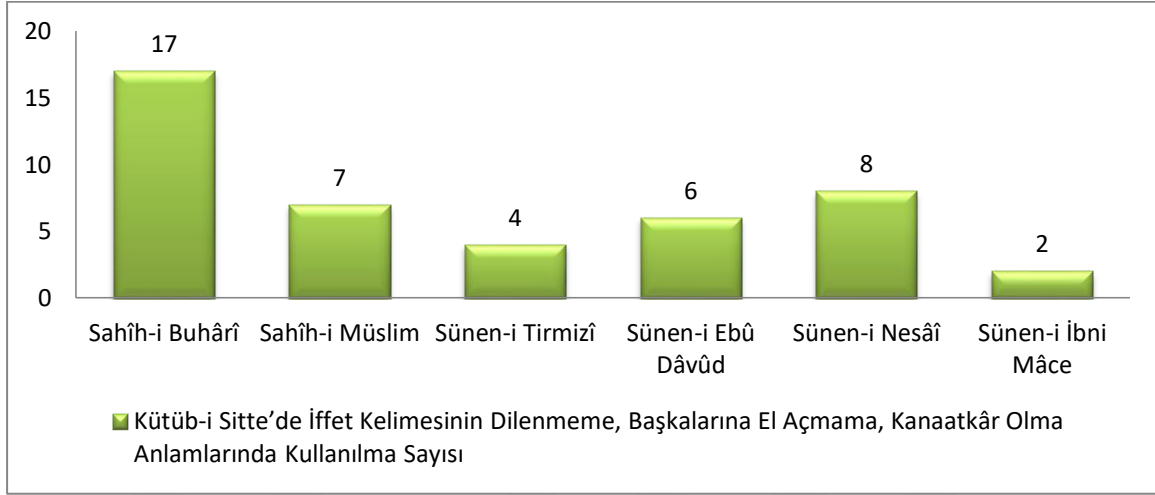
²²⁹ İbn Mâce, “Diyâr”, 30.

²³⁰ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 118.

²³¹ İbn Mâce, “Diyâr”, 30; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 118.

²³² Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Reslân Makdisî, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd* (Mısır: Dâru'l-Felâh, 2016), 11/472; Süyûtî vd., *Şerhu Sünen-i İbn Mâce*, 192; Muhammed Şemsülhak b. Emîr Alî Azimâbâdî, *Avnû'l-ma'bûd şerhu Süneni Ebî Dâvûd* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 7/235; Halil Ahmed Şehârenfûrî, *Bezlû'l-mechûd* (Hindistan: Merkezü's-Şeyh Ebî'l-Hasan Nedvî, 2006), 9/283.

Grafik 4. *Kütüb-i Sitte*'de İffet Kelimesinin Dilenmeme, Başkalarına El Açmama, Kanaatkâr Olma Anlamlarında Kullanılma Sayısı

İffet kelimesine yüklenen söz konusu manalar iffetin en çok kullanılan anlam alanlarındandır. Aynı kullanım yaygınlığı ayetlerde de görülmektedir. Bu durum rivayet sayılarından da anlaşılacağı üzere hadisler için de geçerlidir. İffet kelimesinin zikredildiği rivayetlerde mezkûr mana sıkça kullanılmıştır.

1. Bâb Başlıklarında İffetin Zikredilmesi

İffet kelimesi mal-mülk ile ilişkili olarak dört bâbın başlığında yer almıştır. İffet kelimesi *Sahîh-i Buhârî* ve *Sünen-i Nesâî*'de *بَابُ فَضْلِ التَّعَفُّفِ وَالصَّبْرِ* şeklinde, *Sahîh-i Müslim*'de *بَابُ فَضْلِ التَّعَفُّفِ وَالصَّبْرِ* şeklinde ve *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da ise *بَابُ فِي الاسْتِعْفَافِ* şeklinde kullanılmıştır. Söz konusu eserlerdeki bâb başlıklarında iffet kelimesi insanlara el açmama, başkasından bir şey istememe, dilenmeme, dini maslahata ters bir şeyi istememe gibi anlamlarda kullanılmıştır.²³³

Sahîh-i Buhârî'deki bâbda dört hadis zikredilmiştir. Bunlardan birinde iffet kelimesi doğrudan zikredilmiştir. Diğerlerinde mana itibarıyla yer almıştır.²³⁴ *Sahîh-i Müslim*'deki bâbda bir hadis zikredilmiştir ve bu hadiste iffet kelimesi zikredilmiştir.²³⁵ *Sünen-i Nesâî*'deki bâbda iki hadis

²³³ Kirmânî, *Kevâkibü'd-derârî*, 8/15; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 9/48; Molla Gürânî, *Kevserü'l-cârî*, 3/468; Azîmâbâdî, *Avnü'l-ma'bûd*, 5/40; Vellevî, *Zehîratü'l-ukbâ*, 23/178.

²³⁴ Buhârî, “Zekât”, 50.

²³⁵ Müslim, “Zekât”, 124.

nakledilmiştir. Bir tanesinde iffet kelimesi kullanılmıştır.²³⁶ *Sünen-i Ebû Dâvûd*’daki bâbda ise altı hadis rivayet edilmiştir. Bunlardan ikisinde iffet kelimesi doğrudan geçmektedir.²³⁷

1.1. Bâblardaki Hadislerde İffetin Kullanımı

Yukarıda bahsedilen dört bâbda zikredilen ortak hadis-i şerif, Ensar’dan bazı kimselerin Hz. Peygamber (s.a.v.)’e gelerek devamlı bir şeyler istemesiyle alakalı rivayettir. Hz. Peygamber (s.a.v.) de onlara iffetli olan kimseyi Allah’ın iffetli kılacağını bildirir. Söz konusu hadis aynı olduğundan rivayetlerden biri nakledilerek açıklama yapılacaktır.

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَنَّ نَاسًا مِنَ الْأَنْصَارِ، سَأَلُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَعْطَاهُمْ، ثُمَّ سَأَلُوهُ فَأَعْطَاهُمْ، حَتَّى نَفَدَ مَا عِنْدَهُ،

فَقَالَ

مَا يَكُونُ عِنْدِي مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ أَدَّخِرَهُ عَنْكُمْ، وَمَنْ يَسْتَغْفِرْ يُعَفِّهِ اللَّهُ، وَمَنْ يَشْتَغِبْ يُغْنِهِ اللَّهُ، وَمَنْ يَتَصَبَّرْ يُصَرِّهِ اللَّهُ، وَمَا أُعْطِيَ أَحَدٌ عَطَاءً خَيْرًا وَأَوْسَعَ

مِنَ الصَّبْرِ

Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.)’den rivayet edildiğine göre Ensar’dan bazı kimseler Allah Resulü (s.a.v.)’den bir şeyler istediler. Allah Resulü (s.a.v.) de onlara verdi. Sonra tekrar istediler. Allah Resulü (s.a.v.) de onlara tekrar verdi. Bu, O’nun (s.a.v.) yanında bir şey kalmayana kadar devam etti. Sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Yanımda ne hayır varsa onu sizden saklamam. Kim iffetli olmaya çalışırsa Allah onu iffetli kılar, Kim müstağni olmaya çalışırsa Allah onu zengin kılar. Kim sabırlı olmaya çalışırsa Allah ona sabır verir. Hiç kimseye sabırdan daha hayırlı ve geniş bir bağış verilmemiştir.”²³⁸

Sünen-i Ebû Dâvûd’da zikredilen ikinci rivâyet Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Hutbede İffeti Tavsiye Etmesi başlığında detaylı inceleneceği için burada tekrar edilmeyecektir.

Hadis-i şeriflerde iffet kelimesi يَسْتَغْفِرُ يُعَفِّهِ şeklinde iki kez zikredilmiştir. “Kim iffetli olmaya çalışırsa” ifadesinden maksat bir şey istemekten sakınan kişidir. “Allah onu iffetli kılar” ifadesindeki gaye ise Allah’ın onu koruyacağı ve fakirliğini gidereceğidir. Ayrıca “Allah onu iffetli kılar” ifadesinden maksadın Allah’ın ona el açmaya ihtiyaç bırakmayacak kadar mal vermesi veya onu

²³⁶ Nesâî, “Zekât”, 85.

²³⁷ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 28.

²³⁸ Buhârî, “Zekât”, 50; Müslim, “Zekât”, 124; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 28; Nesâî, “Zekât”, 85; Tirmizî, “Birr”, 77.

kanaatkâr kılması olduğu da belirtilmiştir.²³⁹ Hadiste, Hz. Peygamber (s.a.v.) elinde olanı vermesine rağmen bazıları hala istekte bulununca onları iffetli davranmaya davet etmiş. Yani onları istemekten men etmiş, her zaman için veren el olmaya teşvik etmiştir. Dolayısıyla insanlardan istemekten kaçınan kimseyi Allah'ın bir anlamda zengin kılacağı söylenebilir. Aynı şekilde iffetli davranan kimse kanaatkâr olacağından dolayı elindekiyle yetinerek başkalarına el açmaktan sakınacağını söylemek de mümkündür. Söz konusu hadis-i şerifin bâb başlıklarıyla olan ilişkisi ise açıktır.

Hadiste dikkat çeken bir nokta iffeti isteyen kimseleri Allah'ın iffetli kılacağıdır. Burada bireyin dilenmek gibi alt seviye fiilleri işlemlerinden sakındırılmıştır. Bireyin dilenmekten uzak durması bireydeki öz saygıyı artırır. Bireydeki öz saygının artması da kişinin insanlar nezdindeki saygınlığını artırır. Dolayısıyla insanlara el açmayan kimseyi Yüce Allah'ın saygın bir konuma getirdiğini söylemek mümkündür.

1.2. Bâblardaki Diğer Rivayetler

Sahîh-i Müslim'deki bâbın haricindeki diğer bâblarda iffet kelimesinin zikredilmediği başka rivayetlere de yer verilmiştir. Bâbda kullanılan iffet kelimesinin tam anlaşılması için bâblardaki diğer hadislerin ve bâb ile olan ilişkilerinin incelenmesi faydalı olacaktır. Bundan dolayı *Sahîh-i Buhârî*'deki üç hadis, *Sünen-i Nesâî*'deki bir hadis ve *Sünen-i Ebû Dâvûd*'daki üç hadis ele alınacaktır.

1.2.1. *Sahîh-i Buhârî*'deki Rivayetler

Sahîh-i Buhârî'deki bâbda zikredilen söz konusu hadislerin ilkinde Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim ki, birinizin ipini alıp sırtında odun taşımaması, bir şey versin veya vermesin fark etmez birisine gidip ondan bir şey istemesinden daha hayırlıdır.*”²⁴⁰

İkinci hadis-i şerifte Allah Resulü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Sizden birinin ipini alıp sırtında bir demet odun getirerek onu satması ve bu yolla Allah'ın onun yüzünü (ihtiyaçtan) koruması, insanlardan bir şey istemesinden -onlar versin veya vermesin- daha hayırlıdır.*”²⁴¹

²³⁹ İbn Hacer Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 11/304-305; Ebu'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr Süyûtî, *Dibâc alâ Sahîhi Müslim b. Haccâc* (Suudi Arabistan: Dâru İbni Affân, 1996), 3/136.

²⁴⁰ Buhârî, “Zekât”, 50.

²⁴¹ Buhârî, “Zekât”, 50.

Son hadis ilk ikisine göre uzunca bir rivayettir. Bu rivayette Hakîm b. Hizâm'ın (ra) birkaç defa Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelerek bir şey istemesi üzerine Allah Resulü (s.a.v.) şöyle buyurduğu nakledilmiştir: *“Ey Hakîm! Bu mal yeşil ve tatlıdır. Kim onu gönül rahatlığıyla alırsa, onun için bereketli olur. Kim de onu açgözlülükle alırsa, onun için bereketli olmaz. Tıpkı yiyip de doymayan kimse gibi. Üst el (veren el) alt elden (alan elden) daha hayırlıdır.”*²⁴² Bunun üzerine Hakîm b. Hizâm (ra) vefat edinceye kadar hiç kimseden bir şey istemeyeceğine dair yemin etmiştir. Hatta Hz. Ebû Bekir (ra) ve Hz. Ömer (ra) döneminde ganimetteki haklarından da vazgeçmiş ve almayacağını dile getirmiştir.

Söz konusu hadislerde kişinin kendi el emeği ile geçinerek kimseye el açmaması ve her zaman için veren el olması vurgulanmıştır. Hakîm b. Hizâm'ın (ra) Hz. Peygamber'in (s.a.v.) uyarısından sonra kimseden bir şey almaması davranışı somut bir örnek olarak zikredilebilir. Her üç hadis de bâb başlığında zikredilen iffet kelimesinin anlamıyla doğrudan uyuşmaktadır. Zira bâb başlığındaki iffet kelimesi insanın başkalarına el açmaması anlamını taşımaktadır.

1.2.2. *Sünen-i Nesâî*'deki Rivayet

Sünen-i Nesâî'deki bâbda zikredilen söz konusu hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *“Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim ki, birinizin ipini alıp sırtında odun taşımaması, Allah'ın kendisine lütfundan verdiği bir kişiye gidip ondan bir şey istemesinden - o kişi ister versin ister vermesin - daha hayırlıdır”*²⁴³

Hz. Peygamber (s.a.v.) çok açık bir şekilde el emeği ile kazanç sağlamaya yemin ederek vurgu yapmıştır. Zira el emeği ile elde edilen şey başkalarına gidip el açarak elde edilenden daha hayırlı olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla bâb başlığı ile olan ilişkisi açıktır.

1.2.3. *Sünen-i Ebû Dâvûd*'daki Rivayetler

Sünen-i Ebû Dâvûd'daki bâbda zikredilen söz konusu hadislerin ilkinde Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *“Bir kimseyi bir ihtiyaç (yoksulluk) sıkıntısı vurursa ve bu ihtiyacını insanlara arz ederse (onlardan isterse), ihtiyacı asla karşılanmaz. Ama kim ihtiyacını yalnızca Allah'a*

²⁴² Buhârî, “Zekât”, 50.

²⁴³ Nesâî, “Zekât”, 85.

arz ederse, Allah ona hızlı bir şekilde zenginlik nasip eder: ya yakın zamanda ölecek ya da kısa zamanda zenginliğe kavuşacaktır.”²⁴⁴

Bâbda zikredilen ikinci hadiste İbn Firâsî (ra) Hz. Peygamber’e gelerek insanlardan bir şey isteyebileceğini sordu. Hz. Peygamber (s.a.v.) bunun üzerine şöyle buyurmuştur: “Hayır, eğer mutlaka istemen gerekirse o zaman sâlih kimselerden iste.”²⁴⁵

Bâbda zikredilen üçüncü hadiste Allah Resulü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Eğer bir şey sana, sen istemeden verilirse, onu al, ye ve sadaka olarak da ver”²⁴⁶

Bâbda zikredilen dördüncü hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Eller üç çeşittir: En üstte Allah’ın eli, ondan sonra verenin eli, en altta ise dilenenin eli. O halde (ihtiyaç sahiplerine) fazlalığını ver, fakat kendini (vermekten) aciz bırakma.”²⁴⁷

Söz konusu hadislerdeki ortak fikir kişinin başkalarına el açmaktan sakınmasıdır. Ellerini yalnızca Allah’a açmalı ve insanlardan bir şey ummamalıdır. Zor durumda kalırsa yardımı Allah’tan ve sâlih kimselerden beklemelidir. Bununla birlikte herhangi bir isteme olmadan verilen hediyeleri kabul edebilir. Önemli olan insanlardan istememektir. Bahsedilen hadislerin çağrıştırdığı manalar bâb başlığı ile doğrudan uyuşmaktadır.

2. Kim İffet İsterse Allah Onu İffetli Kılar Hadisi

İffetin dilenmeme, insanlara el açmama anlamlarının kullanıldığı hadis-i şerifler vardır. Bunlardan biri Bâblardaki Hadislerde İffetin Kullanımı başlığında ele alınan ve Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ashabına iffetli olana Allah’ın iffetli kılacağını bildirdiği rivayettir. Diğer rivayetler *Sahîh-i Buhârî*²⁴⁸ ve *Sünen-i Nesâî*’de²⁴⁹ yer almaktadır.

²⁴⁴ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 28.

²⁴⁵ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 28.

²⁴⁶ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 28.

²⁴⁷ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 28.

²⁴⁸ Buhârî, “Zekât”, 18.

²⁴⁹ Nesâî, “Zekât”, 89.

Sünen-i Nesâî’deki rivayet:

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ : « سَرَّحْتَنِي أُمِّي إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فَأَتَيْتُهُ وَقَعَدْتُ فَاسْتَقْبَلَنِي ، وَقَالَ
مَنْ اسْتَعَى أَغْنَاهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ ، وَمَنْ اسْتَعَفَّ أَغْنَاهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ ، وَمَنْ اسْتَكْفَى كَفَاهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ ، وَمَنْ سَأَلَ وَلَهُ قِيَمَةٌ أَوْفِيَتْهُ فَقَدْ أَحْفَ ، فُكُلْتُ : نَاقِي
الْيَأْفُوتُهُ خَيْرٌ مِنْ أَوْفِيَةٍ ، فَرَجَعْتُ وَلَمْ أَسْأَلْهُ

Ebû Saîd el-Hudrî şöyle nakletmiştir: “*Annem beni Allah Resulü ’ne (s.a.v.) gönderdi. Gittim, yanına oturdum. Bana yöneldi ve şöyle buyurdu: “Kim başkalarına ihtiyaç duymazsa Allah onu zenginleştirir. Kim iffetli olursa (iffeti talep ederse) Allah onu iffetli kılar. Kim kanaat ederse Allah ona yeter. Kim bir okka değerinde bir şeye sahipken bir şey isterse aşırıya kaçmış olur.” Bunun üzerine şöyle dedim: “Değerli devam bir okkadan daha hayırlıdır.” Böylece geri döndüm ve ondan bir şey istemedim.*”²⁵⁰

Sahîh-i Buhârî’deki rivayette veren elin daha hayırlı olduğu belirtildikten sonra iffeti isteyen Allah’ın iffetli kılacağı vurgulanmıştır.

عَنْ حَكِيمِ بْنِ حَزَامٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ
الْيَدُ الْغُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى ، وَإِذَا جُنَّ تَعُولُ ، وَخَيْرُ الصَّدَقَةِ عَنْ ظَهْرِ غِيٍّ ، وَمَنْ يَسْتَعْفِفْ يُعِفَّهُ اللَّهُ ، وَمَنْ يَسْتَغْنِ يُغْنِهِ اللَّهُ

Hiz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Veren el alan elden daha üstündür. Önce bakımını üstlendiğin kimseleri gözet. Sadakanın hayırlısı zenginlikten sonra verilenidir. Kim iffetli olursa (iffeti talep ederse) Allah onu iffetli kılar. Kim zenginlik isterse Allah onu zenginleştirir*”²⁵¹

İlk hadis-i şerifte iffet kelimesi اسْتَعَفَّ أَغْنَاهُ şeklinde kullanılırken ikincisinde يَسْتَعْفِفُ يُعِفُّهُ şeklinde zikredilmiştir. Bunlarla ilgili açıklamaya Bâblardaki Hadislerde İffetin Kullanımı başlığında değinilmiştir. Kısaca belirtmek gerekirse iffet kelimesi burada insanlardan bir şey istememe, dilenmeme gibi anlamlarda kullanılmıştır. Bu şekilde davranan kimseleri Yüce Allah’ın bir şekilde zengin kılacağı ve başkalarına muhtaç hale sokmayacağı vurgulanmıştır.

²⁵⁰ Nesâî, “Zekât”, 89.

²⁵¹ Buhârî, “Zekât”, 18.

3. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hutbede İffetini Tavsiye Etmesi

Hz. Peygamber (s.a.v.) minberde ashabına konuşmalar yaptığı bir esnada iffetle ilgili nasihatlerde bulunmuştur. İffet kelimesi söz konusu bu rivayetin metninde değil senet kısmındaki açıklamada yer almaktadır.

Hadisin senet kısmında Abdullah b. Ömer (ö. 73/693) Hz. Peygamber'in (s.a.v.) minberde konuşma yaptığını ve sadaka ve dilenmekten kaçınmaktan (iffet) bahsettiğini dile getirmiş ve daha sonra hadis-i şerifi nakletmiştir. Bu rivayet *Sahîh-i Buhârî*²⁵² *Sahîh-i Müslim*,²⁵³ *Sünen-i Nesâî*²⁵⁴ ve *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da²⁵⁵ yer almaktadır.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ؛ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ، وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ، وَهُوَ يَذْكُرُ الصَّدَقَةَ وَالتَّعَفُّفَ عَنِ الْمَسْأَلَةِ

الْيَدِ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى. وَالْيَدُ الْعُلْيَا الْمُنْفِقَةُ. وَالسُّفْلَى السَّائِلَةُ

Hz. Peygamber (s.a.v.) minberde sadaka ve dinlenmekten sakınmayı (iffet) zikrederken şöyle buyurdu: “Üst el (veren el) alt elden (alan elden) daha hayırlıdır. Üst el harcayan eldir, alt el dilenen eldir.”²⁵⁶

Sünen-i Ebû Dâvûd'da hadisin farklı bir rivayeti daha zikredilmiştir. Bu rivayetin metninde الْيَدِ الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى ibaresi yerine الْيَدُ الْعُلْيَا الْمُنْفِقَةُ ibaresi nakledilmiştir.²⁵⁷

Söz konusu rivayetlerde iffetin zikredildiği kısım *Sahîh-i Buhârî*'de وَذَكَرَ الصَّدَقَةَ وَالتَّعَفُّفَ عَنِ الْمَسْأَلَةِ şeklinde, *Sahîh-i Müslim* ve *Sünen-i Nesâî*'de وَهُوَ يَذْكُرُ الصَّدَقَةَ وَالتَّعَفُّفَ عَنِ الْمَسْأَلَةِ şeklinde, *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da ise وَهُوَ يَذْكُرُ الصَّدَقَةَ وَالتَّعَفُّفَ مِنْهَا، وَالْمَسْأَلَةَ şeklinde rivayet edilmiştir. *Sahîh-i Buhârî* haricindeki diğer kullanımlarda iffetin sözlük anlamında kullanıldığı aklı gelse de özellikle her kitabın kendi bâbındaki kullanımları ve ilgili hadisin metni ile olan ilişkisi göz önüne alındığında iffetin dilenmekten kaçınma, el açmama anlamında kullanıldığını söylemek mümkündür. Burada zengin kimsenin sadakaya ve fakir kimsenin dilenmemeye teşvik edildiği veya iffetli olmanın (insanlara el açmamanın) teşvik

²⁵² Buhârî, “Zekât”, 18

²⁵³ Müslim, “Zekât”, 94.

²⁵⁴ Nesâî, “Zekât”, 52.

²⁵⁵ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 28.

²⁵⁶ Buhârî, “Zekât”, 18; Müslim, “Zekât”, 94; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 28; Nesâî, “Zekât”, 52.

²⁵⁷ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 28.

edildiği ve dilenmenin yerildiği söylenebilir.²⁵⁸ Rivayetlerdeki mezkûr ibarelerden hareketle iffetin dilenmeme, insanlara el açmama anlamı net bir şekilde çıkarılabilir.

Söz konusu hadislerin metinleri senetlerindeki iffet ibarelerini de açıklar niteliktedir. Zira hadislerde üst elin yani başkalarına harcama yapan kimselerin, alt ellerden yani başkalarının verdiklerini alan kimselerden daha hayırlı olduğu açıklanmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.) hayırlı olan üst elin harcama yapan el olduğunu bizzat kendisi ifade etmiştir. Hatta bununla ilgili *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da üst elin iffetli olan el olduğunu belirten rivayet de bulunmaktadır.²⁵⁹

İnsanlar verme ve alma bakımından dört kısma ayrıldığı söylenebilir. İlki veren eldir ve hadis-i şeriflerde bunun yüksek olduğu, hayırlı olduğu belirtilmiştir. İkincisi ister alsın ister almasın fark etmez isteyen eldir ve hadis-i şeriflerde bunun alçak olduğu ifade edilmiştir. Üçüncüsü kendisine bir el uzatılsa da almaktan çekinen (iffetli davranan) eldir ve bu el manevi olarak yüksek, hayırlı olarak tanımlanmıştır. Dördüncüsü ise istemeden alan eldir ve bunun hakkında farklı görüşler vardır.²⁶⁰ Dolayısıyla iffetli davranan kimse manevi olarak saygın bir konumdadır. Zira iffetli bireylerin öz saygısı yüksek, insanlar nezdindeki saygınlığı fazladır.

İffetin dilenmeme, insanlara el açmama manası hadislerde sıkça zikredilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) yaşantısıyla her zaman veren el olmuş, insanlara da örnek olmuştur. Bununla beraber insanlara el açmaktan sakındırması, bu durumdaki kimselerin üstün kimseler olmayıp alçak kimseler olduğunu belirtmiştir. İnsanlara her koşulda iffetli davranmalarını söylemiş ve böyle kimseleri Allah'ın iffetli kılacağını müjdelemiştir.

4. Allah'ın Kanaatkâr Kimseleri Sevdiğini Bildiren Hadis

İffetin dilenmeme, insanlara el açmama manasında kullanıldığı hadislerden biri de Allah'ın kanaatkâr olan kimseyi sevdiğinin ve onu cennet ehlinden olduğunun bildirildiği rivayetlerdir. Bu rivayetler *Sahîh-i Müslim*,²⁶¹ *Sünen-i Tirmizî*²⁶² ve *Sünen-i İbn Mâce*'de²⁶³ birer kez nakledilmiştir. İffet kelimesi *Sünen-i İbn Mâce*'de bir kez, diğerlerinde ise ikişer kez zikredilmiştir. *Sahîh-i Müslim* ve *Sünen-i Tirmizî*'deki rivayetlere iffetin haramlardan kaçınma manasını açıklarken de yer vermiştik.

²⁵⁸ İbn Hacer Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 3/297; Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, 3/31.

²⁵⁹ Ebû Dâvûd, "Zekât", 28.

²⁶⁰ İbn Hacer Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 3/297-298; Makdisî, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, 8/24.

²⁶¹ Müslim, "Cennet", 63.

²⁶² Tirmizî, "Fedâilü'l-cihâd", 13.

²⁶³ İbn Mâce, "Zühd", 5.

Çünkü söz konusu hadislerde iffet kelimesi عفيف şeklinde zikredilmiştir. Bu kelimelerden biri olan متعفف dilenmekten ve insanlara el açmaktan sakınma, kanaatkâr olma manasındadır.

Sahîh- i Müslim’de uzunca bir rivayet vardır. Bu rivayette konumuzla ilgili olan kısmında Hz. Peygamber (s.a.v.) cennet ehli olan üç kimseyi bildirmiştir. Bunlardan birinin özelliği kanaatkâr olmasıdır.

عن عياض بن جمار المجاشعي؛ إن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال، ذات يوم في خطبته

... وأهل الجنة ثلاثة: ذو سلطان مقسط متصدق موفق. ورجل رحيم رقيق القلب لكل ذي قربى، ومسلم. وعفيف متعفف ذو عيال ...

H. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Cennet ehli üçtür. Adil, cömert ve muvaffak bir yönetici, her akrabaya ve her Müslümana karşı merhametli ve yumuşak kalpli olan kimse, geniş aileye sahip olup iffetli ve kanaatkâr olan kimse.”²⁶⁴

Sünen-i Tirmizî’deki rivayette de Allah Rasulü (s.a.v.), cennete girecek ilk üç kimsenin özelliklerini belirtmiştir.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ

عَرِضَ عَلَيَّ أَوَّلُ ثَلَاثَةٍ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ: شَهِيدٌ، وَعَفِيفٌ مُتَعَفِّفٌ، وَعَبْدٌ أَحْسَنَ عِبَادَةَ اللَّهِ وَنَصَحَ لِمَوَالِيهِ

H. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Cennete girecek ilk üç kişi bana bildirildi. [Bunlar] şehit, iffetli ve kanaatkâr, Allah’a en iyi şekilde ibadet eden ve efendilerine dürüst olan köle.”²⁶⁵

Sünen-i İbn Mâce’deki rivayette ise Allah’ın kanaatkâr kulu sevdiğinden bahsedilmiştir.

عِمْرَانُ بْنُ حُصَيْنٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ عَبْدَهُ الْمُؤْمِنَ الْفَقِيرَ الْمُتَعَفِّفَ أَبَا الْعِيَالِ

H. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Yüce Allah Mü’min, fakir, iffetli ve çoluk çocuk sahibi kulunu sever.”²⁶⁶

²⁶⁴ Müslim, “Cennet”, 63.

²⁶⁵ Tirmizî, “Fezâilü’l-cihâd”, 13.

²⁶⁶ İbn Mâce, “Zühhd”, 5.

Nakledilen ilk iki hadis-i şerifte de iffet kelimesi عَفِيفٌ مُتَعَفِّفٌ şeklinde iki kez zikredilmiştir. عَفِيفٌ kelimesi haramdan kaçınmak demektir. Bununla ilgili izahlar önceki başlıklarımızda açıklanmıştır. Bu başlıkla ilgili olan kısım ise zikredilen مُتَعَفِّفٌ kelimesidir. Bu kelime üçüncü hadis-i şerifte de nakledilmiştir. Mezkûr kelime istemekten kaçınma, dilenmeme, el açmama gibi manalara gelmekle birlikte elindekiyle yetinme, kanaat gösterme, Allah’a tevekkül etme, işlerinde ve ailesinin rızkını temin etmede Allah’a güvenme gibi anlamlar taşır.²⁶⁷

Birinci ve üçüncü hadis-i şerifte çoluk çocuk sahibi iffetli kimsenin Allah’ın sevgisini veya cenneti kazandığı vurgulanmıştır. Buradaki önemli husus kişinin çoluk çocuk sahibi olmasının onu Allah’a tevekkül etmekten uzaklaştırmamasıdır. Kişi onlara karşı olan sevgisinden veya onların rızkını sağlama korkusundan dolayı dilenme veya haram kazanç elde etme gibi yanlış işlere yönelebilir ve onları da yönlendirebilir.²⁶⁸ Dolayısıyla çoluk çocuk sahibi olmakla birlikte rızık kokusundan veya başka bir sebep yüzünden insanlara el açmayan, elindekiyle yetinen, Allah’a tevekkülünü kaybetmeyen yani iffetli olan kimsenin Allah’ın sevgisini ve cenneti kazandığı müjdelendir.

İkinci hadis-i şerifte ise çoluk çocuk sahibi olmakla birlikte fakirlik de zikredilmiştir. Fakirlik kişinin ihtiyaçlarını karşılayamamasıdır. Bu da genellikle zorunluluk ve ihtiyaçlardan kaynaklanır. Yani kişi gereksinimlerini karşılayacak yeterli maddi kaynaklara sahip değildir. Bu durumda kişi sabretmekte zorlanabilir ve içinde bulunduğu duruma razı olmamakla birlikte bu durumu değiştirmek için tembellik yapar ve bir çaba içerisinde bulunmaz. Kişideki bu fakirlik durumuna iffet eklenince sabır, kanaat, şüpheden kaçınma ve hevâdan sakınma gibi dört durum ortaya çıkar.²⁶⁹ Bu durumlardan birincisi sabırdır. Kişi fakirlik durumunu kabullenip bunu metanetle karşılar. Zor durumla başa çıkmaya çalışır. İkincisi kanaattir. Kişi az olanla yetinmeyi öğrenir. Sahip olduğu sınırlı kaynakları sürdürmeye çalışır. Bu da kişideki şükrü ve memnuniyet duygusunu artırır. Üçüncüsü şüphelerden kaçınmadır. Kişi maddi sıkıntılardan dolayı haram ve şüpheli şeylerden kaçınarak rızkına, kazancına haram bulaştırmaz. Dördüncüsü hevâdan sakınmadır. Kişi arzu ve isteklerine hâkim olarak akliselim bir şekilde davranır. Dolayısıyla kişi iffeti sayesinde zor durumlar karşısında metanetli davranıp elindekilerle yetinerek başkalarına el açmaktan sakınır. Bu sayede arzu ve isteklerine hâkim olarak haramlardan korunurlar.

İffet kelimesi söz konusu üç hadis-i şerifte aynı anlamlarda kullanılmıştır. Kişideki fakirlik veya çoluk çocuğunun rızık endişesi olmasından dolayı insanlara el açma, dilenme gibi davranışlar ortaya çıkabilir. Ancak kişi iffetli davranarak içinde bulunduğu durumlar karşısında metanetini

²⁶⁷ Mübârekfûrî, *Tuhfetü 'l-ahvezi*, 5/223; Vellevî, *Bahru 'l-muhîtü 's-seccâc*, 44/68.

²⁶⁸ Vellevî, *Bahru 'l-muhîtü 's-seccâc*, 44/68.

²⁶⁹ Sindî, *Hâşiyetü 's-Sindî alâ Süneni İbn Mâce*, 2/529; Hererî, *Şerhu Süneni İbn Mâce*, 25/146.

koruyabilir. Elindekilerle yetinerek başkalarının elindekileri istemez. Rızkına haram bulaştırmaz. Zikredilen bu hususlar iffet sayesinde gerçekleşir.

5. Gerçek Miskinin Kim Olduğunu Bildiren Hadis

İffetin dilenmeme, insanlara el açmama manasında kullanıldığı hadislerden biri de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) gerçek miskinın iffetli kimse olduğunu belirten rivayetlerdir. Bu rivayetler *Sahîh-i Buhârî*,²⁷⁰ *Sahîh-i Müslim*,²⁷¹ *Sünen-i Ebû Dâvûd*²⁷² ve *Sünen-i Nesâî*'de²⁷³ birer kez nakledilmiştir. Ayrıca *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da hadisin farklı bir rivayetinde iffet kelimesinin zikredilmediği de belirtilmiştir.²⁷⁴

Sahîh-i Buhârî, *Sahîh-i Müslim* ve *Sünen-i Nesâî*'de nakledilen hadis-i şerifler aynı olduğundan dolayı ortak açıklama yapılacaktır. Ayrıca söz konusu hadislerdeki iffet kelimesini daha doğru tanımlamak için aynı konudaki benzer rivayetler de incelenecektir.

Bahsedilen üç eserdeki hadis-i şerifte Hz. Peygamber (s.a.v.) miskin kimsenin kim olduğunu ve kim olmadığını açıklamıştır. Gerçek miskini tanımlarken onun iffetli kimse olduğunu belirtmiştir.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ

لَيْسَ الْمِسْكِينُ بِالَّذِي تَرُدُّهُ التَّمْرَةُ وَالتَّفْهَاتَانِ. وَلَا اللَّقْمَةُ وَاللَّقْمَتَانِ. إِنَّمَا الْمِسْكِينُ الْمُتَعَفِّفُ. اقْرَأُوا إِنَّ شِفَتَكُمْ: لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِحْثَافًا

H. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Miskin, bir iki hurma ile veya bir iki lokma ile geri çevrilen değildir. Gerçek miskin, iffetli kimsedir. İsterseniz şu ayeti okuyun: İnsanlardan ısrarla bir şey istemezler.”²⁷⁵

Sünen-i Ebû Dâvûd'daki hadis bir önceki hadis ile zikredilecektir. İkinci hadiste iffet kelimesi geçmektedir.

عن أبي هريرة قال: قال رسول الله - صلى الله عليه وسلم -:

ليس المسكين الذي تَرُدُّهُ التَّمْرَةُ وَالتَّفْهَاتَانِ وَاللَّقْمَةُ وَاللَّقْمَتَانِ، ولكن المسكين الذي لا يَسْأَلُ النَّاسَ شَيْعًا وَلَا يَفْطَنُونَ بِهِ فَيُعْطَوْنَهُ

²⁷⁰ Buhârî, “Tefsîr”, 49.

²⁷¹ Müslim, “Zekât”, 102.

²⁷² Ebû Dâvûd, “Zekât”, 23.

²⁷³ Nesâî, “Zekât”, 76.

²⁷⁴ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 23.

²⁷⁵ Müslim, “Zekât”, 102; Buhârî, “Tefsîr”, 49; Nesâî, “Zekât”, 76.

Hız. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Miskin, bir iki hurma ile veya bir iki lokma ile geri çevrilen değildir. Gerçek miskin insanlardan bir şey istemeyen ve ihtiyaçları fark edilmediği için yardım edilmeyen kimsedir.”²⁷⁶

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، وَعَبِيدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ، وَأَبُو كَامِلٍ الْمَعْنَى، قَالُوا: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ زَيْدٍ، حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مِثْلُهُ، قَالَ

"ولكن المسكين المتعفف"، زاد مُسَدَّدٌ في حديثه: "ليس له ما يستغني به، الذي لا يسأل، ولا يعلم بحاجة فيتصدق عليه، فذاك المحروم" ولم يذكر "مُسَدَّدٌ: "المتعفف الذي لا يسأل"

Hız. Peygamber (s.a.v.) önceki hadisin benzerini zikretmiştir. Ubeydullâh b. Ömer (ö. 233) ve Ebû Kâmil (ö. 237) rivayetinde şu kısım bulunmaktadır. “Miskin, iffetli kimsedir”. Müsedded (ö. 228) rivayetinde buna ek olarak “kendini geçindirecek bir şeyi olmayan, kimseden bir şey istemeyen ve durumu bilinmediği için sadaka verilmeyen kimsedir” kısmını zikretmiştir. Müsedded rivayetinde “iffetli olup insanlardan bir şey istemeyen” kısmını nakletmemiştir.²⁷⁷

Sahîh-i Buhârî, Sahîh-i Müslim ve Sünen-i Nesâî’de zikredilen ama iffet kelimesi geçmeyen bir hadis-i şerif, nakledilen hadislerdeki iffet kelimesini net bir şekilde açıklamaktadır. Eserlerdeki hadisler aynı olmasından dolayı birini zikredeceğiz. Ayrıca hadisin çok benzeri yukarıda Sünen-i Ebû Dâvûd’dan da nakledilmiştir.

عن أبي هريرة؛ أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال

لَيْسَ الْمِسْكِينُ بِهَذَا الطَّوَّافِ الَّذِي يَطُوفُ عَلَى النَّاسِ. فَتَرْدُّهُ الْقُمَةُ وَاللِّقْمَتَانِ. وَالتَّمْرَةُ وَالتَّمْرَتَانِ. قَالُوا: فَمَا الْمِسْكِينُ؟ يَا رَسُولَ اللَّهِ! قَالَ "الَّذِي لَا يَجِدُ غِنًى يُغْنِيهِ. وَلَا يُفْطِنُ لَهُ، فَيُتَصَدَّقَ عَلَيْهِ. وَلَا يَسْأَلُ النَّاسَ شَيْئًا

Hız. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: “Gerçek miskin, insanları dolaşıp duran ve bir iki lokma veya bir iki hurma ile geri çevrilen kişi değildir.” Dediler ki: "Öyleyse gerçek miskin kimdir, ey Allah'ın Resulü?" Hız. Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki: "Kendini geçindirecek bir şeyi olmayan, durumu fark edilip kendisine sadaka verilmeyen ve insanlardan bir şey istemeyen kişidir.”²⁷⁸

²⁷⁶ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 23.

²⁷⁷ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 23.

²⁷⁸ Müslim, “Zekât”, 101; Buhârî, “Zekât”, 53; Nesâî, “Zekât”, 76.

Yukarıda zikredilen hadislerdeki iffet kelimesi dilenmeme, insanlara el açmama, insanlardan bir şey istememe gibi anlamlarla açıklanmıştır.²⁷⁹ Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) gerçek miskinın iffetli kimse olduğunu belirttikten sonra ashabına Bakara suresinin 273. ayetini okumalarını tavsiye etmiştir. Söz konusu ayet tezin birinci bölümünde Kur’ân-ı Kerim’de yer alan iffet kelimelerini incelerken zikredilmişti. Bu ayette yoksulluklarını gizli tuttukları için zengin zannedilen kimselerden bahsedilmektedir. Ayetin devamında bu kimselerin asla insanlara el açmadıkları da vurgulanmıştır. Dolayısıyla hadiste zikredilen anlamın ayet kullanılan iffetin anlamıyla aynı olduğunu söylemek mümkündür.

Mezkûr hadislerdeki iffet kelimesinin bu anlamını çağrıştıran söz konusu diğer hadis-i şerifler de incelenince tanımlamanın doğruluğu görülecektir. *Sünen-i Ebû Dâvûd* ve diğer eserlerde nakledilen hadislerde Hz. Peygamber (s.a.v.) gerçek miskini belirtirken onun özelliklerini sıralamıştır. İnsanlardan bir şey istememesi, durumu fark edilmediğinden dolayı sadaka verilmemesi gibi durumlar esasında iffet kelimesinin anlam yelpazesinde bulunmaktadır. Dolayısıyla baş kısımları aynı olan bu iki farklı rivayet incelenecek ve birlikte değerlendirilecek olursak iffetli kimselerin insanlardan bir şey istemeyen, kendini geçindirecek bir şeyi olmayan, ihtiyaçları fark edilmediği için kendilerine yardım edilmeyen kimseler olduğunu söylemek mümkündür. Zira tüm anlamlar ayetteki manalar ile de paralellik göstermektedir. İffetli kimse elinde bir şeyi olmasa da sabreder, başkalarına el açmaz. Öyle bir duruma gelir ki hiç istememesinde dolayı insanlar onu zengin zannederler ve kendilerine sadaka gibi yardımlarda bulunmazlar. İşte insanları bu davranışa iten etken onların iffetli olmalarıdır.

6. İffetini Korumak İçin At Besleyen Kimse Hadisi

İffetin zikredildiği rivayetlerden biri de Hz. Peygamber (s.a.v.) at ve sahipleriyle ilgili söylediği hadis-i şeriftir. Bu hadiste at sahiplerinin atlarını beslemelerindeki niyetleri ve bunun karşılığında elde edecekleri sonuçlar belirtilmiştir. Bu rivayet *Sahîh-i Buhârî*’de farklı bâblarda dört kez²⁸⁰ ve *Sünen-i Nesâî*’de²⁸¹ bir kez nakledilmiştir. Hadislerde iffet kelimesi birer kez zikredilmiştir.

الْحَيْلُ لِثَلَاثَةٍ: لِرَجُلٍ أَجْرٌ، وَلِرَجُلٍ سِتْرٌ، وَعَلَى رَجُلٍ وَزْرٌ، فَأَمَّا الَّذِي لَهُ أَجْرٌ، فَرَجُلٌ رَتَبَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ، فَأَطَالَ لَهَا فِي مَرْجٍ أَوْ رَوْضَةٍ، فَمَا أَصَابَتْ فِي طَبَلِهَا ذَلِكَ فِي الْمَرْجِ وَالرَّوْضَةِ، كَانَ لَهُ حَسَنَاتٌ، وَلَوْ أَنَّهَا قَطَعَتْ طَبَلَهَا فَاسْتَنْتَتْ شَرْقًا أَوْ شَرْقَيْنِ، كَانَتْ آثَارُهَا وَأَزْوَائُهَا حَسَنَاتٍ لَهُ، وَلَوْ أَنَّهَا مَرَّتْ بِنَهْرٍ فَشَرِبَتْ مِنْهُ وَمُ يُرِدُ أَنْ يَسْقِيَ بِهِ كَانَ ذَلِكَ حَسَنَاتٍ لَهُ، فَهِيَ لِذَلِكَ الرَّجُلِ أَجْرٌ. وَرَجُلٌ رَتَبَهَا تَعْنِيًا وَتَعَمُّمًا، وَمَنْ يَنْسَ حَقَّ اللَّهِ فِي رِقَابِهَا وَلَا طَهُورَهَا، فَهِيَ لَهُ سِتْرٌ. وَرَجُلٌ رَتَبَهَا

²⁷⁹ Makdisî, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, 7/655; Sehârenfûrî, *Bezlü’l-mechûd*, 6/477.

²⁸⁰ Buhârî, “İ’tisâm”, 24; Buhârî, “Şurb”, 12; Buhârî, “Tefsîr”, 373, Buhârî, “Menâkib”, 27.

²⁸¹ Nesâî, “Hayl”, 1.

فَخَرَّا وَرِثَاءَ وَنَوَاءَ، فَهِيَ عَلَى ذَلِكَ وَزَّرَ، فَسُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْحُمْرِ، قَالَ: مَا أُنْزِلَ اللَّهُ عَلَيْهَا إِلَّا هَذِهِ الْآيَةُ الْفَائِدَةُ الْجَامِعَةُ: فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ * وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ

Hız. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Atlar üç sınıf insanlar içindir: Bir adam için sevap, bir adam için örtü ve bir adam için günah. Sevap kazanan kimse, atını Allah yolunda bağlayan ve onu otlakta veya merada serbest bırakan kişidir. O at, o merada veya otlakta gezindiğı sürece sahibine sevap kazandırır. Eğer at, ipini koparıp bir veya iki tepelyi aşarsa, onun bıraktığı izler ve dışkı bile sahibine sevap olarak yazılır. Hatta eğer bir nehrin yanından geçerken su içer ve sahibi ona su içirmek istemese bile, bu dahi ona sevap kazandırır. İşte bu kişi için at bir sevap kaynağıdır. Bir başka adam geçim sağlamak ve iffetini korumak amacıyla atını bağlar ve onun üzerindeki Allah'ın hakkını unutmazsa, o at onun için bir örtü olur. Üçüncü adam ise atını sadece övünmek, gösteriş yapmak ve insanlara üstünlük taslamak için bağlarsa, o at onun için bir günah kaynağı olur.” Sonrasında Hız. Peygamber'e (s.a.v.) eşekler hakkında soruldu. Şöyle buyurdu: “Allah bu konuda bana sadece şu özlü ve kapsayıcı ayeti indirdi: “Kim zerre kadar hayır işlerse onu görür. Kim zerre kadar kötülük işlerse onu da görür.”²⁸²

Hadis-i şerifte bakımı yapılan üç attan söz edilmektedir. Konumuzu ilgilendiren kısım ikinci atın bakımındır. Zira atın sahibi atın bakımını geçimini sağlamak ve iffetli olmak için yapmaktadır. İffet burada başkasına el açmama, başkasına muhtaç olmama, dilenmeme gibi anlamlarda kullanılmıştır. Hadiste kişinin atını gerek tarım ve hayvancılıkta gerekse de ticaretle kullanarak kazancını kendi el emeğı ile elde etmesi vurgulanmıştır. Atın bakımını yaparak kendi ihtiyaçlarını karşılayacak ve bu sayede başkalarına ihtiyaç duymayacaktır. At bu şekilde sahibini fakirlikten koruyacak bir örtü olacaktır.²⁸³ Dolayısıyla söz konusu hadiste iffet kelimesinin başkalarına el açmama, dilenmeme manasında kullanıldığı açıkça görülmektedir.

7. Açlıktan Yorgun Düşülse Bile İffetli Davranmak Gerektiğini Bildiren Hadis

İffetin zikredildiğı hadislerden biri de Hız. Peygamber'in (s.a.v.), Hız. Ebû Zerr'e (ra) nasihatlerini bildiren rivayettir. Bu hadis *Sünen-i İbn Mâce*'de geçmekte olup iffet kelimesi bir kez zikredilmiştir.²⁸⁴

²⁸² Buhârî, “İ'tisâm”, 24; Nesâî, “Hayl”, 1.

²⁸³ Molla Gürânî, *Kevseru'l-cârî*, 10/183; Ebû Hafs Ömer b. Alî İbnü'l-Mülakkin, *Tavzih li-şerhi el-Câmi 'i's-Sahih* (Dimeşk: Dâru'n-Nevâdir, 2008), 15/371; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 12/216.

²⁸⁴ İbn Mâce, “Fiten”, 10.

عَنْ أَبِي ذَرٍّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -:

"كَيْفَ أَنْتَ يَا أَبَا ذَرٍّ وَمَوْتَ يُصِيبُ النَّاسَ، حَتَّى يُقَوِّمَ الْبَيْتَ بِالْوَصِيفِ؟" - يَعْنِي الْقَبْرَ - قُلْتُ: مَا حَارَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ - أَوْ قَالَ: اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ - قَالَ: "تَصَبَّرْ" قَالَ: "كَيْفَ أَنْتَ وَمَجُوعٌ يُصِيبُ النَّاسَ حَتَّى تَأْتِيَ مَسْجِدَكَ فَلَا تَسْتَطِيعُ أَنْ تَرْجِعَ إِلَى فِرَاشِكَ، وَلَا تَسْتَطِيعُ أَنْ تُقِيمَ مِنْ فِرَاشِكَ إِلَى مَسْجِدِكَ؟" قَالَ، قُلْتُ: اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ - أَوْ مَا حَارَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ - قَالَ: "عَلَيْكَ بِالْعِفَّةِ" ثُمَّ قَالَ: "كَيْفَ أَنْتَ وَقَتْلُ يُصِيبُ النَّاسَ حَتَّى تُعْرِقَ حِجَارَةُ الرَّيِّتِ بِاللِّدْمِ؟" قُلْتُ: مَا حَارَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ. قَالَ: "الْحَقُّ بِمَنْ أَنْتَ مِنْهُ" قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَفَلَا أَخَذُ بِسَيْفِي فَأَضْرِبُ بِهِ مَنْ فَعَلَ ذَلِكَ؟ قَالَ: "شَارَكْتَ الْقَوْمَ إِذَا، وَلَكِنْ ادْخُلْ بَيْتَكَ" قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، "فَإِنْ دَخَلَ بَيْتِي؟" قَالَ: "إِنْ حَشِيتَ أَنْ يَبْهَرَكَ شُعَاعُ السَّيْفِ، فَأَلْقِ طَرَفَ رِدَائِكَ عَلَى وَجْهِكَ، فَيُؤْوِيَهُ بِإِثْمِهِ وَإِثْمُكَ، فَيَكُونُ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ"

Ebû Zerr (ra) şöyle rivayet etmiştir. “Rasulullah (s.a.v.) bana şöyle dedi: “Ey Ebû Zerr! İnsanları ölüm sarmış ve evlerdeki ölümler kefenle gömülmüş olduğunda sen ne yapacaksın” Ben: “Allah ve Resulü daha iyi bilir” ya da “Allah ve Resulünün takdiri neyse odur” dedim. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Sabırlı ol” Sonra şöyle devam etti: “Yaşadığın dönemde eğer açlık insanlar üzerinde etkili olursa ve sen camine gittiğinde yatağına dönecek gücü bulamazsan, ne yaparsın?” Ben: “Allah ve Resulü daha iyi bilir” ya da “Allah ve Resulünün takdiri neyse odur” dedim. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “İffetli ol” Sonra şöyle buyurdu: “Eğer insanlar arasında ölüm bu kadar yaygınlaşırsa ve yağ taşları kanla kaplanırsa, sen ne yaparsın?” Ben: “Allah ve Resulü daha iyi bilir” dedim. Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Sen, seninle aynı durumda olanlarla birlikte ol.” Ben: “Ya Resûlullah, kılıcımı alıp bu duruma karşı savaşısam nasıl olur?” dedim. Resûlullah (s.a.v.) şöyle cevap verdi: “O zaman sen de onların arasında olursun; ama evine çekil.” Ben: “Ya Resûlullah, eğer evime girilirse ne yapmalıyım?” dedim. Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Eğer kılıcın ışığından korkuyorsan, elbisenin kenarını yüzüne kapat. Böylece senin suçun ve onların suçu onlara yüklenir ve cehennem ehlinden olursun.”²⁸⁵

Söz konusu rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.) Ebu Zerr’e (r.a.) şiddetli açlıktan dolayı evine yatağına dönecek gücü kalmadığında ne yapacağını sorar ve ona böyle durumlarda iffetli olması gerektiğini belirtir. İffet kelimesinin hangi anlamda kullanıldığı Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sorusundan hareketle bulunabilir. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.) açlık durumundan bahseder. Bundan dolayı insan güçsüz düşer ve diğer insanlardan medet umabilir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu durumda bile iffeti emretmiş, başkalarına el açmaktan nehyetmiştir.

²⁸⁵ İbn Mâce, “Fiten”, 10.

8. Ebû Talha'nın Kavmindeki Kimselerin İffetli Oluşunu Bildiren Hadis

İffetin doğrudan zikredildiği rivayetlerden biri de Hz. Peygamber (s.a.v.) ile Ebû Talha (ö. 34) arasındaki konuşmadır. Bu konuşmada Hz. Peygamber (s.a.v.) Ebû Talha'nın kavmine selamlarını ileterek onların iffetli kimseler olduğunu bildirmiştir.

عَنْ أَبِي طَلْحَةَ قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

أَفَرَأَيْتَ قَوْمَكَ السَّلَامَ، فَإِنَّهُمْ مَا عَلِمْتُ أَعَفَّةً صَبْرًا

Hiz. Peygamber (s.a.v.), Ebû Talha'ya “Kavmine selam söyle. Çünkü onların iffetli ve sabırlı kimseler olduklarını biliyorum” buyurmuştur.²⁸⁶

Zikredilen hadis-i şerifte Hz. Peygamber kavimdeki insanların iffetli olduklarını söylemiştir. Bu hadisteki iffet kelimesi insanlara el açmaktan sakınma, dilenmeme gibi anlamlarda açıklanmıştır.²⁸⁷

9. Yetim Malına El Uzatılmayacağını Bildiren Hadis

Kur'an-ı Kerim'de iffet kelimesinin dört kez zikredildiği ve hangi ayetlerde hangi anlamlarda kullanıldığı birinci bölümde açıklanmıştı. Bunlardan Nisâ suresinin 6. ayeti hadislerde de zikredilmiştir. Söz konusu ayet, *Sahîh-i Buhârî*'de beş kez²⁸⁸ ve *Sahîh-i Müslim*'de bir kez²⁸⁹ nakledilmiştir.

Hiz. Aişe (ra) (ö. 58) ilgili rivayetlerde Nisâ suresinin 6. ayetinin yetim malını yöneten ve onun malını ıslan eden velisi hakkında indiğini belirtmektedir. Hiz. Aişe'nin (ra) açıklamalarından ziyade zikrettiği ayet-i kerîme konumuzla ilişkilidir. Zira iffet, bu ayette dilenmeme anlamında kullanılmıştır. Bununla birlikte ayetle ilgili diğer açıklamalar birinci bölümde yapıldığı için ilgili bölüm incelenebilir.

II. İffetin Mana Olarak Zikredildiği Hadisler

İffet kelimesinin anlam yelpazesini doğru bir şekilde saptamak için kelimeyle alakalı diğer kelime ve kavramların da iffet kelimesiyle birlikte ele alınması gerekir. Bundan dolayı bu bölümde

²⁸⁶ Tirmizî, “Menâkıb”, 76.

²⁸⁷ Müzhiriddin Hüseyin b. Mahmud Zeydânî, *Mefâtih fî şerhi'l-mesâbih* (Kuveyt: Dâru'n-Nevâdir, 2012), 6/356; Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 10/277.

²⁸⁸ Buhârî, “Buyû”, 95; Buhârî, “Vesâyâ”, 22; Buhârî, “Vesâyâ”, 23; Buhârî, Tefsîr, “78”.

²⁸⁹ Müslim, “Tefsîr”, 11.

Kütüb-i Sitte'de iffetle yakından alakalı kelime ve kavramlar incelenecektir. Ancak söz konusu kavramların kesin bir şekilde sınırlarını çizmek zordur. Bundan dolayı iffet kelimesinin en çok çağrıştırdığı kavramlar incelenecektir.

İffet kelimesinin çağrıştırdığı kelime ve kavramlar tezin birinci bölümünde detaylıca incelenmiştir. *Kütüb-i Sitte*'deki hadisler incelenirken de söz konusu bölümdeki kelime ve kavramlar dikkate alınmıştır. Bundan dolayı bu bölümde tekrardan detaylı bir kelime-kavram analizi yapılmayacaktır. Dolayısıyla hayâ, zina, sehâ (cömertlik), kanaat, sabır, rıfk, vera', arzuları dizginleme, vakar gibi kavramlar hadislerde incelenecekler arasında zikredilebilir.

Hadislerde iffetin bir mana olarak detaylıca incelenmesi çalışmanın boyutunu aşacaktır. Çünkü iffetle ilişkili kavramlarla ilgili pek çok rivayet vardır. Bundan dolayı söz konusu kavramlar incelenirken belli başlı hadisler nakledilerek açıklamalar yapılacaktır. Hadisler seçilirken birbirinden farklı rivayetlerin nakledilmesine önem verilmiştir. Farklı eserlerdeki aynı hadisler bir arada değerlendirilmiştir. Zikredilen bu hadisler iffetin anlam yelpazesinin tespitinde bir fikir verecektir. Hadisler rivayet edilirken birinci bölümde olduğu gibi sıhhat tartışmalarına girilmeyecek ve senetler tam olarak nakledilmeyecektir.

A. Hayâ

İffetle alakalı kavramların başında hayâ gelir. Zira her iki kavram da kişinin günahlardan sakınmasını ifade eder. Türkçede genellikle “ar” ile ifade edilen ve insandaki utanma duygusunu çağrıştıran hayâ, kişiyi gûnahtan koruyan ahlakî bir özelliktir. Hayâ, bireyde mahcubiyet hissini uyandırarak hem kendi başınayken hem de toplum içindeyken harama bulaşmaktan korur. Bir kimse hayâ duygusunu kaybettiğinde iyi ile kötü arasında ayırım yapamaz. Bundan dolayı bu kişi diğer insanların gözünde ahlakî olarak değersizleşir. Hz. Peygamber (s.a.v.) ashabına devamlı hayâyı öğütlemiş ve bunun bütün peygamberlerin bir sünneti olduğunu “*İnsanların, önceki peygamberlerin sözlerinden öğrendiği şey şudur: Utanmadıysan dilediğini yap*”²⁹⁰ buyurarak belirtmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) tüm yaşantısında Müslümanlara örnek bir yaşam sunmuştur. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayâsı ashabı tarafından “*Örtüsü içinde olan bir bakire kızıdan daha fazla hayâ sahibiydi.*”²⁹¹ şeklinde ifade edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) hayânın içinde bulunduğu her şeyi güzelleştirdiğini ve hayâsızlığın ise kötüleştirdiğini vurgulamıştır.²⁹² Bununla birlikte hayânın

²⁹⁰ Buhârî, “Edeb”, 78.

²⁹¹ Buhârî, “Edeb”, 77.

²⁹² Tirmizî, “Birr”, 47.

tamamın hayır olduğunu belirtmiştir.²⁹³ Dolayısıyla hayânın olduğu yerde şerden, kötülükten ve çirkinlikten söz edilemez. Hayâ kişiyi ahlakî olarak güzelleştiren bir süs gibidir.

İslam ahlakının özünün hayâ olduğunu²⁹⁴ belirten Efendimiz (s.a.v.) ashabına Allah'tan hakkıyla hayâ etmesini istemiştir. Ashabının “*elhamdülillah, biz hayâ ediyoruz*” cevabı üzerine “*Bu yeterli değil. Allah'tan hakkıyla hayâ etmek, başı ve onun taşıdıklarını, karnı ve onun içerdği şeyleri koruman, ölümü ve çürümeyi hatırlamandır. Kim ahireti isterse, dünyanın süsünü terk eder. Kim bunları yaparsa, Allah'tan hakkıyla hayâ etmiş olur.*” buyurmuştur.²⁹⁵ Hz. Peygamber (s.a.v.) burada organları günahlardan korumanın gerçek hayâ olduğunu belirtmiştir. Bu durum ileride Organların İffet başlığında detaylıca işlenecektir.

Hayâ ile iman arasında ilişki kuran Efendimiz (s.a.v.) hayânın imandan geldiğini ve imanın da cennette olduğunu net bir şekilde ifade etmiştir.²⁹⁶ Hayâ duygusu sahibini cennete götüren bir yoldaştır. Kişi hayâ duygusunu kaybederse kendisinden çirkin söz ve davranışlar hâsıl olur ki bunlar da sahibini cehenneme götürür.²⁹⁷ Hayâsızlık kişiye ancak fenalık kazandırır. Kişinin hem Allah katındaki değerini hem de insanların gözündeki itibarını zedeler.

Hayâ ile ilgili rivayetleri arttırmak mümkündür. Ancak konunun anlaşılması için verilen örnekler yeterlidir. Yukarıda zikredilen hadislerden de hareketle hayânın kişideki utanma duygusu, mahcubiyet hissi olduğunu söyleyebiliriz. Hayâ sahibi bir kimse eylemlerinin sonucunda karşılaşacağı durumları önceden düşünerek hareket eder. Zira hayâ, cinsel açıdan günah olan eylemlerden sakınmayı ifade ettiği gibi kişinin kendisini utanç duruma düşürecek, başkalarının gözündeki saygınlığını kaybettirecek, ismini lekeleyecek söz ve davranışlardan kaçınma erdemidir. Hayâ sahibi kimse ahlakî olarak iyilik ve güzelliği elde eder. Nefsin arzularına uyarak sapıtmaktan kurtulur. Hayâsı sayesinde kişi, Allah'ın sevdiği ve değer verdiği kullardan olurken aynı zamanda insanlar arasında saygın ve şerefli bir konuma da sahip olmaktadır. Dolayısıyla kişi hayâsı sebebiyle günaha girmekten mahcubiyet duyacak ve bu yüzden bu eylemlerden sakınacaktır.

Hayâ ile iffet son derece ortak anlamlar içerse de bazı farklılıkları içerir. Hayâ, kişideki utanma duygusunun karşılığı olduğundan dolayı günah olmasa da bazı hatalı durumlar karşısında kişinin yüzü kızarabilir. Bu yüz kızarması onun hayâsından kaynaklanır. Buradan hareketle hayânın duygusal ve psikolojik bir boyutu olduğu söylenebilir. Dolayısıyla hayânın sadece günah eylemlerle

²⁹³ Müslim, “İmân”, 60.

²⁹⁴ İbn Mâce, “Zühd”, 17.

²⁹⁵ Tirmizî, “Sıfatü'l-kıyâme”, 14.

²⁹⁶ Buhârî, “İmân”, 3; İbn Mâce, “Zühd”, 17.

²⁹⁷ İbn Mâce, “Zühd”, 17.

ilişkisi olmayıp genel bir utanma halinin karşılığıdır. İffet ise utanma duygusunun ötesinde kişinin günahlardan sakınmasını ifade eden bir erdemdir. İffet, duygudan ziyade kişinin nefesine hâkim olmasıyla ilişkilidir.

Hayâ ile iffet birbiriyle çok yakından ilişkili iki kavramdır. Yukarıda zikredilen duygusal-irade ayrımı durumu net bir şekilde özetlemektedir. Örneğin bir kimse baş başa kaldığı bir kadınla birlikte olmaktan çekinir ve oradan uzaklaşır. Bu kişinin kadınla ilişkiye girecek olmasından mahcubiyet duyması hayâsını, nefesine hâkim olarak oradan uzaklaşması iffetini gösterir. Bununla birlikte duygusal-irade ayrımının her zaman için kesin çizgilerle ayrılan bir ayrım olmadığı unutulmamalıdır.

B. Zinadan Sakınmak

İffetsizlik olarak nitelenebilen zina gayr-i meşru cinsel ilişkiler için kullanılan bir kavramdır. Ayet ve hadislerde haram olduğu net bir şekilde ifade edilmiştir. İffetsizlik ile zina birbiriyle son derece yakın anlamı ifade etmektedir. Bundan dolayı zina ile ilgili rivayetler ve iffetle olan ilişkisi incelenecektir.

Zina, kişinin şehvî arzularına yenik düşerek cinsel ihtiyaçlarını haram yollarla karşılamasıdır. Allah (cc) zinaya yasaklamakla birlikte zinaya sebebiyet verecek her türlü yoldan uzak durulmasını da emretmiştir.²⁹⁸ Hz. Peygamber (s.a.v.) de hadislerinde zinanın haram olduğunu, büyük günahlardan sayıldığını, kişiyi cehenneme götüreceğini pek çok defa dile getirmiştir. Nitekim Yüce Allah'ın kıyamet gününde zina eden yaşlı kimseyle konuşmayacağını, onu temize çıkarmayacağını, onun yüzüne bakmayacağını belirtmiştir.²⁹⁹ Bununla beraber “*Zina eden kimse, zina ederken Mü'min olarak zina etmez*” buyurarak zinanın ciddi sonuçlarını vurgulamıştır.³⁰⁰ Ayrıca kişiyi en çok cehenneme götüren şeyin dil ve cinsel organ olduğunu ifade ederek ashabını uyarmıştır.³⁰¹

Zina sadece bireyi etkileyen bir fiil değildir. Bireyle birlikte toplumu ve nesli de etkileyen, onlar üzerinde olumsuz sonuçlar bırakan bir eylemdir. Dolayısıyla kişinin cinsel arzularının kontrol altında tutulması gerekmektedir. Bu sebeple Hz. Peygamber (s.a.v.) bekârlara evliliği tavsiye ederken “*Ey gençler topluluğu! Kim evlenmeye gücü yetiyorsa evlensin. Çünkü evlilik gözü haramdan, cinsel*

²⁹⁸ İsrâ, 17/32.

²⁹⁹ Müslim, “İmân”, 172.

³⁰⁰ Buhârî, “Hudûd”, 6.

³⁰¹ Tirmizî, “Birr”, 62.

*organı iffetsizlikten korur. Gücü yetmeyenler ise oruç tutsun; çünkü oruç onun için bir kalkandır”*³⁰² buyurmuş ve topluma da bekârların evliliğine yardım etmelerini tavsiye etmiştir.³⁰³

Zinadan korunma yolları arasında zinaya sebebiyet verecek her türlü söz, davranış ve ortamdan uzak durulması, bekârların evlenmesi/evlendirilmesi, oruç tutulması zikredilebilir. Kendilerini zinadan koruyan kimseler ise çeşitli şekillerde mükâfatlandırılacaktır. Nitekim Efendimiz (s.a.v.) “*Her kim, iki dudağı arasındakiini ve iki bacağı arasındakiini garanti ederse, ona cenneti garanti ederim*” buyurmuştur. Bununla birlikte hiçbir gölgenin bulunmadığı ahiret gününde arşın gölgesinde gölgelenenler arasında zinaya çağrıldığı halde “Ben Allah’tan korkarım” diyerek sakınan kişi zikredilebilir.³⁰⁴ Zinadan sakınan kimse iffetli bireydir. Dolayısıyla zinadan korunma yolları aynı zamanda bireyin iffetli olmasının ve iffetli kalmasının yollarındandır.

Zina ve zinanın dünyevî ve uhrevî sonuçlarıyla ilgili daha pek çok rivayet vardır. Konunun anlaşılması için mezkûr rivayetler yeterlidir. Zinanın ifade ettiği anlam açıktır. Ayet ve hadislerde haramlığı sabittir. Zina ve iffet birbirine tamamen zıt olan iki kavramdır. İffet, kişinin iradesi ile ilişkili olup nefsin isteklerini kontrol altına almasıyken zina, nefsin üzerindeki bu kontrolün kaybedilmesi sonucu ortaya çıkan haram yollarla elde edilen cinsel tatmindir. İffet, zina gibi haram fiilleri önlemeye yönelik bir mekanizma iken zina, iffetsizliğin bir sonucudur. İffetli bireylerin nefsi kontrol etme mekanizması güçlü olduğundan zina yapma eğilimleri de çok daha düşüktür. Dolayısıyla iffet ile zinanın aynı anda bir arada bulunması söz konusu değildir.

Zina ve iffetin bireye ve topluma yönelik etkileri de bulunmaktadır. Öncelikle iffetli bireyler nefsin kontrol mekanizmasını ellerinde tutarak öz saygısını artırmaktır. Bu durum toplum içinde saygın bir konumda bulunmalarını sağlar. Aile ve toplum güvenini tesis ederler. Diğer yandan iffetsiz bireyler kontrol mekanizmasına hâkim olmadıklarından dolayı nefsin esiri olmuş durumdadır. Bu kimseler toplum tarafından hoş karşılanmaz. Zira bu kimseler aile içindeki güveni sarsan ve toplum yapısını bozan kişiler arasındadır.

Günümüzde iffet ve zinanın anlam ve kapsamı değişmektedir. Zinanın modern algısı onu suç olmaktan uzaklaştırmaktadır. Ahlakî değerlerin aşındırılmasıyla cinsel özgürlük kavramının yanlış anlaşılması iffetin göz ardı edilmesine sebep olmaktadır. İnsanlar arasında gün geçtikçe benimsenen zina, iffeti yok etmektedir. Diğer yandan iffetli bireylerin zinadan uzak kalmaları kendi öz saygılarını arttırdığı gibi toplumun ahlakî değerlerinin muhafaza edilmesini ve neslin korunmasını sağlamaktadır. Bunlarla beraber iffetin modern algısı da iffeti sadece zina ile ilişkili bir kavram haline getirmektedir.

³⁰² Buhârî, “Nikâh”, 3.

³⁰³ Ebû Dâvûd, “İmâre”, 20.

³⁰⁴ Buhârî, “Ezân”, 36.

Ancak önceki bölümlerde de üzerinde durduğumuz gibi iffetin anlam alanı bundan çok daha fazladır. Örneğin bir kimsenin zina yapması aynı zamanda iffetsizlik yapması demektir. Ancak iffetin diğer anlamıyla ilişkili olarak bir kişinin dilenmesi o kişiyi zinakâr yapmaz, iffetsiz yapar. Dolayısıyla iffet daha kapsamlı bir kelimedir.

C. Sehâ (Cömertlik)

İffet kelimesinin bir anlamı da mal ve mülk ile ilgilidir. Nitekim Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerdeki kullanımlar buna örnektir. Özellikle hadislerde başkalarından istemenin yerildiği ifade edilmişti. Hz. Peygamber (s.a.v.) ashabına devamlı olarak veren el olmayı tavsiye etmiştir. Bu başlıkta veren el olma yani sehâ (cömertlik) rivayetleri incelenecektir. Bu rivayetlerin incelenmesi iffetin hangi kapsamlarda kullanıldığını gösterecektir.

Sehâ kelimesiyle de ifade edilen cömertlik el açıklığı olarak tanımlanabilir.³⁰⁵ Efendimiz (s.a.v.) ashabına cömertliğiyle de örnek olmuştur. Ashabı tarafından insanların en cömerdi olarak tanınan³⁰⁶ Efendimiz (s.a.v.) kendisinden bir şey isteyenlere asla yok demezdi.³⁰⁷ Bir keresinde kendisine örülüp hediye edilen hırkayı isteyen bir kimseye hırkayı düşünmeden vermiştir.³⁰⁸ Efendimiz (s.a.v.) yapılan infakın tamamının infak sahibine hayır getireceğini koyun etini dağıtma hadisesinde açıklamıştır. Hz. Aişe (ra), koyunun ön kolları hariç tamamını dağıttığında Efendimiz (s.a.v.) bununla ilgili olarak “Ön kol hariç tamamı (sevap olarak) bize kalmıştır” buyurmuştur.³⁰⁹

Hz. Peygamber (s.a.v.) “*Yalnızca şu iki kişiye gıpta edilir: Allah'ın mal verdiği ve bu malı hak yolunda harcayan kimseye ve Allah'ın hikmet verdiği, bu hikmetle hükmeden ve onu öğreten kimseye*” buyurarak cömert kimseleri övmüştür. Cömert kimselerin diğerlerinden daha hayırlı olduğunu çeşitli şekillerde belirten efendimiz “*Üst el (veren el) alt elden (alan elden) daha hayırlıdır. Üst el harcayan eldir, alt el dilenen eldir.*” buyurarak insanları veren el olmaya teşvik etmiştir.³¹⁰

Cömertlik ile malın eksilmeyeceğini, aksine bereketleneceğini vurgulayan Efendimiz (s.a.v.) bu konuda yemin ederek “*Üç şey üzerine yemin ederim: Sadaka vermekle hiçbir mal eksilmez. Bir kimse haksızlığa uğrar ve buna sabrederse, Allah onun izzetini artırır. Bir kimse başkalarına el*

³⁰⁵ Kubbealtı Lugatı. “cömertlik”. Erişim: 2024. <https://lugatim.com/s/c%C3%B6mertlik>

³⁰⁶ Buhârî, “Savm”, 7.

³⁰⁷ Buhârî, “Edeb”, 39.

³⁰⁸ İbn Mâce, “Libâs”, 1.

³⁰⁹ Tirmizî, “Sıfatü'l-kıyâme”, 33.

³¹⁰ Buhârî, “Zekât”, 18; Müslim, “Zekât”, 94; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 28; Nesâî, “Zekât”, 52.

açarsa, Allah ona fakirlik kapısını açar.” buyurmuştur.³¹¹ Hz. Peygamber (s.a.v.) infak etmekle fakirleşilmeyeceğini, fakirleşmenin asıl sebebinin insanlara el açarak dilencilik yapmak olduğunu net bir şekilde ifade etmiştir.

Cömertliğin zıttı cimriliktir. Cimrilik insanda bulunan en kötü huydur.³¹² Hz. Peygamber (s.a.v.) cimrilikleri yüzünden helak olmuş insanlardan bahsetmiş ve bu konuda ashabını uyarmıştır.³¹³ Efendimiz (s.a.v.) yapmış olduğu dualarda cimrilikten Allah’a sığınmıştır.³¹⁴ Cimrilikten özellikle kaçınan Efendimiz (s.a.v.) iman ile cimriliğin bir arada olmayacağını vurgulamıştır.³¹⁵

Hz. Peygamber (s.a.v.) *“Her gün sabah olduğunda iki melek iner. Bunlardan biri, 'Allah'ım, infak edene (bağış yapana) karşılığını ver,' der. Diğeri ise, 'Allah'ım, cimrilik edeni (tutucu olana) (malını) telef et,' der”* buyurarak meleklerin cömert kimse için hayır dilediklerini belirtmiştir.³¹⁶ Ayrıca Efendimiz (s.a.v.) cömert ile cimriyi göğsünde demir zırh bulunan kimseye benzetmiştir. Cömert kimse infak ettikçe zırhı genişlemekte, cimri kimse malını tuttukça zırh daralmaktadır.³¹⁷

Cömertlikle ilgili daha pek çok rivayet nakledilebilir. Ancak konunun anlaşılması için bu kadar rivayetin zikredilmesi yeterlidir. İnsan fıtratı gereği cimriliğe yatkındır.³¹⁸ Nefis daima biriktirmek ister. İffet tam bu noktada devreye girer. Kişideki biriktirme arzusunu kontrol altına alarak paylaşma duygusunu yani cömertliği ortaya çıkarır. Cömert olan biri ise başkalarına el açıp dilenmez. Dolayısıyla iffet ile cimriliğin bir arada bulunması söz konusu değildir. Zira cimrilik mala düşkünlüğü getirir. Bu durum da başkalarından daha fazlasını istemeye ve dilenmeye sebep olur. Bunlar ise iffet ile uyuşmayan eylemlerdir. Zira iffet, dilenmeyi değil cömertliği gerektirir. Cömertlik, iffetin somut bir yansımasıdır. Çünkü cömertlik daha çok paylaşmakla ve veren el olmakla mümkündür.

Cimriliğin sebep olduğu bir diğer durum da kişinin diğer insanlar arasındaki saygınlığını kaybetmesidir. Ayrıca birey cimriliği yüzünden öz saygısını da kaybetmektedir. Dolayısıyla her iki durum da iffet ile bağdaşmaz. Zira iffet bireyin öz saygısını ve insanlar arasındaki saygınlığını sağlar.

Günümüzde iffet ile cömertlik arasındaki ilişki unutulmak üzeredir. Özellikle günlük kullanımlarda bu durumla karşılaşılmaz. Dolayısıyla iffet ile cömertlik arasındaki ilişkilerin

³¹¹ Tirmizî, “Zühd”, 17.

³¹² Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 21.

³¹³ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 46.

³¹⁴ Buhârî, “De‘avât”, 37.

³¹⁵ Nesâî, “Cihâd”, 8.

³¹⁶ Buhârî, “Zekât”, 27.

³¹⁷ Buhârî, “Zekât”, 28.

³¹⁸ Nisâ, 4/128.

hadislerden hareketle tekrardan gündeme getirilmesi önemlidir. Bu durum günümüzde iffetin anlam zenginliğini ortaya çıkaracaktır.

D. Kanaat

İffet ile alakalı kavramlardan biri de kanaattir. Kısaca elindekine razı olarak az ile yetinme şeklinde tanımlanabilir.³¹⁹ İffet kelimesinin zikredildiği hadisler incelenirken kanaatkârlığa da vurgu yapılmıştı. Bu başlıkta kanaat rivayetleri ve iffet ile olan ilişkileri irdelenecektir.

İnsanoğlu fitratı gereği hep biriktirmek, malını fazlalaştırmak ister. Bununla ilgili Efendimiz (s.a.v.) “*Âdemoğlunun bir vadi dolusu altını olsa, bir diğerine sahip olmak ister. Onun ağzını (ihtirasını) ancak toprak doldurur. Allah, tövbe edenin tövbesini kabul eder.*” buyurmuştur.³²⁰ Kanaat insandaki bu hırsı törpüleyen bir erdemdir. Çünkü kişi kanaati sayesinde elindekine rıza gösterir ve mal üzerindeki hırsı zayıflar. Hz. Peygamber (s.a.v.) “*Ey Ebû Hureyre! Takva üzere ol ki insanların en ibadet edeni olasın. Kanaatkâr ol ki insanların en şükredeni olasın. İnsanlar için sevdiğini kendin için de sev ki mümin olasın. Komşuna iyi davran ki Müslüman olasın. Az gül, çünkü çok gülmek kalbi öldürür.*” buyurarak kanaatkâr kimsenin insanların en şükredicisi olduğunu vurgulamıştır.³²¹ Allah Resulü (s.a.v.) kanaatkârlık konusunda da Müslümanlara en güzel örnek olmuştur. Ashabına her zaman ellerindekilerle yetinerek mal biriktirmek için başkalarına el açmamalarını öğütlemiştir.³²²

Hz. Peygamber (s.a.v.) gerçek zenginliği ifade ederken “*Gerçek zenginlik mal-mülk çokluğunda değildir. Bilakis zenginlik gönül tokluğudur*” buyurmuş³²³ ve asıl zenginliğin gönül zenginliği olduğunu vurgulamıştır. Nitekim gönlü zengin olanın eli de zengin olur. Gönlü zengin olan mal biriktirme yarışına girmez. Elindekilerle yetinir, kimseye el açmaz.

Kanaatin zıttı açgözlülük, tamah ve hırstır. İnsanoğlundaki mala olan sevgisini hemen kesemez. Bununla ilgili Hz. Peygamber (s.a.v.) “*Âdemoğlu yaşlanır ve onunla birlikte iki şey de büyür: mal sevgisi ve uzun yaşama arzusu.*” buyurarak dikkat çekmiştir.³²⁴ Mal sevgisi konusunda ümmetine “*Her ümmetin bir fitnesi vardır, benim ümmetimin fitnesi ise maldır.*”³²⁵ buyurarak uyarıda

³¹⁹ Mustafa Çağrı, “Kanaat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001).

³²⁰ Müslim, “Zekât”, 116.

³²¹ İbn Mâce, “Zühd”, 24.

³²² İbn Mâce, “Zekât”, 26.

³²³ Buhârî, “Rikâk”, 15.

³²⁴ Buhârî, “Rikâk”, 5.

³²⁵ Tirmizî, “Zühd”, 25.

bulunan Efendimiz (s.a.v.) insanın gözünü doyuracak, hırsını kesecek şeyin yalnızca toprak olduğunu da belirtmiştir.³²⁶ Hz. Peygamber (s.a.v.), nefsindeki açgözlülüğü törpüleyen Müslümanı “*Müslüman olan, yeterli geçime sahip kılınan ve Allah’ın kendisine verdiklerine kanaat etmesini bilen kurtulmuştur*” buyurarak müjdelemiştir.³²⁷

Allah’ın Kanaatkâr Kimseleri Sevdiğini Bildiren Hadis başlığında kanaat ile ilgili zikredilen açıklamaları da dikkate alarak iffet ile kanaat arasında sıkı bir ilişkinin olduğunu söylemek mümkündür. Zira iffet, nefsin genel olarak arzu ve isteklerini kontrol altında tutarken kanaat, özellikle nefsin mal biriktirme ve mal sevgisi gibi arzularını kontrol altında tutar.

İnsanoğlu sahip olduğu şeylerle yetinmek yerine hep elindekinin daha fazla olmasını ister ve bunun için çalışır. Kanaat, insandaki biriktirme arzusunu ve harcama özgürlüğünü dengeleyen ve kontrol altında tutan bir erdemdir. Kanaat, insandaki aşırı istek ve arzuları törpüler. Bu sayede insanın mala düşkünlüğü ve mal sevgisi azalır. Kanaat, gerçek zenginliğin gönül zenginliği olduğunu belirtir. Dolayısıyla insan elindeki az da olsa onunla yetinir, daha fazlası için çaba göstermez. Mal biriktirmek için başkalarına el açıp dilenmez. Bu anlamda kanaat ve iffet birbiriyle örtüşür. Zira her ikisi de aynı şeyi ifade eder. Dolayısıyla kanaatkâr kimsenin iffetli (dilenmeme anlamında) olduğunu söylemek mümkündür. Ancak iffet kavramı daha zengin bir anlam yelpazesine sahip olduğundan dolayı her iffetli kimse için kanaatkâr nitelemesi yapılamaz.

Kanaat sahibi birey elindekilerle yetinerek daha fazlasını elde etmek için çabalamadığından dolayı öz saygınlığı yüksek bireylerdir. Bu kimselerin saygınlığı diğer insanların gözünde de yüksektir. Dolayısıyla kanaat sahibi bireyler in bu özelliklere haiz olması iffet ile tam olarak uyumaktadır.

Günümüzde insanlar arasındaki tüketim çılgınlığı kanaat erdeminin göz ardı edilmesine sebep olmaktadır. Aynı şekilde önceki başlıklarda da ifade edildiği gibi cinsel özgürlüğün yanlış anlaşılması da iffetin görmezden gelinmesine neden olmaktadır. Ayrıca iffet ile kanaat arasındaki ilişkinin varlığı unutulmuş durumdadır. Cömertlik erdeminde de olduğu gibi kanaat ile iffet arasındaki ilişkinin özellikle hadislerden hareketle temellendirilmesi kavramların değerini artırmak için önemli bir husustur.

³²⁶ Müslim, “Zekât”, 116.

³²⁷ Tirmizî, “Zühd”, 32.

E. Dilenmekten Sakınmak

İffetin mal-mülk ile alakalı tanımı dilenmeyle doğrudan ilişkilidir. Zira iffet başkalarına el açmamak, dilenmemek, insanlardan bir şey istememektir. Dolayısıyla dilencilik ile iffet birbirinin zıttı olan kelimelerdir.

Dilencilik insan onuruyla bağdaşmayan bir eylemdir. Zorunlu haller dışında dilenme helal kabul edilmemiştir. Zorunlu halleri Hz. Peygamber (s.a.v.) “*Şüphesiz dilenmek yalnızca üç durumda caizdir: Birincisi, çok ağır bir fakirlik içinde olan kişi; ikincisi, büyük bir borç altında ezilen kişi; üçüncüsü ise, acı veren bir kan davası veya benzeri bir yükümlülük içinde olan kişidir*” buyurarak açıklamıştır.³²⁸ Esasen insanların dilenmenin tam hakikatini anlamadığını düşünen Efendimiz (s.a.v.) “*Eğer dilenmenin içerdiği gerçeği bilseydiniz, hiç kimse kimseye bir şey istemek için gitmezdi*”³²⁹ buyurarak konunun önemine dikkat çekmiştir.

İnsanlardan bir şey istemeyi alışkanlık haline getiren kimseler ile kazancını el emeği ile elde edenler kesinlikle bir değildir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu durumu şu şekilde izah etmiştir: “*Nefsimi elinde tutan Allah’a yemin ederim ki, birinizin kendi ipini alıp odun toplaması ve sırtında taşımaması, birine gidip malını dilenmesinden daha hayırlıdır; isterse o kişi ona versin, isterse vermesin.*”³³⁰ Hz. Peygamber (s.a.v.) el emeği ile kazancın üzerinde daima durmuş ve kendi hayatında kendi geçimini farklı zamanlarda çobanlık, ticaret gibi mesleklerle idame ettirmiştir. Peygamberlik yıllarında da bu davranışını devam ettirmiş ve kimseden bir şey beklememiştir.

Dilencilikten sakınan kimseler Efendimiz (s.a.v.) tarafından farklı rivayetlerle müjdelenmiştir. Bunlardan birinde “*Kim bana insanların hiç bir şey istemeyeceğini garanti ederse, ben de ona cenneti garanti ederim*” buyurmuştur.³³¹ Efendimiz (s.a.v.) her zaman için veren el olmayı öğütlemiştir. Veren el olma ile ilgili rivayetler iffetin zikredildiği hadisler açıklanırken nakledilmiş ve gerekli açıklamalar yapılmıştır.

İffetin mal-mülk ile ilişkili tanımının doğrudan dilenmemek olduğu açıklanmıştı. Dolayısıyla dilenmek ile iffet birbirine tamamen zıt kavramlardır. Birinin varlığı diğerrinin yokluğunu gerektirir. İffetli bireylerin öz saygıları fazla ve toplum içinde şan ve şeref bakımından itibarları yüksektir. Zira iffet, nefse hâkim olarak yanlış eylemlerin ortaya çıkmasını ve bu sebeple kişinin saygınlığını kaybederek küçük düşmesini engeller. Diğer yandan dilenmek, başkalarına muhtaç olmak demektir.

³²⁸ İbn Mâce, “Ticâret”, 25.

³²⁹ Nesâî, “Zekât”, 83.

³³⁰ Buhârî, “Zekât”, 50.

³³¹ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 28.

Dilenmeyi huy edinen bir kimse nefsin mal biriktirme isteklerine boyun eğmektedir. Dolayısıyla öz saygısını ve insanlar arasındaki saygınlığını kaybetmektedir.

Ekonomik kriz, savaş ve doğal afetler gibi sebeplerden dolayı insanlar yardıma muhtaç duruma düşebilmektedir. Bu durumdaki insanlara yapılan yardımlar dilenme kapsamında değerlendirilmez. Zira bu kimseler nefislerinin isteği sonucu değil karşılaştıkları sıkıntılı durumlar dolayısıyla yardım talep etmektedir. Bundan dolayı söz konusu insanların yardımları kabul etmesi iffetten sapma olarak değerlendirilmez. İffetten sapan bireyler, dilenmeyi huy edinen ve normal şartlarda insanlara el açan kimselerdir.

Günümüz toplumunda dilencilik yaygınlaşmakta ve bu konudaki suiistimaller artmaktadır. İffet ile dilenme arasında bir ilişki kurulamamaktadır. Dolayısıyla iffet ve dilenme arasında temellerini ayet ve hadislerden alan bir ilişkinin kurulması önemlidir. Kişilerin nefislerine hâkim olarak öz saygılarının artırılmasını sağlamak dilenme eylemini azaltacaktır. Zira iffetli bireyler dilenmeye çok daha az eğilimli kimselerdir.

F. Sabır

Sözlükte dayanılamayacak acı, hastalık, sıkıntı, yoksulluk gibi durumlar karşısında şikâyet etmeden tahammül gösterme olarak tanımlanan sabır, iffet ile ilişkili kavramlardan biridir.³³² Sabır ile ilgili pek çok açıklama yapılabilir, çeşitlerinden söz edilebilir, ayet ve hadislerden pek çok örneği sıralanabilir. Ancak bu başlıkta iffet ile olan ilişkisi hadisler üzerinden değerlendirilecektir.

Sabır, insanların hayatlarında vazgeçilmez bir yere sahiptir. İslam'ın ilk yıllarından itibaren Müslümanlara karşı işkence, zulüm ve baskılar artmıştır. Müslümanlar ise tüm bu sıkıntılara şikâyet etmeden tahammül göstermişlerdir. Bununla ilgili olarak Habbab b. Eret (ra) görmüş olduğu işkencelerden dolayı Efendimize (s.a.v.) gelerek kurtuluş duası istemiştir. Bunun üzerine Efendimiz (s.a.v.) geçmiş ümmetlerde çok daha çetin sıkıntılarla karşılaşmalarına rağmen dinlerinden dönmeyen kimselerden bahsetmiştir.³³³ Dolayısıyla Hz. Peygamber (s.a.v.) sıkıntılı durumlar karşısında şikâyet etmeden sabredilmesini istemiştir. İnsan eğer gözleriyle imtihan edilerek kör olur ve isyan etmeyip sabrederse o kimseye cennet müjdelenmiştir.³³⁴

Sabır kişiye dayanma gücü ve direnme azmi verir. Sabreden kimseye Allah'ın yardımını “*Kim sabrederse, Allah ona dayanma gücü verir. Kimseye sabırdan daha hayırlı ve daha geniş bir ikram*

³³² Kubbealtı Lugatı. “sabır”. Erişim: 2024. <https://lugatim.com/s/sab%C4%B1r>

³³³ Buhârî, “Menâkıbü'l-ensâ”r, 29.

³³⁴ Buhârî, “Merdâ”, 7.

verilmemiştir.”³³⁵ buyurarak belirten Efendimiz (s.a.v.) sabreden ile sabretmeyen kimsenin aynı olmayacağını “İnsanlarla bir arada yaşayan ve onların eziyetlerine sabreden mümin, insanlarla bir arada yaşamayan ve onların eziyetlerine sabretmeyen müminden daha büyük ecre nail olur.” hadisiyle ifade etmiştir.³³⁶

Sabır, karşılaşılan olaylara gösterilen dirençtir. Bu direncin büyük olmasıyla birlikte en baştan beri var olması da önemlidir. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.) çocuğunu kaybeden kadını teselli ederken kadın Efendimizi (s.a.v.) tanımayarak terslemişti. Bunun üzerine Efendimiz (s.a.v.) “Sabır, sıkıntının ilk başa geldiği anda olmalıdır.”³³⁷ hadisini zikrederek sabrın devamlılığına vurgu yapmıştır.

Sabır, sıkıntılar karşısında itidalli davranmaktır. Sabır, ani kararlar verilerek yanlış hareketlerin yapılmasını engeller. Nitekim bir hadiste “Güçlü kimse, insanları güreşte yenen değil, bilakis öfke anında kendisine hâkim olandır.”³³⁸ buyrularak sabrın doğru karar almadaki önemine dikkat çekilmiştir. Zira öfkesini yutarak sabreden kimseye cennet nimetleri müjdelenmiştir.³³⁹ Sabır, sıkıntılar karşısında şikâyet etmeyip yardımı Allah’tan dilemektir.

Hastalık ve musibetlere karşı sabır, öfke ve şiddete karşı sabır, haram ve yasaklara karşı sabır gibi pek çok sabır çeşidinden söz etmek de mümkündür. Bahsedilen bu çeşitlerden biri de haramlara karşı sabırdır. Yani bir kimsenin yapması muhtemel bir haram karşısında nefesine hakim olarak direnç göstermesi ve harama bulaşmamasıdır.

Sabırla ilgili örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ancak iffetle olan ilişkisini ele almak için bu kadarını zikretmek yeterlidir. Sabır, sıkıntılar karşısında isyan etmemektir. Bu anlamda kişinin nefesine hâkim olmasını ifade eder. Çünkü nefis, karşılaşılan zor ve sıkıntılı durumlar karşısında şikâyet etmeye meyillidir. Kişi nefsin bu eğilimini kontrol altında tutarak dayanıklılık gösterir. İffet ve sabır bu noktada örtüşürler. Zira her ikisinde de nefsin isteklerini kontrol altında tutma anlamları bulunmaktadır. İffet, nefsin arzularını kontrol altında tutarak bireyin günaha girmesini engellerken sabır, nefsin sıkıntılı süreçler karşısındaki fevri isteklerini kontrol altında tutarak ölçü dışına çıkmasına mani olur. Dolayısıyla her iki erdem de bireyin itidal çizgisinde kalmasına vesile olur.

İffet ile sabır kavramları birbiriyle çok alakalı iki kavramdır. İffetli olmak, birçok durumda kişinin karşılaştığı manevî ve ahlakî imtihanlarda sabırlı olmasını gerektirir. Örneğin bir kişinin yabancı bir kadınla bir arada bulunduğu anda iffetli kalabilmesi için sabırlı davranarak nefsin arzularını

³³⁵ Müslim, “Zekât”, 124.

³³⁶ İbn Mâce, “Fiten”, 23.

³³⁷ Buhârî, “Cenâiz”, 31.

³³⁸ Buhârî, “Edeb”, 76.

³³⁹ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 3.

ve çevresel faktörleri kontrol altında tutması gerekir. Dolayısıyla bu durumda sabır, iffetin bir nevi dayanak noktasını oluşturur.

Günümüzde sabır ve iffet hemen hemen birbirinden bağımsız iki kavram olarak düşünülmektedir. Ancak her ikisi de kişinin nefesine hâkim olması noktasında ortak anlamlar taşır. Bununla birlikte sabır daha çok zor ve sıkıntılı süreçler karşısında gösterilen metanet için kullanılırken iffet daha ziyade nefsin günaha sevk eden arzu ve isteklerinden kaçınma anlamında kullanılmaktadır. Daha dar anlamda ise haramlardan kaçınma konusunda gösterilen sabır, iffet ile haramlardan sakınma anlamıyla ilişkilidir. Benzer şekilde geçim darlığına karşı gösterilen sabır da iffet ile dilenmemek anlamında bir alaka taşır.

G. Rıfk (Yumuşak Başlılık)

Yumuşak başlılık, yumuşak huyluluk, naziklik, kibarlık gibi anlamlara gelen rıfk, iffetle ilişkili kavramlardan biridir. Hz. Peygamber (s.a.v.) Müslümanlara yumuşak huylu olmalarını tavsiye etmiş ve yaşantısıyla da bizzat örnek olmuştur. Kabalıktan, şiddetten, küfür ve hakareten daima sakındırmış ve kendisi de uzak durmuştur. Bu başlıkta rıfk hadisleri ve rıfkın iffetle olan ilişkisi incelenecektir.

Hz. Peygamber (s.a.v.), Abdü'l-kays oğullarından Eşecc'e *“Allah'ın sevdiği şu iki özellik sende bulunmaktadır: Hilmi sahibi olmak ve ağırbaşlı olmaktır.”* buyurarak yumuşak başlılığın Allah tarafından sevilen bir özellik olduğunu beyan etmiştir.³⁴⁰ Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.) Yüce Allah'ın refik olduğunu belirtmiş yumuşaklıkla yapılan işlere daha fazla sevap verdiğini vurgulamıştır.³⁴¹

Hadis-i şeriflerde zayıf kimselere rıfk ile (yumuşak) davrananlar cennetle müjdelendiği³⁴² ve cana yakın ve yumuşak huylu olanlara cehennem ateşi haram kılınmıştır.³⁴³ Hz. Peygamber (s.a.v.) daima yumuşaklığı emretmiştir. Nitekim devesi huysuzlaşınca Efendimiz (s.a.v.) ona yumuşak davranmasını söyledi. Benzer şekilde Yahudiler Efendimize (s.a.v.) karşı *“es-sâmu aleyküm”* (ölüm üzerinize oldun) deyince Hz. Aişe de onlara aynı şekilde karşılık vermişti. Bunun üzerine Efendimiz (s.a.v.) *“Ey Aişe! Sakin ol. Yumuşak olmalı, kaba ve kötü konuşmaktan sakınmalısın”* buyurarak Hz. Aişe'ye yumuşaklığı emretmiştir.³⁴⁴

³⁴⁰ Müslim, “İmân”, 6.

³⁴¹ Müslim, “Birr”, 24.

³⁴² Tirmizî, “Sıfatü'l-kıyâme”, 48.

³⁴³ Buhârî, “Edeb”, 38.

³⁴⁴ Tirmizî, “Sıfatü'l-kıyâme”, 45.

Yumuşak huyluluk (rıfk) öyle bir davranıştır ki bulunduğu şeyi güzelleştirirken ondan mahrum kalanlar ise çirkinleşir.³⁴⁵ Rıfk, konuşurken kibar olmak, küfür ve kaba sözlerden uzak olmaktır. Rıfk, insanlara karşı nazik olmak, kaba davranışlardan kaçınmaktır. Rıfk, lanet etme değil hayır dileğinde bulunmaktır. Kısaca tüm hal ve hareketlerimizde kırıcı olmamaktır. Rıfk sahibi olmayan kimseler için Efendimiz (s.a.v.) “*Rıftan mahrum olan hayırdan da mahrum olur*” buyurarak hayırdan uzak olduklarını belirtmiştir.³⁴⁶

Hız. Peygamber (s.a.v.) yumuşak huyluluğu emretmekle birlikte kabalığı da yasaklamıştır. “*Mü'min, kötü söz söyleyen, lanet eden, çirkin işler yapan ve hayâsızca konuşan kimse değildir*” buyurarak Müslümanın konuşurken nazik olmasını, kaba ve küfürden sakınmasını emretmiştir.³⁴⁷ Kabalığın yasaklanması sadece insanlar için geçerli değildir, Hayvanlar, bitkiler, zaman ve hatta hastalık gibi durumlar için de geçerlidir. Nitekim Hız. Peygamber (s.a.v.), insanları ashâb-ı kirâma,³⁴⁸ ölümlere,³⁴⁹ horoza,³⁵⁰ zamana,³⁵¹ rüzgâra,³⁵² sıtmaya³⁵³ sövmekten nehyetmiştir. Aynı şekilde mescide küçük abdesti yapan kimseyi azarlayanları uyarmıştır.³⁵⁴ Kendisine nasihat vermesini isteye bir kimseye Efendimiz (s.a.v.) birkaç kez “*kızma*” buyurarak onu yumuşak huylu olmaya davet etmiştir.³⁵⁵

Rıfk ve iffetin birbiriyle olan ilişkisi daha çok odak noktalarıyla ilgilidir. İffetli birey, nefsin isteklerine hâkim olarak öz saygısı ve öz denetimi gelişmiş kimsedir. Dolayısıyla olaylar karşısında haram sonuçlar doğuracak yolları seçmekten kaçınır. İffetli birey yaptığı tercihlerde daima ölçülü kararlar verir. Bunlardan biri de insanlarla olan ilişkisinde daima nazikliği seçmesidir. Bu noktada iffet ve rıfk birbiriyle örtüşür. Zira rıfk, daha çok bireyin başkalarıyla olan davranışlarında nazik ve kibar olmasıdır. Yani rıfk, öz saygının ve öz denetimin başkalarına yansıyan şeklidir. İffet daha çok kişinin nefesine hâkim olmasıyla ilgiliyken rıfk, bireyin toplumsal ilişkilerdeki yaklaşımını ifade eder. Dolayısıyla rıfk sahibi bir kimse aynı zamanda iffetli bir bireydir. Ancak iffetin farklı anlamları da içeren bir kavram olmasından dolayı her iffetli bireyin rıfk sahibi olduğu söylenemez.

³⁴⁵ Müslim, “Birr”, 78.

³⁴⁶ Müslim, “Birr”, 74.

³⁴⁷ Tirmizî, “Birr”, 48.

³⁴⁸ Buhârî, “Cenâiz”, 97

³⁴⁹ Buhârî, “Fadlû's-sahâbe”, 6.

³⁵⁰ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 114.

³⁵¹ Müslim, “Elfâz”, 4.

³⁵² İbn Mâce, “Edeb”, 39.

³⁵³ Müslim, “Birr”, 53.

³⁵⁴ Buhârî, “Vudû”, 58.

³⁵⁵ Tirmizî, “Birr”, 73.

Günümüzde iffet kelimesinin anlam daralmasına uğramasından dolayı rıfk ile olan ilişkileri göz ardı edilmektedir. Bundan dolayı her iki kavram arasındaki ilişkilerin yeniden kurulması her iki kavramın da değerini ve önemini artıracaktır.

H. Vera‘ (Sakinma)

Şüpheli ve haram şeylerden sakınmak olarak tanımlanan vera‘ kavramı iffetin haramlardan kaçınma manasıyla örtüşmektedir. Türkçede takva ile yakın anlamda da kullanılır. Vera‘, takvanın daha ileri boyutudur.³⁵⁶ Bu başlıkta vera‘ ve takva hadisleri incelenecek ve iffetle olan ilişkileri açıklanacaktır.

Hz. Peygamber (s.a.v.) ashabına sıklıkla haramlardan sakınmalarını, Allah’tan korkmalarını, O’na itaatten geri durmamalarını emretmiştir. Bu emirler vera‘ ve takva kavramları bünyesinde değerlendirilebilir. Hz. Peygamber (s.a.v.) *“Nerede olursan ol Allah’tan kork, bir kötülük yaptığında hemen ardından bir iyilik yap ki, o kötülüğü silsin ve insanlarla güzel ahlakla geçin”* buyurarak hayatın her alanında takvalı olmayı emretmiştir.³⁵⁷ Başka bir hadis-i şerifte günahlardan sakınmayı takva olarak belirtmiştir.³⁵⁸ Allah’ın her an kendisini gördüğünü bilen ve Allah’tan hakkıyla korkan Müslüman söz ve davranışlarında harama düşmekten sakınır. Bu sayede takva sahibi yani müttakî kimselerden olur. Efendimiz (s.a.v.) *“Bir kul, sakıncalı olabilecek şeylerden kaçınmak için, sakıncasız görünen şeyleri terk etmedikçe müttakîlerden olamaz”* buyurarak müttakîlerin haramlardan ve şüpheli şeylerden kaçınmalarındaki hassasiyetini vurgulamıştır.³⁵⁹ Aynı şekilde Efendimiz (s.a.v.) insanların en şereflişinin müttakî kimseler olduğunu zikretmiş³⁶⁰ ve Yüce Allah’ın kendi işiyle uğraşan müttakî kullarını sevdiğini belirtmiştir.³⁶¹

Her Müslüman haramlardan kaçınmakla yükümlüdür. Hz. Peygamber (s.a.v.) günahlardan sakınma konusunda sadece haramlarla yetinmemiş helal-haram olması muhtemel şüpheli amellerden sakınmayı da emretmiştir. Bu konuda *“Helal bellidir, haram da bellidir. Ancak bu ikisi arasında şüpheli şeyler vardır. Kim, kendisine şüpheli gelen günahı terk ederse, açıkça belli olanı terk etmeye daha meyilli olur. Kim de şüphelendiği bir günaha cesaret ederse, açıkça belli olan günaha düşmesi*

³⁵⁶ Süleyman Uludağ, “Vera‘”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013).

³⁵⁷ Tirmizî, “Birr”, 55.

³⁵⁸ İbn Mâce, “Zühd”, 24.

³⁵⁹ İbn Mâce, “Zühd”, 24.

³⁶⁰ Müslim, “Fedâil”, 168.

³⁶¹ Buhârî, “Menâkib”, 1.

yakındır. Günahlar Allah'ın korusudur; kim bu korunun etrafında dolaşırsa, yakında içine düşmesi muhtemeldir.” buyurarak şüpheli amellerin günaha sürükleyeceğini belirtmiştir.³⁶² Dolayısıyla takva sahibi kimseler şüpheli durumla karşılaştıklarında takvaları gereği onu terk ederler.

Efendimiz (s.a.v.) günahın ne olduğunu soran bir kişiye “*Günah, kalbinde huzursuzluk oluşturan ve insanların bilmesini istemediğin şeydir*” buyurarak kişiyi vicdanen rahatsız eden durumlardan dahi kaçınılmasını istemiştir.³⁶³ Günahlardan ve şüpheli durumlardan kaçınmayı bir ibadet olarak gören Efendimiz (s.a.v.) Ebû Hureyre’ye (ra) “*Takvalı (vera’lı) ol ki insanların en çok ibadet edeni olasın*” buyurarak takva ile ibadet arasındaki ilişkiye de dikkat çekmiştir.³⁶⁴

Efendimiz (s.a.v.) yaptığı dualarda da takvaya yer vermiştir. Nitekim yapmış olduğu duaların birinde acizlik, tembellik gibi durumlardan Allah’a sığındıktan sonra “*Allah'ım! Nefsime takvasını ver ve onu arındır. Onu en iyi arındıran sensin. Onun koruyucusu ve velisi sensin*” buyurmuş ve duanın sonunda da huşû duymayan kalpten Allah’a sığınmıştır.³⁶⁵ Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.)’in İffet-i İsteme Hadisi başlığında da zikredildiği gibi Efendimiz (s.a.v.) dualarında takvayı istemiştir.

Vera’ ve iffet ifade ettikleri anlamlar gereği birbiriyle çok alakalı iki kavramdır. Zira her iki kavramın temelinde sakınma anlamı mevcuttur. Her iki kavram da kişinin kendini kontrol edebilmesiyle ilgilidir. İffetli birey, nefsin isteklerinden sakınarak eylemlerinde ölçülü olmaya dikkat eder. Vera’ sahibi birey ise nefsin isteklerinden kaçınmakla birlikte helal-haram noktasında belirsiz olan eylemlerden de sakınarak Allah’a yakın olma gayretindedir. Dolayısıyla iffet genel olarak nefsin isteklerinden kaçınmayı ifade ederken vera’, bireyin dış dünyada helal-haram noktasındaki gösterdiği titizliği ifade eder. Bireyin şüpheli durumlardan sakınması da ancak nefsine hâkim olmasıyla mümkündür. Buradan hareketle vera’ sahibi bireyin aynı zamanda iffetli olduğunu söylemek mümkündür. Ancak iffetin anlam zenginliğinden dolayı tersini söylemek her zaman için geçerli değildir.

I. Arzuları Dizginleme (Deat)

Sükûnet bulmak, sakinleşmek gibi anlamlara gelen deat kavramı, nefsin şehvî arzu ve istekleri karşısında sükûnetin korunarak ve ölçülü seçimler yapılarak günden uzak kalınması anlamına gelir. Kısaca arzuları dizginlemek denilebilir. Nefsin arzu ve isteklerinin doğru yere

³⁶² Buhârî, “Buyû”, 2.

³⁶³ Tirmizî, “Zühd”, 52.

³⁶⁴ İbn Mâce, “Zühd”, 24.

³⁶⁵ Müslim, “Zikr”, 73.

yönlendirilmesi ve nefsin kontrol altına alınması ile ilgili pek çok hadis bulunmaktadır. Bunlardan bazıları bu başlıkta zikredilecektir.

Hiz. Peygamber (s.a.v.) “Akıllı kişi, nefsinı hesaba çekem ve ölümden sonrası için çalışan kişidir. Aciz kişi ise nefsinı hevâsına (isteklerine) tabi kılan ve sonra da Allah'tan temennide bulunan kimsedir.” buyurarak nefsinı hesaba çekip isteklerine boyun eğmeyen kimseyi akıllı olarak nitelemiştir.³⁶⁶ Zira nefis daima kötülüğü emreder.³⁶⁷ Nitekim Efendimiz (s.a.v.) yaptığı çeşitli dualarda “Nefsimin şerrinden sana sığınırım.” buyurarak nefsin şerrinde Allah’a sığınmıştır.³⁶⁸

Hiz. Peygamber (s.a.v.) nefsin arzu ve isteklerine karşı Müslümanları daima uyarımıştır. Bir hadis-i şerifte Allah yolunda nöbet tutan kimseler hariç diğer ölen kimselerin amellerinin kesildiğı belirtildikten sonra “Gerçek mücahid, nefsiyle mücadele eden kimsedir.” buyrularak nefisle mücadele bir nevi cihat kabul edilmiştir.³⁶⁹ Efendimizin (s.a.v.) nefisle mücadeleyi cihat olarak nitelemesi söz konusu eylemin önemini göstermektedir.

Hiz. Peygamber (s.a.v.) nefisle mücadele için farklı metotlar uygulamıştır. Nitekim henüz evlenmemiş bir erkeğe evliliğı emretmesi onun nefsin arzu ve isteklerine uyarak günah işlemesini engellemek içindir. Evliliğe imkân bulamayan kimseye ise orucu emretmiştir. Zira oruç kalkan gibi sahibini günahlardan muhafaza edecektir.³⁷⁰ Başka bir örnek olarak Efendimizden (s.a.v.) tavsiye isteyen bir adama kızıp öfkelenmemesini tavsiye etmesi zikredilebilir.³⁷¹ Bu tavsiye adamın olaylar karşısında hemen sinirlenip nefsin yönlendirmesine uyarak günah işlememesi içindir.

Efendimiz (s.a.v.) hayatı boyunca Müslümanların nefislerinin hâkimiyeti altına girmelerine engel olmaya çalışımıştır. Çünkü nefis insanı kötüye meylettirir. Nefsin arzu ve istekleri harama yöneliktir. Kişi bu haramlardan sakınmadığı sürece nefsin hükümranlığından kurtulamaz.

İffet ve deat kavramları nefsin isteklerini kontrol ederek ölçülü seçimler yapmayı ifade eder. Bu noktada birbiriyle yakın anlamda kullanıldıkları söylenebilir. Özellikle her ikisinin de kişinin öz denetimiyle yakından ilgisi vardır. Dolayısıyla birey, öz denetimi sayesinde nefsin isteklerini dizginlerken dengeli seçimler yaparak aşırılıktan kaçınır.

Her iki kavram da genel anlamda arzuları dizginlemek manası taşısa da spesifik anlamda iffet, daha çok irade ile ilişkili olup nefsi kontrol altında tutar. Dolayısıyla iffet, kişinin düşüncelerini ve

³⁶⁶ İbn Mâce, “Zühd”, 31.

³⁶⁷ Yûsuf, 12/53.

³⁶⁸ Tirmizî, “De’avât”, 14.

³⁶⁹ Tirmizî, “Fedâilü’l-cihâd”, 2.

³⁷⁰ Buhârî, “Nikâh”, 3.

³⁷¹ Buhârî, “Edeb”, 76.

davranışlarını şekillendirir. Deat ise duygusal durumla ilgili olup karşılaşılan durumlar karşısında nefsin fevri hareketine engel olarak daha sükûnetli ve ölçülü seçimler yapılmasını ifade eder. Deat, kişinin aşırı isteklerde bulunmasını engelleyerek içsel dinginliğin korumasını sağlar.

Her iki kavram da genel anlamda nefse hakim olmayı belirtir. Dolayısıyla kişinin nefsin arzu ve isteklerine boyun eğmemesi, nefsin istekleri yerine daha ölçülü seçimler yapması, daima helal yola eğilimli olması söz konusu iki kavramın da ifade ettikleri anlamlar arasında zikredilebilir. Bununla beraber iffetin farklı manalarına önceki konularda işaret edilmişti. Dolayısıyla deat sahibi birey aynı zamanda iffetli bireyken tam tersi her zaman söz konusu olmayabilir.

J. Vakar

Sakinlik, sükûnet, ağırbaşlılık gibi anlamlara gelen vakar kavramı, nefsin arzu ve istekleri karşısında sakin kalarak davranışlarında ölçülü olmasıdır. Kişi tercihlerinde acele etmeyerek yapacağı fiillerin sonuçlarını düşünür ve ortama uygun olacak şekilde düşüncelerini eyleme geçirir. Bu başlıkta vakar hadisleri ve iffetle olan ilişkisi incelenecektir.

Vakar, *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da bâb başlığı olarak zikredilmiş ve bâbda bir hadis nakledilmiştir. Nakledilen bu hadis vakarın genel çerçevesini çizmektedir. Söz konusu hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) *“Doğru yol, doğru tavır ve ölçülü olmak, peygamberliğin yirmi beş parçasından bir parçasıdır”* buyurmuştur.³⁷² Hadiste zikredilen üç unsur vakarın temelidir. Vakar, doğru fiili, doğru şekilde, doğru yerde uygulamaktır. Efendimiz (s.a.v.) tüm davranışlarında tutarlı ve ölçülü olduğu gibi Müslümanlardan da böyle olmalarını isterdi. Nitekim gülerken kahkaha atmak yerine tebessüm etmesi,³⁷³ namaza geç kalan kimselerin koşarak gelmeleri yerine yürüyerek sakince gelmelerini istemesi³⁷⁴ ve hac esnasında develerini hızlandırmak için bağırان kimselerden sakin olmalarını istemesi³⁷⁵ vakar örneklerindendir. Bunlarla beraber acele işin şeytan işi olduğunu³⁷⁶ belirterek bunların sükûnet içinde halledilmesini istemiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) Müslümanlardan davranışlarında ölçülü olmalarını istediği gibi ibadetlerinde de ölçülü olmayı emrederdi. Nitekim bir kadına kendi kapasitesine göre namaz kılmasını

³⁷² Ebû Dâvûd, “Edeb”, 2.

³⁷³ Buhârî, “Edeb”, 68.

³⁷⁴ Buhârî, “Ezân”, 20.

³⁷⁵ Buhârî, “Hac”, 95.

³⁷⁶ Tirmizî, “Birr”, 66.

istedi ve en sevdiği amelin devamlı işlenen amel olduğunu belirtti.³⁷⁷ Ayrıca ashabına dinde aşırıya kaçmamaları gerektiğini, önceki milletlerden bu uyarıya uymayıp aşırıya kaçanların helak olduklarını hatırlatmıştır.³⁷⁸ Efendimiz (s.a.v.) ashabından ömrünün sonuna kadar hiç evlenmeyeceğini, geceleri hep namazla geçireceğini ve hiç evlenmeyeceğini söyleyen üç kimseye “Allah’a yemin olsun ki ben sizin Allah’tan en çok korkanınız ve en takvalı olanınızım. Ancak ben bazen oruç tutar bazen tutmam. Geceleyin hem namaz kılar hem de uyurum. Kadınlarla da evlenirim. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir” buyurarak ölçülü davranıp aşırıya kaçılmaması gerektiğini net bir şekilde ifade etmiştir.³⁷⁹

Vakar ve iffet kavramları ölçülü eylemleri tercih etme noktasında aynı anlamı ifade ederler. İffetli bireyler nefsin arzu ve isteklerini dizginleyerek haddi aşacak fiillerin ortaya çıkmasını engeller. Vakar ise iffetin dış dünyadaki somut yansımalarından biridir. Zira iffetli birey, fiillerini önceden planlar ve kendisine fayda vermeyecek durumlardan kaçınır. Vakar da kişinin eylemlerini doğru şekilde, zaman ve mekâna uygun olarak meydana getirmesidir. Vakar daha çok sosyal etkileşim ve davranış biçimleriyle alakalıdır. Kişinin aşırı fiillerden kaçınması, ağırbaşlı hareket etmesi, tutarlı davranışlar sergilemesi bireyin vakarı ile ilgilidir.

K. Organların İffeti

İffet kısaca nefsin heva ve heveslerine karşı koyma, haramlardan sakınma, Allah’a sığınma, helal ve haramı gözetme, günahlardan kaçınma erdemidir. Bu erdem sayesinde kişi kendi nefsinde köle olmaktan kurtularak Allah’a kul olma şerefine nail olur. Dünya hayatında onurlu ve şerefli bir yaşam sürer. İffet sadece insanın ruhuyla ilişkili olan bir erdem değildir. Aksine insanın hem ruhu hem de bedeniyle ilişkili bir erdemdir. Bu minvalde iffetin uzuvları korumak olduğu beyan edilmiştir.³⁸⁰ Dolayısıyla iffet, insanın maddi ve manevi tüm yönlerini kapsayan ve onu hem maddi hem manevi bütün haramlardan, günahlardan, kötülüklerden koruyan bir kalkandır.

Bedenlerimiz bizlere Yüce Allah’ın emanet ettiği değerli birer nimettir. Her nimetin şükürü ancak kendi cinsinden eda edilir. Bedenimizin yani organlarımızın şükrünü yerine getirebilmek de onları her anlamda Allah’ın yoluna has kılmakla mümkündür. Dolayısıyla organlarımızın fiziki işlevleri yanında manevi boyutlarının da bulunduğunu göz ardı etmemek gerekir. Organları Allah’a

³⁷⁷ Buhârî, “İmân”, 33.

³⁷⁸ İbn Mâce, “Menâsik”, 63.

³⁷⁹ Buhârî, “Nikâh”, 1.

³⁸⁰ İsfahânî, *Zerî’a ilâ mekârimi ş-şerî’a*, 224.

has kılmak da iffet ile olur. Organların iffeti, onları helal ve meşru bir çerçevede kullanmak, onları haramlardan ve gayri meşru işlerden uzak tutmak demektir. Yani onları Allah'ın rızasına uygun olarak kullanmak anlamına gelir. Organların iffeti kavramından hareketle gözün, elin, dilin, midenin, fercin, kulağın vb. iffetinden söz etmek mümkündür.³⁸¹ Nitekim şu hadis-i şerifte dilin ve gözün iffetinden bahsedilmektedir: Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Yüce Allah Âdemoğluna zinadan bir pay yazmıştır. O buna mutlaka ulaşır. Gözün zinası bakmaktır. Dilin zinası konuşmaktır. Nefis arzu eder, ister. Ferc ise bu ya gerçekleştirir ya boşa çıkarır.*”³⁸² Dolayısıyla elin, gözün, dilin iffeti gibi zikredilen kavramların özetle açıklanması iffetin anlam kapsamını tespit etmede önemli faydalar sağlayacaktır.

1. Gözün İffet

İnsan gözleri sayesinde etrafını görür, çevresini algılar ve etrafında gerçekleşen olayların idrakine varır. Ancak gözlerin görevi görme işleviyle sınırlı değildir. Duygu ve düşüncelerimizi de ifade eden bir iletişim aracıdır. Bu sayede gözler, kişilerin iç dünyasıyla ilgili önemli ipuçları sunar. Karşıdaki kişiyi etkileme veya ondan etkilenme fırsatı verir. Etkileyen veya etkilenen kimsenin kendisine helal olmayan biri olması durumunda ortaya haram bir eylem çıkar. Bu eylem de kişinin günaha girmesine ve iffetinin azalmasına veya onu kaybetmesine yol açar. Bundan dolayı iffetini korumak isteyen bir kişi gözlerini muhafaza etmeli, bakışlarını kontrol altında tutmalıdır. Gözleri muhafaza etmek gözün iffeti kavramıyla ifade edilmiştir.

Gözün iffeti kavramından kastedilen mana, gözün haram ve gayri meşru olan şeylerden kaçırılması, helal ve meşru olan şeylere bakmak için kullanılmasıdır. Kur'ân-ı Kerim'de bu ifade “*غَضَ الْبَصَرِ*” “gözleri haramdan sakınmak, bakışları indirmek” şeklinde zikredilmiştir. Bakışların kontrol altında tutulması haramdan uzak kalmak için önemli bir adımdır. Zira bakışlar kişilerdeki şehvet duygularını tetikleyebilir. Şehvet duygularının tetiklenmesi de zina gibi çeşitli günahlara sebebiyet verebilir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e yabancı bir kadına istemeden bakmayla ilgili bir soru sorduklarında gözlerini çevirmelerini emretmiş,³⁸³ ilkinde kasıtsız olarak bakılsa bile ikinci bakışa hakkın olmadığını dile getirmiştir.³⁸⁴ Bundan dolayı harama karşı bakışların indirilmesi, gözlerin haramlardan korunması emredilmiştir. Bu durum Nûr Suresinin 30. ve 31. ayetlerinde şu şekilde ifade edilmiştir:

³⁸¹ İsfahânî, *Zerî'a ilâ mekârimi's-şerî'a*, 224.

³⁸² Buhârî, “İsti'zân”, 12.

³⁸³ Müslim, “Âdâb”, 45.

³⁸⁴ Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 43.

قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَعْضُوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ۖ ذَٰلِكَ أَرَادَ اللَّهُ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿٦٨﴾ وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَعْضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ خُيُوفِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَائِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوِ التَّابِعِينَ غَيْرَ أُولِي الْإِزْمَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوْ الْطِفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَىٰ عَوَازِ النَّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ ۖ وَتَوَلَّوْا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهُ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

“Mümin erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar. Bu onlar için daha arındırıcıdır. Allah onların bütün yaptıklarından haberdardır. Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar. Dışarıda kalanlardan başka ziynetlerini göstermesinler. Başörtülerini yakalarının üzerinden bağlasınlar. Kocaları, babaları, kocalarının babaları, kendi oğulları, kocalarının oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, başka kadınlar, hizmetlerinde bulunan köleleri ve câriyeleri, cinsel arzusu bulunmayan erkek hizmetçiler, kadınların cinselliklerinin farkında olmayan çocuklar dışında kimseye süslerini göstermesinler. Yürürken, gizledikleri süsleri bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey mü'minler! Hepiniz Allah'a tövbe edin, umulur ki kurtuluşa erersiniz!”³⁸⁵

Gözü haramlardan sakınmak kişiyi harama düşmekten uzak tutar, gözlerin iffetli kalmasını sağlar. Gözlerin iffetli olması da kişiye iffetli olma özelliği kazandırır.³⁸⁶ Zira iffetin aslının bakışları indirmek olduğu beyan edilmiştir.³⁸⁷ Dolayısıyla kişinin iffetli olmasının gözlerini haramdan sakınmasından geçtiğini söylemek mümkündür.

2. Elin İffeti

İnsanın çevresiyle en çok etkileşim kurduğu organlarından biri de elleridir. Kişiler duygu ve düşüncelerini, isteklerini, kararlarını çoğu zaman ellerine yansıtmaktadırlar. Ellere yansıtılan bu eylemler bazen helal ve meşru fiiller olurken bazen de haram ve gayri meşru fiiller olmaktadır. Dolayısıyla kişinin iffetli/afif olabilmesi için ellerini haram fiillerden uzak tutması gerekmektedir. Bunun sağlanması için de ellerin iffetli olması gerekmektedir.³⁸⁸

Elin iffeti kavramından kasıt ellerden haram fiillerin sadır olmaması için çaba göstermektir. Başkasının malına el uzatmak, hırsızlık yapmak, haksız yere karşıdaki kişiye şiddet uygulamak, argo ve kaba el hareketleri yapmak, kendisine helal olmayan bir kimseye dokunmak gibi eylemler elin

³⁸⁵ Karaman vd., *Kur'an Yolu Meâli*, 370.

³⁸⁶ İsfahânî, *Zerî'a ilâ mekârimi ş-şerî'a*, 224.

³⁸⁷ Süleyman b. Muhammed Büceyrimî, *Tuhfetü'l-habîb alâ şerhi'l-hatib* (Amman: Dâru'l-Fikr, 1995), 3/260.

³⁸⁸ İsfahânî, *Zerî'a ilâ mekârimi ş-şerî'a*, 224.

iffetini bozacak haram davranışlardır. Hz. Peygamber (s.a.v.), Müslümanları bu davranışlardan sakındırmıştır. Nitekim bu konuyla ilgili kişinin kafasına demirden bir iğnenin batırılmasını, kişinin kendisine haram olan bir kadına dokunmasından daha hayırlı görmüştür.³⁸⁹ Hırsızlık yapan kimsenin mel'un olduğunu ve elinin kesilmesi gerektiğini belirtmiştir.³⁹⁰ Bu durum Mâide Suresinin 38. ayetinde şöyle zikredilmiştir:

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

“Hırsızlık eden erkek ve hırsızlık eden kadının yaptıklarına karşılık bir ceza, Allah’tan bir ibret olarak ellerini kesin. Allah güçlüdür, hikmet sahibidir.”³⁹¹

Elin iffetli olması ancak elleri helal ve meşru işlerde kullanmakla olur. Ellerin helal işler için kullanılması kişiyi elleriyle işleyeceği günahlardan uzak tutar. Bu durumda kişiye iffet özelliği kazandırır.

3. Midenin İffeti

İnsanın besin ihtiyacını karşılayan mide aynı zamanda nefsin terbiye aracıdır. Zira mide bünyesinde açlık, tokluk, haz ve lezzet gibi duyguları barındırır. Bu duygular nefsin arzularıyla doğrudan ilişkilidir. Bu arzuların kontrol edilmemesi durumunda şehvet, azgınlık, doyumsuzluk gibi davranışlar ortaya çıkar. Zikredilen davranışlar ise kişinin iffetli olma vasfını ortadan kaldırır. Bundan dolayı midenin bünyesinde yer alan bu duyguların itidal düzeyde tutulması gerekmektedir. Bu ise midenin iffetli olmasıyla mümkündür.

Midenin iffeti, mideye haram lokmalar sokmamak, mideyi ağzına kadar doldurmamaktır. Helal lokmalar ile ve yeterli düzeyde beslenmektir. İffetli mide, en faziletli ibadetler arasında zikredilmiştir.³⁹² Mideye helal lokma sokma ile ilgili Bakara Suresinin 168. ayetinde şöyle buyrulmuştur:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ ۚ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ

³⁸⁹ Ebu Kasım Süleyman b. Ahmed Taberî, *Mu‘cemü’l-kebir* (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994), 20/211.

³⁹⁰ Buhârî, “Hudûd”, 7.

³⁹¹ Karaman vd., *Kur’an Yolu Meâli*, 120.

³⁹² Ebu Kasım Ali b. Hasan İbn Asâkir, *Târihu medineti dımeşk* (Amman: Dâru’l-Fikr, 1995), 54/293.

“Ey insanlar! Yeryüzünde bulunan maddelerin helâl ve temiz olanlarından yiyin; şeytanın peşinden gitmeyin, çünkü o apaçık düşmanınızdır.”³⁹³

Midenin iffetli olması ve iffetli kalması açlık gibi çeşitli nefis terbiye metotlarıyla mümkündür. Zira bu sayede nefsin beslenme kaynakları bir süreliğine de olsa durdurulmuş olur. Dolayısıyla bir Müslümana nefsi ile mücadele etmesi emredilmiş, nefsi ile mücadele edene Allah yolunda cihat edenin sevabı bahşedilmiştir. Ayrıca Allah’a en sevimli gelen amelin açlık ve susuzluk olduğu beyan edilmiştir.³⁹⁴ Nefsin arzuları dizginlenemezse şehvet gibi davranışlar ortaya çıkar. Bu davranışlar kişiyi zina gibi tehlikeli eylemleri yapmaya yöneltir. Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.v.) bu durumdaki kimseler için orucu tavsiye etmiş ve orucun bu kimseler için haramlardan koruyucu bir kalkan olduğunu açıklamıştır.³⁹⁵ Çünkü orucun temelinde açlık vardır. Açlık da kalbin diri kalmasına³⁹⁶ ve nefsin arzularının körelmesine sebep olur.

İnsanı günaha sevk edecek ve bu yüzden iffetli olması gereken en önemli organlardan biri mide, diğeri ferçtir.³⁹⁷ Çünkü nefsin istek ve arzuları bu iki organla doğrudan alakalıdır. Nefsin arzularının dizginlenmesi için de mide ve ferçin haram ve gayri meşru eylemlerden uzak durması gerekir. Yani iki organın da iffetli olması gerekir. Aksi takdirde kişinin iffetli olması söz konusu değildir.

4. Fercin İffeti

Fercin iffeti kavramından kastedilen mana kişinin cinsel organını ve cinsel dürtülerini kontrol altında tutmasıdır. Bir kimsenin iffetli olması için haramlardan mutlaka uzak durması gereken organlarından birisi cinsel organıdır. Zira cinsel organı ile kişinin iffeti arasında doğrudan bir bağlantı vardır. Esasen günümüzde iffet denilince akla ilk gelen anlam da bizatihi cinsel organın haram eylemlere bulaşmamış olmasıyla ilişkilidir. Dolayısıyla iffetli/afif olmak için cinsel organı haramlardan koruyarak zina gibi çeşitli günahlardan sakınmak gerekir.

Cinsel organın ve cinsel dürtülerin kontrol altında tutulması kişinin zina tehlikesine düşmesi açısından son derece önemlidir. Bundan dolayı Kur’ân-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde bu konuda pek

³⁹³ Karaman vd., *Kur’an Yolu Meâli*, 31.

³⁹⁴ Gazzâlî, *İhyâ’ü ‘ulûmi’ d-dîn*, 3/80.

³⁹⁵ Buhârî, “Savm”, 10.

³⁹⁶ Gazzâlî, *İhyâ’ü ‘ulûmi’ d-dîn*, 3/81.

³⁹⁷ Muhammed b. Salih Useymîn, *Şerhu riyâzi’s-sâlihîn* (Riyâd: Dâru’l-Vatan, 2005), 1/305.

çok uyarı mevcuttur. Nitekim Mü'minûn Suresinde kurtuluşa eren Mü'minlerin özellikleri sayılırken 5. ayetinde iffetleri korumaları gerektiği özellikle belirtilmiştir.

وَالَّذِينَ هُمْ لِأُذُوحِهِمْ حَافِظُونَ

“İffetlerini korurlar”³⁹⁸ Zinaya bulaşmamayla ilgili Hz. Peygamber (s.a.v.) “*Kişi zina ederken Mü'min olarak zina etmez*”³⁹⁹ buyurarak durumun ciddiyetini göstermiştir. Kur'ân-ı Kerim'deki “*zinaya yaklaşmayın*”⁴⁰⁰ emriyle zinaya götürecek eylemlerden bile sakındırılmıştır.

Fercin iffetli kişinin nefsini terbiye etmesini sağlar. Zira kişinin ferici ile nefsin arzu ve istekleri arasında sıkı bir ilişki vardır. Dolayısıyla kişinin nefsini terbiye etmesi ve en nihayetinde iffetli olması için ferinin iffetli olması gerekir. Aksi ise kişiyi zinaya götürür. Dolayısıyla kişinin cinsel bütün dürtülerini kontrol altında tutması lazımdır.

³⁹⁸ Karaman vd., *Kur'an Yolu Meâli*, 358.

³⁹⁹ Buhârî, “Hudûd”, 20.

⁴⁰⁰ İsrâ, 17/32.

SONUÇ

İffet zamanla anlam kaybına uğramış bir kavramdır. Nitekim Kur'an-ı Kerim ve hadislerde çeşitli manalarda kullanılsa da özellikle günümüzde çok daha dar bir anlamda kullanılmaktadır. Dolayısıyla kavramın sahip olduğu anlam zenginliğinin tekrardan gün yüzüne çıkarılması gerekir.

Tezin birinci bölümünde iffet kelimesinin anlam yelpazesinin sınırları çizilmiştir. İkinci bölümde ise hadislerde iffet meselesi incelenmiştir. Bu bölüm kendi içinde iki ana kısma ayrılmıştır. İlk kısımda iffet kelimesinin doğrudan zikredildiği hadisler incelenmiş, iffet kelimesinin hangi anlamlarda kullanıldığı saptanmıştır. İkinci kısımda ise iffet ile ilişkili kavramlar ve iffetle ilişkileri incelenmiştir.

İlk olarak iffet kelimesinin nakledildiği tespit edilen tüm rivayetler kendi içerisinde önce iffet kelimesinin ifade ettiği anlama göre gruplara ayrıldı. Söz konusu hadislerde iffetin iki temel anlamda kullanıldığı belirlendi. Bu kullanımların iffet kelimesinin Kur'an-ı Kerim'deki kullanımlarıyla paralellik gösterdiği tespit edildi. Bahsedilen anlamlardan ilki haramlardan sakınmadır. İkinci anlam ise insanlardan bir şey istemekten sakınmadır. İffetin nakledildiği hadisler öncelikle bu iki gruba ayrılmıştır. Gruplara ayrılan hadislerin aynıları veya çok benzerleri bir arada nakledilmek üzere rivayetler ayrı ayrı zikredilmiş ve değerlendirilmiştir.

İffet kelimesi tespit edildiği kadarıyla çeşitli türevleriyle *Kütüb-i Sitte*'de 82 kez zikredilmiştir. Bunlardan 38'inde haramlardan kaçınma anlamında, 44'ünde ise dilenmeme anlamı mevcuttur. Hemen hemen dengeli bir kullanım görülmektedir. Esasen kelimenin sahip olduğu anlam zenginliği bu iki temel anlam üzerine bina edilmiştir. Özellikle iffet kelimesinin ilişkili olduğu kavramlar incelenirken bu durum net bir şekilde görülmektedir.

İffetin haramlardan kaçınma, günahlardan sakınma anlamında zikredildiği hadisler incelendiğinde özellikle günümüzdeki gibi bir anlam daralmasına uğrayıp sadece zina ile ilişkilendirilerek kullanımının söz konusu olmadığı görülmüştür. Burada üzerinde durulması gereken bir nokta da bireyin haramlardan nasıl uzak durduğudur. Hadislerden anlaşıldığına göre haramlardan sakınma kişinin nefsin arzu ve isteklerine engel olmasıyla mümkündür. Nefsin istekleri dizginlenerek haramlardan sakınılır. Dolayısıyla hadislerden şöyle bir sonuç çıkarmak mümkündür. İffet, insanı en genel anlamıyla haramlardan, günaha götürecek her türlü söz, hal, hareket ve davranıştan, haddi aşacak eylemlerde bulunmaktan koruyan bir erdemdir. İnsan tüm bunları gerçekleştirebilmek için de nefsin arzu ve isteklerini dizginlemelidir. Dolayısıyla hadislerde iffet kelimesinin nefse hâkim olarak haramlardan sakınmak anlamında kullanıldığı söylenebilir.

İffetin insanlardan bir şey istememek anlamında zikredildiği hadisler incelendiğinde iki durum göze çarpmaktadır. Birincisi dilenmek, insanlara el açmak kötü bir durumdur. İkincisi bu durumdan kurtulmak iffettir ve iffet övülen bir davranıştır. Nakledilen hadisler genellikle bu sonucu içermektedir. Dikkat edilmesi gereken bir husus daha vardır. İnsan dilenmekten kaçındığında iffetle nitelenmektedir. Peki, insan dilenmekten nasıl kaçınmalıdır ki iffetle nitelenebilsin? Bu sorunun cevabı da birinci anlamda olduğu gibi insanın nefsin arzu ve isteklerine engel olmasıdır. Bu sorunun cevabından da hareketle söz konusu hadislerden şöyle bir sonuç çıkarmak mümkündür. Bir kimsenin dilenmesi, insanlara el açması, başkalarından medet umması kötü bir davranıştır. Dolayısıyla kişinin bunlardan kaçınması gerekir ki eğer bunlardan kaçınırsa o zaman iffetle nitelenebilir. Kişi de bu kötü davranışlardan ancak nefsine hâkim olarak uzak durabilir. Bundan dolayı iffet kelimesinin nefsin arzularına hâkim olarak insanlara el açmaktan sakınmak anlamında kullanıldığı söylenebilir. Hadislerdeki bu kullanım maalesef günümüzde iffetle ilişkilendirilerek kullanılmamaktadır. Dolayısıyla iffetin bu anlamda kullanıldığına vurgu yapmak kavramın değerini artıracak ve anlam zenginliğine yardımcı olacaktır.

Hadislerde zikredilen iffet kelimesinde ortak nokta bireyin nefsine hâkim olmasıdır. Nefsin arzu ve isteklerini dizginleyen bir kimse her türlü kötü davranıştan uzak duracağı gibi ölçsüz eylemlerden de kaçınacaktır. Ölçsüz eylemlerden kaçınmanın da vurgulanması gerekir. Örneğin birey fitrat gereği olarak malı tutmak ister. Eğer bu davranış fazla olursa bencillik olur ki bunun getireceği sonuçlar iffetin anlamına terstir. Aksine bu davranış fazla olursa bu sefer de israf olur ki yine bunun getireceği sonuçlar da iffetin anlamıyla uyuşmaz.

İffet kelimesi ile kişinin öz saygısı arasında da bir ilişki vardır. Zira kişinin dilenmek gibi alçaltıcı davranışlardan kaçınması öz saygısını artıracaktır. Öz saygı sayesinde insanlar arasında daha saygın bir konumda yer alacaktır. Dolayısıyla iffet, kişinin öz saygısını artıran, başkalarının gözünde saygınlık hissi oluşturan ve insanlar arasında saygınlığını kaybettirecek her türlü davranıştan koruyan bir erdemdir.

İffetle ilişkili kavramların başında hayâ kavramı gelmektedir. Hadislerde daha çok utanma duygusu olarak kullanılan hayâ, iffet ile haramlardan sakınma anlamında birleşir. Hadisler incelendiğinde hayânın duygusal yönünün daha ağır olduğu görülecektir. Yani hayâ, insandaki mahcubiyet duygusuyla ilgilidir. Birey, sahip olduğu bu mahcubiyet duygusundan dolayı haramlardan kaçınmaktadır. Ancak iffet, duygunun ötesinde irade ile alakalı bir erdemdir. Zira bireyin nefsine hâkim olması, ona boyun eğmemesi bir azmin ve iradenin sonucudur.

İffetle ilişkili olduğu bir diğer kavram zinadan sakınmaktır. Zina ile iffet birbirine zıt anlam ifade eden iki kavramdır. Dolayısıyla zina ve iffetsizlik yakın anlamlı iki kelime olduğunu söylemek

mümkündür. İffet, zina gibi her türlü haram söz ve davranışları engellemeye yönelik bir mekanizmadır. Bunun sağlanamaması durumunda gerçekleşen evlilik dışı cinsel tatmin zina ve iffetsizlik olarak adlandırılır. Söz konusu durumda kişi saygınlığını kaybedecektir.

Cömertlik kavramı (sehâ) iffet ile ilişkili kavramların başında gelmektedir. Nakledilen hadislerde Hz. Peygamber (s.a.v.) devamlı olarak cömertliği övmüş, hep veren el olmayı tavsiye etmiştir. Söz konusu hadislerde dilenmek ise yerilmiştir. Bu durumda hadislerden hareketle cimrilik, cömertlik, iffet ve iffetsizlik kelimeleri bir arada değerlendirildiğinde şu sonuç çıkmaktadır. Kişi cimri olduğunda öz saygısını kaybetmektedir. Aynı şekilde kişi cimri olduğunda nefsin mal sevgisine engel olamamaktadır. Zikredilen tüm bu sonuçlar iffetsizliği gösterir. Bunların aksi ise bireydeki öz saygıyı artırır, insanlar arasındaki saygınlığını artırır ve bireyin nefesine hâkim olmasını sağlar. Dolayısıyla cömertlik, iffetin somut bir yansımasıdır. İffet ile cömertlik arasındaki söz konusu ilişki günümüzde göz ardı edilmektedir. Bundan dolayı bu ilişkinin vurgulanması kavramların değerini artıracaktır.

Kanaat kavramı ile iffet arasındaki ilişki kişinin nefsin arzu ve isteklerine hâkim olmasıyla ilgilidir. Aralarındaki fark ise kanaatin daha çok nefsin mal biriktirme arzusunu törpülemesine odaklanırken iffet daha genel anlamda nefse hâkimiyet kurmayı ifade eder. Kanaat sahibi birey nefsin mal sevgisine ket vurarak elindekiyle yetinir. Ayrıca elindekilerle yetindiği için başkalarının malında gözü olmaz. Dolayısıyla kanaatkâr bireyler öz saygınlığı yüksek kimselerdir.

İffet kelimesinin ifade ettiği anlama zıt olan kelimelerden biri de dilenmektir. Birinin varlığı diğerinin yokluğunu gerektirir. Nakledilen hadislerde de görüldüğü üzere dilenmek insanın saygınlığını azaltan ve hoş karşılanmayan bir durumdur. Dolayısıyla dilenmek, kişinin öz saygınlığını kaybettirir, nefsin mal biriktirme sevgisini ateşler ve insanlar arasındaki saygınlığı kaybettirir. Söz konusu durumlar da iffetsizliği ifade eder. Ayrıca dikkat edilmesi gerek bir husus dilenme eyleminin zoraki durumlar haricinde yapılmış olmasıdır. Zira savaş, kıtlık gibi durumlarda insanların başkalarına el açması onların saygınlığını azaltan veya o kişilerdeki mal sevgisini artıran bir durum değildir.

Sabır kavramı iffet ile ilişkili kavramların başında gelir. Her ikisi de bireyin nefsin isteklerine hâkim olmasıyla ilgilidir. Nakledilen hadislerden hareketle sabır, daha çok hastalık, acı, musibet gibi zor durumlarda nefsin isteklerini dizginleyerek aşırıya kaçan eylemlerin ortaya çıkmasını engellemektir. Esasen sabır, iffetin dayanak noktasını oluşturmaktadır. Zira iffetli birey, karşılaştığı durumlarda nefesine hâkim olması gerekir. Örneğin korumasız bir çanta gören birinin parayı alıp almama noktasındaki tereddüdünde sabır devreye girerek harama sebebiyet verecek eylemin bastırılmasına sebep olur. Dolayısıyla kişi nefsin isteklerini dizginlemiş olur. Bu durumda da o kimse iffet ile nitelenebilir.

Rıfk kavramı ile iffetin ilişkisi kavramların odak noktalarıyla ilgilidir. Rıfk, iffetin insani ilişkilerdeki yansımasıdır. Zira iffetli bireyler söz ve davranışlarında daima aşırıya kaçmaktan sakınırlar. Söz ve davranışlardaki bu sakınma insani ilişkilerde kibarlık ve nezaket olarak ortaya çıkmaktadır. Söz konusu kibarlık da rıfk ile ilgilidir. Ayrıca rıfk sahibi bireylerin öz saygıları ve insanlar içerisindeki saygınlıkları da yüksektir.

Vera‘ ve iffet kavramlarının ikisi de sakınma anlamına sahiptir. Hadislerden de hareketle vera‘ günahlardan sakınmakla birlikte şüpheli durumlardan da kaçınmayı ifade eder. Esasen bu durumun gerçekleşmesi için de bireyin nefsin isteklerini dizginlemesi gerekmektedir. Dolayısıyla şüpheli durumlardan sakınan vera‘ sahibi kimsenin öz saygısı yüksek ve öz denetimi kuvvetlidir.

Deat kavramını genel olarak nefsin dizginlenmesi sonucu meydana gelen sükûnet olarak tanımlamak mümkündür. Deat kavramında şöyle bir durum vardır. Birey nefisini daima hesaba çekmektedir. Birey karşılaştığı durum karşısında nefesine hâkim olmalıdır. Daha sonra birey eylemlerinde ölçülü seçimler yaparak sükûnetli bir ortamın oluşmasını sağlamalıdır. Bu durumda deat kavramından söz etmek mümkündür. Dolayısıyla bu durumlar iffet ile çok yakından ilişkilidir. Zira iffet de nefse hâkimiyeti ifade ederken ölçsüz fiillerden kaçınmayı belirtir.

İffetle ilişkili kavramlar arasında son olarak vakar zikredilebilir. Vakar, doğru şeyi, doğru yer ve zamanda, durumun gerektirdiği şekilde uygulamaktır. Dolayısıyla bireyin davranışlarında ölçülü olması ve nefsin isteklerine boyun eğmemesi gerekir. İffet de aynı şeyleri ifade etmekle birlikte vakar kavramının dışarda somut bir karşılığı vardır. Bundan dolayı vakarı da iffetin somut yansımalarından biri olduğunu söylemek mümkündür.

Tezin İkinci Bölümünde incelenen son konu organların iffeti meselesidir. Hadislerde insanların günah işledikleri uzuvlar hakkında Efendimizin (s.a.v.) uyarıları bulunmaktadır. Bir kimsenin nefsin hevâ ve hevesine kapılarak söz konusu uzuvlarıyla günah işlemesi o bireyin iffetle nitelenmesini imkânsız kılacaktır. Dolayısıyla bu uzuvların haramlardan koruması aynı zamanda bireyin de günahlardan uzak kalması anlamına gelir. Bundan dolayı uzuvları iffetli olan birinin iffetle nitelenmesi söz konusu olabilir.

İkinci Bölümün ikinci kısmında incelenen kavramlar iffetin anlam yelpazesi hakkında önemli bilgiler vermektedir. Zira iffetin ilişkili olduğu kavramların ifade ettiği manalar çeşitli yönlerden iffet ile bağlantıları bulunmaktadır. Tezde bu yönlerin neler olduğu, mezkûr kavramların iffet ile benzerlikleri ve farklılıklarının neler olduğu üzerinde durulmuştur.

Tezin İkinci Bölümü iffet-hadis ilişkisini ortaya koymuştur. İffetin hadislerde hangi anlamlarda kullanıldığı ve hadislerde hangi kavramlarla ilişkili olarak yer aldığı tespit edilmiştir. Hadislerdeki bu tespitlerle birlikte kavramın anlam yelpazesini şekillendirmek mümkündür. Kavramın

temelinde sakınmak anlamı bulunmaktadır. Sakınmak anlamını takip eden iki anlam daha vardır. Bunlardan ilki haramlardan sakınmak, diğeri insanlardan bir şey istemekten sakınmaktır. Tezde üzerinde durduğumuz kelime ve kavramlar bu iki anlamın etrafında şekillenmektedir. Nitekim hayâ, zina, sabır, rıfk, vera‘, deat, vakar bahsedilen ilk anlamın çıktılarıdır. Sehâ, kanaat, dilenmeme ve sabır, ikinci anlamın çıktılarıdır. Dolayısıyla iffet, bünyesinde pek çok kelime, kavram ve erdemi barındıran önemli bir kavramdır. Ayrıca sakınma eyleminin gerektirdiği birkaç husus da iffet kavramının bünyesinde bulunmaktadır. Bunlardan ilki kişinin nefsin arzu ve isteklerini dizginlemesidir. İkincisi kişinin eylemlerinde aşırıya kaçan fiilleri değil ölçülü fiilleri tercih etmesidir. Üçüncüsü kişinin öz saygısının bulunması gerekir. Bu aynı zamanda diğer insanlar arasında saygın bir konumda bulunmasını da çağırır. Zikredilen bu hususlar iffet kavramının temelini oluşturmaktadır. İffetin bünyesindeki tüm bu anlamların ve durumların bir arada değerlendirilmesi kavramın anlam zenginliğini ortaya koymaktadır.

İffet kavramının günümüzdeki kullanımına gelince anlam daralması yüzünden kavramın kullanım alanı azaltılmaktadır. Tezimizde iffetin anlam çeşitliliğine vurgu yapılmış ve temelleri hadislerden tespit edilmiştir. Dolayısıyla günümüzde cinsel olarak namusu koruma anlamına indirgenen iffet kelimesinin çok daha kapsayıcı anlamlar ihtiva ettiğini ve temellerini doğrudan ayet ve hadislerden aldığını söylemek mümkündür.

Bu çalışma ile iffetin anlam yelpazesinin sınırları çizilerek hadislerle temellendirilmesi sağlanmıştır. İffet ile tezde bahsedilen kelime ve kavramların ilişkisi müstakil çalışmalarla daha da detaylandırılabilir.

KAYNAKÇA

- Abdülbaki, Muhammed Fuad. *Mu'cemü'l-Mfrehres li-Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim*. Kahire: Darul'-Kütübi'l-Mısıryye, 1945.
- Ahmet Muhtar Ömer. *Mu'cemü'l-luğati'l-Arabiyyeti'l-muasıra*. 4 Cilt. Kahire: Alem'l-Kütüb, 1. Basım, 2008.
- Askerî, Eb Hilal. *Mu'cemü'l-furûki'l-luğaviyye*. Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslam, 1991.
- Assun Yavuz, Münevver. *Semantik Analiz Yöntemi AÇısından Kur'an-ı Kerim'de İffet Kavramı*. İĞdir: İĞdir Üniversitesi, 2022.
- Atar, Fahrettin. "Muharremat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31/6-8. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Ayn, Bedreddin. *Umdetü'l-kar şerhu Sahîhi'l-Buhar*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- Azmabd, Muhammed şemslhak b. Emîr Al. *Avn'l-ma'bûd şerhu Süneni Eb Dâvûd*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Begavî, Ebu Muhammed Hüseyin b. Mes'ud. *Me'alim'-tenzîl f tefsîri'l-Kur'an*. 8 Cilt. Riyad: Dru't-Tayyibe, 1997.
- Begav, Ebu Muhammed Hseyin b. Mes'ud. *Me'alim'-tenzl f tefsri'l-Kur'an*. 5 Cilt. Beyrut: Dru İhyi't-Turâsi'l-Arab, 1999.
- Begav, Ebu Muhammed Hseyin b. Mes'ud. *şerhu's-snne*. 15 Cilt. Beyrut: Mekteb'l-İslam, 1983.
- Beyhak, Ahmed b. Hseyin. *db li-beyhak*. Beyrut: Messeset'l-Ktbi's-Sekfiyye, 1988.
- Beyhak, Ahmed b. Hseyin. *Ahkm'l-Kur'an li'ř-şf*. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1994.
- Beyzv, Nsiruddn Ebu Saîd Abdullah b. Ömer. *Envr't-Tenzl ve Esrr't-Te'vl*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1997.
- Birmv, Muhammed b. Abdiddim şemseddin. *Lâmi'u's-sabh bi-şerhi'l-Cami'i's-Sahîh*. Suriye: Dâru'n-Nevâdir, 2012.
- Buhârî, Ebû Abdillan Muhammed b. İsmail. *Câmi'u's-sahîh*. 9 Cilt. Mısır: Dâru Tavki'n-Necât, 1893.

- Büceyrimî, Süleyman b. Muhammed. *Tuhfetü'l-habîb alâ şerhi'l-hatîb*. 4 Cilt. Amman: Dâru'l-Fikr, 1995.
- Cevherî, İsmail b. Hammad. *Sihâh Tâcü'l-luğa ve sihâhü'l-arabiyye*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1987.
- Cürcânî, Abdülkahir. *Dercü'd-dürer fî Tefsîri'l-ayet ve's-süver*. 2 Cilt. Amman: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 2009.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf. *Kitâbü't-ta'rîfât*. Beyrut: Mektebetü Lübnân, 1985.
- Çağrııcı, Mustafa. "Kanaat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/289-290. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Dağcı, Şamil. "İhsan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/546-548. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Derviş, Muhyiddin. *İ'râbü'l-Kur'ân ve Beyânühû*. 10 Cilt. Dımeşk: Dâru'l-Yemâme, 4. Basım, 1994.
- Dihlevî, Abdülhak b. Seyfeddin. *Lema'âtü't-tenkîh fî şerhi Mişkâtî'l-Mesâbîh*. 10 Cilt. Dımeşk: Dâru'n-Nevâdir, 2014.
- Dölek, Adem. "Ayetlerde Ve Hadislerde İnsan Onurunu Koruyan Önemli Vasıflardan: İffet". 617-634. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risaleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Ebû Zehra, Muhammed b. Ahmed. *Zehratü't-tefâsîr*. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 2007.
- Ebu'l-Fazl İyâz b. Musa b. İyâz Yahsûbî. *İkmâlü'l-mü'lim bi-fevâidi Müslim*. Mısır: Dâru'l-Vefâ', 1998.
- Endelüsî, İbn Feres. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1. Basım, 2006.
- Ezherî, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed b. Ezherî. *Tehzîbü'l-luğa*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2001.
- Fahreddin Râzî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer. *Mefâtîhu'l-ğayb*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2. Basım, 2009.
- Ferâhîdî, Halil b. Ahmed. *Kitâbü'l-ayn*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Fîrûzâbâdî, Ebu't-Tahir. *Kâmûsü'l-muhît*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2008.

- Gazzâlî, Ebu Hâmid. *Amellerde İlâhi Terazi-İmam-ı Gazâlî*. çev. Abdullah Aydın. İstanbul: Batur Matbaası, 1971.
- Gazzâlî, Ebu Hâmid. *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1982.
- Gazzâlî, Ebu Hâmid. *Mîzânü'l-amel*. Mısır: Dâru'l-Ma'ârif, 1. Basım, 1964.
- Hererî, Muhammed Emin b. Abdillâh. *Şerhu Süneni İbn Mâce*. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2018.
- Herevî, Ebu Ubeyd Ahmed b. Muhammed. *Ğarîbeyn fi'l-Kur'ân ve'l-hadîs*. 6 Cilt. Suudi Arabistan: Mektebetü Nizâr Mustafâ el-Bâz, 1999.
- İbn Âdil, Ebu Hafs Siraceddin. *Lübâb fi ulûmi'l-kitâb*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- İbn Asâkir, Ebu Kasım Ali b. Hasan. *Târîhu medineti dımeşk*. Amman: Dâru'l-Fikr, 1995.
- İbn Battâl, Ebu Hüseyin Ali b. Halef. *Şerhu sahîhi'l-Buhârî*. 10 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003.
- İbn Düreyd, Ebu Bekir Muhammed b. Hasan. *Cemheretü'l-luğa*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1987.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed Absî. *Musannef*. Riyâd: Dâru Künûzi İşbilyâ, 2010.
- İbn Esîr, Ebu Hayyan Muhammed b. Yusuf. *Bahru'l-muhît fi't-tefsîr*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1999.
- İbn Fâris, Ebu Hüseyin. *Mu'cemü'l-mekâyîsi'l-luğa*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbn Fâris, Ebu Hüseyin. *Mücmelü'l-luğa*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1986.
- İbn Hacer Askalânî, Ahmed b. Ali. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1959.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebu Abdullâh Şemseddin Muhammed b. Ebî Bekr. *Medâricü's-sâlikîn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1996.
- İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullâh b. Müslim. *Ulûmü'l-Kur'ân ve usûlü't-tefsîr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1978.
- İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezid Kazvînî. *Sünenü İbn Mâce*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâle'ti'l-Âlemiye, 2009.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1993.
- İbn Miskeveyh. *Tehzîbü'l-ahlâk*. Mısır: Matba'tü'l-Haseniyye, 1911.

- İbn Sîde, Ebu'l-Huseyin Ali b. İsmail. *Muhkem ve'l-muhîtü'l-a'zam*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- İbnü'l-Mülakkin, Ebû Hafs Ömer b. Alî. *Tavzîh li-şerhi el-Câmi'i's-Sahîh*. Dimeşk: Dâru'n-Nevâdir, 2008.
- İsfahânî, Râgıb. *Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1991.
- İsfahânî, Râgıb. *Tefsir-i Râgıb İsfahânî*. 5 Cilt. Riyad: Dâru'l-Vatan, 2003.
- İsfahânî, Râgıb. *Zerî'a ilâ mekârimi's-şerî'a*. Kahire: Dâru's-Selâm, 2007.
- Kâdî İyâz, Ebü'l-Fazl İyâz b. Musâ. *Meşârikü'l-envâr alâ sıhâhi'l-âsâr*. 2 Cilt. Tunus: Mektebetü'l-Atîka, 1978.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'an Yolu Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 8. Basım, 2020.
- Kastallânî, Ahmed b. Muhammed. *İrşâdü's-sârî li-şerhi'l-Buhârî*. Mısır: Matba'tü'l-Kübrâ, 1905.
- Kaya, Mahmut. *Kindî - Felsefî Risaleler*. İstanbul: Klasik Yayınları, 1. Basım, 2002.
- Kirmânî, Şemseddin Muhammed b. Yusuf. *Kevâkibü'd-derârî fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1981.
- Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed. *Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964.
- Makdisî, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Reslân. *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*. Mısır: Dâru'l-Felâh, 2016.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh Asbahî *Muvatta'*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1985.
- Mâtürîdî, Ebu Mansur. *Tefsîrü'l-mâtürîdî*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Mekkî b. Ebî Talib, Ebu Muhammed. *Hidâye ilâ Bulûġi'n-nihâye*. 13 Cilt. Şarika: Mecmu'atü Buhûsi'l-Kitâb ve's-Sünne, 2008.
- Molla Gürânî. *Kevseru'l-cârî ilâ riyâzi ehâdîsi'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2008.
- Mübârekfûrî, Abdurrahmân b. Abdirrahîm. *Tuhfetü'l-ahvezî bi-şerhi Câmi'u-t-Tirmizî*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

- Mübârekfûrî, Safiyyurrahmân. *Minnetü'l-mün'im fî şerhi Sahîhi Müslim*. Riyâd: Dâru's-Selâm, 1999.
- Nevevî, Ebu Zekeriyya Yahya b. Şeref. *Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1972.
- Nevevî, Yahyâ b. Şeref. *Tahrîru elfâzi't-tenbîh*. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1987.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb. *Sünenü'n-Nesâî*. 9 Cilt. Halep: Mektebetü'l-Matbû'âti'l-İslâmîyye, 1930.
- Nisâbü'rî, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccac. *Sahîhu Müslim*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabî, 1991.
- Oktay, Ayşe Sıdika. *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2005.
- Öğüt, Salim. "Mahrem". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/388-389. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Sâfî, Mahmud. *Cudûl fî i'râbi'l-Kur'ân ve sarfihî ve beyânihi*. 16 Cilt. Dimeşk: Dâru'r-Reşîd, 3. Basım, 1995.
- Saîd b. Mansûr, Ebu Osman. *Sünen-i Saîd b. Mansûr*. 5 Cilt. Riyad: Dâru's-Sumey'î, 1997.
- Sa'lebî, Ebu İshak. *Keşf ve'l-beyân an Tefsîri'l-Kur'ân*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2002.
- Seâlibî, Ebu Zeyd Abdurrahman b. Muhammed. *Tefsîru's-Seâlibî Cevâhiru'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1997.
- Sehârenfûrî, Halil Ahmed. *Bezlü'l-mechûd*. Hindistan: Merkezü's-Şeyh Ebî'l-Hasan Nedvî, 2006.
- Semîn el-Halebî, Ebu'l-Abbas Şihâbüddin Ahmed b. Yûsuf. *Dürrü'l-masûn fî 'ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*. 11 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2006.
- Sindî, Muhammed b. Abdilhâdî. *Hâşiyetü's-Sindî alâ Süneni İbn Mâce*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2. Basım, ts.
- Süyûtî, Ebu'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr. *Dîbâc alâ Sahîhi Müslim b. Haccâc*. Suudi Arabistan: Dâru İbni Affân, 1996.
- Süyûtî, Ebu'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr vd. *Şerhu Sünen-i İbn Mâce*. Kadîmî Kütübhanê, ts.
- Şâfîi, Muhammed b. İdris. *Tefsîr-i Şâfîi*. 3 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru't-Tedmiriyye, 2006.

- Şâfiî, Muhammed b. İdris. *Tefsîr-i Şâfiî*. 3 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru't-Tedmiriyye, 2006.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali. *Fethü'l-kadîr*. 6 Cilt. Dimeşk: Dâru İbn Kesîr, 1993.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir. *Câmiu'l-beyân an te'vil-i ayeti'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir. *Tefsir-i Taberî*. 26 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hicr, 1. Basım, 2001.
- Taberî, Ebu Kasım Süleyman b. Ahmed. *Mu'cemü'l-kebîr*. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994.
- Tâlekânî, Sâhib b. Abbâd. *Muhît fi'l-luğa*. 11 Cilt. Beyrut: Alemü'l-kütüb, 1994.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *Câmi'u'l-kebîr*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğurabi'l-İslâmî, 1996.
- Turan, Ramazan. "İbn Miskeveyh'de Erdem Kavramı ve Temel Erdemler". *Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (2015).
- Tûsî, Nasıruddin. *Ahlak-ı Nâsirî: Nasîruddin Tûsî*. çev. Anar Gafarov - Şükürov. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2007.
- Tûsî, Nasıruddin. *Ahlâk-ı Nâsirî*. Beyrut: Dârü'l-Hâdî, 1. Basım, 2008.
- Uludağ, Süleyman. "Vera". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/49-50. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Useymîn, Muhammed b. Salih. *Şerhu riyâzi's-sâlihîn*. Riyâd: Dâru'l-Vatan, 2005.
- Vellevî, Muhammed b. Ali İtyûbî. *Bahru'l-muhîtü's-seccâc fî şerhi Sahîhi'l-imâmi Müslim b. Haccâc*. Riyâd: Dâru İbn Cevzî, 2005.
- Vellevî, Muhammed b. Ali İtyûbî. *Zehîratü'l-ukbâ fî şerhi'l-Müctebâ*. Riyâd: Dâru'l-Mi'râc, 2003.
- Yâsir Abdurrahman. *Mevsû'atü'l-ahlâk ve'z-zühd ve'r-regâik*. 2 Cilt. Kahire: Müessesetü İkra', 2007.
- Zebîdî, Muhammed Murtaza. *Tâcü'l-arûs*. Kuveyt: Matba'atü Hükümeti'l-Kuveyt, 1987.
- Zemahşerî, Mahmud b. Ömer. *Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzil*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-Arabî, 3. Basım, 1986.
- Zeydânî, Müzhiriddin Hüseyin b. Mahmud. *Mefâtîh fî şerhi'l-mesâbih*. Kuveyt: Dâru'n-Nevâdir, 2012.

Züheylî, Vehbe. *Tefsîrû 'l-münîr*. 32 Cilt. Dımeşk: Dâru'l-Fıkr, 1991.

Kubbealtı Akademisi Kùltür ve Sanat Vakfı. “Kubbealtı Lugatı”. 2024. <https://lugatim.com>

Türk Dil Kurumu. “Türk Dil Kurumu Sözlükleri”. 2022. <https://sozluk.gov.tr/>

